

ISSN 2411-2054

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

50'2023

Фахове наукове видання

КАТЕГОРІЯ «Б»

ДО 25-РІЧЧЯ ЕПФ ОНУ

CONSTITUTIONAL STATE

50'2023

SCIENTIFIC JOURNAL

Published 4 times a year

Founded in February, 1999

Odesa
Feniks
2023

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

*Лауреат IV Всеукраїнського конкурсу
на краще юридичне видання*

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у лютому 1999 р.

Одеса
Фенікс
2023

Засновник – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія

О. І. Миколенко – головний редактор,
А. О. Богустов, О. В. Гаран, І. С. Канзафарова,
О. М. Миколенко, С. В. Саяпін, Т. В. Степанова,
М. О. Стефанчук, Р. О. Стефанчук, Л. М. Токарчук,
В. І. Труба, Н. В. Хендель, О. А. Чуваков

Відповідальний секретар

Н. В. Ільєва

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial board

О. І. Mykolenko – Editor-in-Chief,
А. О. Bohustov, О. V. Haran, I. S. Kanzafarova,
О. М. Mykolenko, S. V. Saiapyn, T. V. Stepanova,
М. О. Stefanchuk, R. O. Stefanchuk, L. M. Tokarchuk,
V. I. Truba, N. V. Khendel, O. A. Chuvakov

Executive Secretary

N. V. Ilieva

Відповідно до наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 р.
науковий журнал «Правова держава» входить до
Переліку наукових фахових видань України
(юридичні науки - КАТЕГОРІЯ «Б»)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 8 від 15 травня 2023 р.)

Індексація наукометричними базами даних:

Index Copernicus

Індексація іншими базами даних:

Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky,
Scientific Periodicals of Ukraine,
Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Citefactor

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

М. А. Баламуш, О. І. Миколенко
ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВДОСКОНАЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ
СЛУЖБИ В УКРАЇНІ 11

Т. В. Кожемякіна, М. І. Лазарева
ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УПОВНОВАЖЕНОГО
У СПРАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ 19

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; СУДОУСТРІЙ; АДВОКАТУРА

О. Ю. Гусев
ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ
ОБ'ЄДНАНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (СПІЛЬНОТ)
УКРАЇНИ 28

Ю. В. Заліпаєв, О. О. Пузирний
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ АДВОКАТОМ ПРАВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ..... 43

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Р. О. Мовчан, П. О. Бурда
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ НЕСАНКЦІОНОВАНОМУ
ПОШИРЕННЮ ВІЙСЬКОВО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ПРОЄКТОМ
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 54

Б. М. Орловський, І. А. Осадча
КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНІ АСПЕКТИ
БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ..... 63

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

В. С. Веремчук
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОНОМНОГО
МОРСЬКОГО СУДНА: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ..... 72

Є. К. Карлюга
ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНВЕСТИЦІЇ» ВІДПОВІДНО ДО
КОНВЕНЦІЇ ПРО ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СПОРІВ
МІЖ ДЕРЖАВАМИ ТА ІНОЗЕМНИМИ ОСОБАМИ 1965 РОКУ 81

О. О. Нігрєєва
ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ» В КОНТЕКСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ГРУПИ 3
РОЗРОБКИ ФІНАНСОВИХ ЗАХОДІВ БОРОТЬБИ З ВІДМИВАННЯМ
ГРОШЕЙ (FATF) 91

ТРУДОВЕ ПРАВО

Ю. В. Кузнецова

РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ПІД ЧАС
ВОЄННОГО СТАНУ 99

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

О. М. Борщевська, І. О. Заснов

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ
ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 106

Н. С. Василевська

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНИЙ НАРИС 120

А. Л. Святошнюк

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ В
УКРАЇНІ 128

Д. С. Січко

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ
ОСІБ 133

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ 144

CONTENT

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE

M. A. Balamush, O. I. Mykolenko

GOAL SETTING AS A TOOL FOR IMPROVING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF POLITICAL SERVICE IN UKRAINE 11

T. V. Kozhemyakina, M. I. Lazarieva

FEATURES OF THE NORMATIVE FIXING OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE COMMISSIONER FOR EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS 19

CONSTITUTIONAL LAW; COURT; ADVOCACY

O. Yu. Husiev

THE CONCEPT AND PECULIARITIES OF ACTIVITY OF PUBLIC ASSOCIATIONS OF NATIONAL MINORITIES (COMMUNITIES) OF UKRAINE 28

Yu. V. Zalipaiev, O. O. Puzyrnyi

PROBLEMATIC ISSUES IN INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS DEFENSE BY ATTORNEYS..... 43

CRIMINAL LAW AND PROCEDURE

R. O. Movchan, P. O. Burda

CRIMINAL LEGAL COUNTERACTIONS AGAINST THE UNAUTHORIZED DISSEMINATION OF MILITARY SIGNIFICANT INFORMATION ACCORDING TO THE DRAFT CRIMINAL CODE OF UKRAINE 54

B. M. Orlovskiy, I. A. Osadcha

CRIMINOLOGY AND CRIMINAL ASPECTS UNECONOMIC USE OF LANDS 63

INTERNATIONAL LAW

V. S. Veremchuk

TOWARDS THE ISSUE OF INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF A MARITIME AUTONOMOUS SURFACE SHIP OPERATION..... 72

Ye. K. Karliuha

DEFINITION OF THE NOTION OF «INVESTMENT» UNDER THE 1965 CONVENTION ON THE SETTLEMENT OF INVESTMENT DISPUTES BETWEEN STATES AND NATIONALS OF OTHER STATES 81

O. O. Nihreieva

THE LAW OF UKRAINE «ON VIRTUAL ASSETS» IN THE CONTEXT OF THE FATF STANDARDS NATIONAL IMPLEMENTATION 91

LABOR LAW

Yu. V. Kuznetsova

REFORMATION OF LABOR RELATIONS DURING THE STATE OF MARTIAL..... 99

CIVIL LAW AND PROCEDURE

O. M. Borschevska, I. O. Zasnov

LEGAL BASIS AND PROSPECTS OF THE USE OF ARTIFICIAL
INTELLIGENCE IN THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE 106

N. S. Vasilevska

MEDICAL INSURANCE DURING THE STATE OF MARTIAL IN UKRAINE:
A PRACTICAL IMPLEMENTATION..... 120

A. L. Sviatoshniuk

THE DEFINITION AND LEGAL NATURE OF ELECTRONIC SERVICES IN
UKRAINE..... 128

D. S. Sichko

PROTECTING OF PROPERTY RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED
PERSONS..... 133

INFORMATION FOR AUTHORS 144

ДО 25-РІЧЧЯ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет – один із провідних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Його витoki сягають у далеке ХІХ століття, коли в 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею був створений і розпочав свою діяльність Імператорський Новоросійський університет, маючи у своєму складі три факультети, серед яких був і юридичний. Об'єднання юридичної та економічної освіти на одному факультеті стало результатом впровадження в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова відповідної практики, яка вже давно існує у багатьох університетах світу (особливо в європейських, де є значний позитивний досвід такої інтеграції). Це надає можливість забезпечити глибоку економічну підготовку юристів і надати необхідні правові знання економістам.

Сучасний етап розвитку юридично-економічної освіти в Одесі і на Півдні України в цілому характеризується безперервним динамічним розвитком. Можна із впевненістю констатувати, що прогресивні ідеї сучасного підходу до процесу юридично-економічної освіти отримали всебічне втілення саме на економіко-правовому факультеті як невід'ємній структурній одиниці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

На економіко-правовому факультеті успішно видаються наукові фахові журнали: «Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка», «Правова держава», «Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління». В цілому, можна зазначити, що економіко-правовий факультет перебуває у стані інтенсивного позитивного розвитку, планомірно підвищує свій освітнянський і науковий потенціал. Протягом усього періоду свого існування на економіко-правовому факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова здійснюється підготовка кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру та докторантуру за спеціальністю 081 Право. Це обумовлює особливу значущість наявності фахового видання у галузі юридичних наук на факультеті.

Науковий журнал «Правова держава» заснований у лютому 1999 р. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р. науковий фаховий журнал «Правова держава» внесено Департаментом атестації кадрів вищої кваліфікації Міністерства освіти і науки України до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (категорія «Б») у галузі юридичних наук. Індексція наукометричними базами даних: Index Copernicus, індексція іншими базами даних: Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Scientific Periodicals of Ukraine, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Citefactor тощо.

Науковий журнал є лауреатом ІV Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання. Журнал видається у традиційному друкованому вигляді та зберігає традиції теоретико-методологічної обґрунтованості і виваженості у викладенні наукових фактів, що склалися в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова протягом 158 років його існування. Електронна версія збірника зберігається на офіційному сайті журналу (<http://pd.onu.edu.ua>), сайті

Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та на порталі «Наукова періодика» на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Журнал виходить 4 рази на рік, відповідно до графіку та своєчасно поширюється через мережу Інтернет. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB № 16843-5605ПР від 20.07.2010 р.

Засновник цього журналу – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова – має міжнародний авторитет у світі наукового видання. Він є членом і бере активну участь у діяльності професійної асоціації CrossRef та займає перші місця в рейтингу вищих навчальних закладів України за показниками наукометричної бази даних Scopus. З 2018 року статтям, що публікуються у науковому журналі «Правова держава», присвоюються номери DOI: науковий журнал є у переліку членських організацій (префікс DOI 10.18524/2411-2054).

Журнал співпрацює з найбільшими ЗВО України та зарубіжжя, органами державної влади, місцевого самоврядування, органами суду, нотаріату, адвокатури та прокуратури. Така співпраця передбачає розміщення інформаційних матеріалів, публікацію наукових статей, рецензій. До складу редколегії журналу входять провідні українські вчені, 11 докторів юридичних наук, у тому числі: 1 член-кореспондент Національної академії правових наук, 3 Заслужених юристів України, 1 Заслужений діяч науки і техніки України. Крім того, до видання запрошені й іноземні фахівці в галузі права, LLB, LLM, Dr. Jur., 1 Асоційований професор, Директор програми бакалаврату з міжнародного права Університету КІМЕП (Алмати, Казахстан).

Журнал «Правова держава» активно використовується в навчальному процесі – статті та матеріали рекомендуються як додаткові джерела при вивченні основних дисциплін. У журналі публікуються науково-теоретичні та практичні матеріали з актуальних загальнотеоретичних та галузевих правових питань, правозастосовної практики, пропозиції до законодавства, зарубіжний правовий досвід конституційної, судової та адміністративної реформ. Журнал є науковим виданням, що відображає події наукового життя та сучасні наукові дослідження з правознавства, які проводяться в Україні та за її межами. На сучасному етапі наукові юридичні дослідження продовжуються у рамках п'яти кафедральних тем юридичного спрямування, що виконуються на економіко-правовому факультеті в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова.

З повагою, редакційна колегія

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280263>

УДК 342.9

М. А. Баламуш, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: balamush@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6764-2591

О. І. Миколенко, докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедри
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: O.Mykolenko@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9755-9454

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

У статті розкриті особливості використання цілепокладання як інструменту вдосконалення адміністративно-правового регулювання політичної служби в Україні. Встановлено, що за останні тридцять років в нашій країні прийнято велику кількість нормативно-правових актів, які свідчать про наявність в Україні, окрім державної, патронатної та інших видів публічної служби, політичної служби. Проте, адміністративно-правове регулювання не встановлює засад політичної служби, зокрема, відсутні загальні вимоги щодо вступу, проходження і припинення служби на політичних посадах в органах публічного управління. З'ясовано, що політична служба, на відміну від інших видів публічної служби, має найгірше адміністративно-правове забезпечення. Власне, цілепокладання, як науковий методологічний прийом та інструмент вдосконалення правового регулювання, допомагає виявити причини такого становища в сучасній системі права України. Зроблено висновок, що причинами недостатнього адміністративно-правового забезпечення політичної служби в Україні є, по-перше, відсутність загальних цілей реформування публічної служби і одночасно відсутність цільового призначення політичної служби як невід'ємного і важливого елементу публічної служби в Україні, по-друге, другорядне (несерйозне) ставлення політиків, чиновників та суб'єктів законодавчої ініціативи до адміністративно-правового регулювання засад політичної служби в Україні, що якраз видно по якості та кількості правових приписів у цій сфері.

Ключові слова: цілепокладання, цілепокладання в адміністративно-правовому регулюванні, публічна служба, політична служба, адміністративні та політичні посади.

Постановка проблеми. За останні тридцять років в нашій країні прийнято велику кількість нормативно-правових актів, які свідчать про наявність в Укра-

їні, окрім державної, патронатної та інших видів публічної служби, політичної служби. Зокрема, Закон України «Про Кабінет Міністрів України» закріплює, що законодавство про державну службу не поширюється на політичні посади, до яких відносяться посади членів Кабінету Міністрів України [1, ст. 6], а Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» до політичних посад відносить посади першого заступника та заступників міністра [2, ст. 9]. Проте, наявність положень національного законодавства про політичні посади в органах державної влади не є фактом повноцінного адміністративно-правового регулювання засад політичної служби. Які цілі переслідував законодавець, коли, з одного боку, визнав існування політичних посад в системі органів публічної влади, а, з іншої, жодним чином не забезпечив політичну службу належним правовим регулюванням? В національному законодавстві відсутні загальні засади вступу, проходження і припинення служби на політичних посадах в органах публічного управління.

Соціальна цінність будь-якої галузі права (в тому числі і адміністративного права) полягає в досягненні поставлених у нормативно-правових актах цілей. Такі цілі повинні бути і у службового права як частини адміністративного права України, і у адміністративно-правового регулювання політичної служби України. Втім, твердження, що такі цілі повинні бути, не означає, що вони є.

Процес визначення цілей, їх правової фіксації та створення умов для їхньої реалізації потребує обґрунтованого та науково виваженого інструментарію. Таким інструментарієм вдосконалення адміністративно-правового регулювання політичної служби, на нашу думку, є цілепокладання. Наприклад, цілепокладання в адміністративно-правовому регулюванні політичної служби – це усвідомленість суб'єктом нормотворення своїх дій щодо визначення цілей правового регулювання політичної служби та їх досягнення. Ціль – це бажаний кінцевий результат реалізації вимог адміністративно-правового регулювання в сфері політичної служби. Власне з цих позицій цікаво охарактеризувати сучасне адміністративно-правове регулювання політичної служби, адже перебіжний погляд на цю проблематику викликає сумніви стосовно використання суб'єктом нормотворення цілепокладання як інструментарієм вдосконалення адміністративно-правового регулювання в Україні.

Зазначене вище обумовлює актуальність дослідження цілепокладання в адміністративному та службовому праві України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти цілепокладання в адміністративному праві досліджуються в роботах таких вчених, як І. Коліушко, Т. Коломоєць, О. Комісаров, Є. Курінний, П. Лютіков, Г. Писаренко, О. Рябченко та ін.

Втім, зазначені вчені не приділяли в своїх роботах увагу цілепокладанню як вченню про формування, фіксацію та досягнення цілей в адміністративно-правовому регулюванні. Тобто, вчені констатують факт наявності цілей у адміністративного права, його правових інститутів та правових норм, але не можуть пояснити чи, навіть, не задаються питанням про те:

- які фактори вплинули на формування власне таких, а не якихось інших цілей;
- як цілі корелюються між собою (наприклад, чи існує підпорядкування одних цілей іншим);

– чи були визначені конкретні цілі, які реально можна досягти в результаті реалізації норм адміністративного права, тощо.

Це свідчить про те, що адміністративно-правове регулювання іноді керується загальними цілями, ігнорує конкретні цілі, і, навпаки, закріплює та створює умови для реалізації чисельних конкретних цілей без формулювання загальної цілі, яка б їх узгоджувала між собою. Яскравим прикладом в цьому сенсі є адміністративно-правове регулювання публічної служби в Україні. Є загальна мета – «поліпшення якості та вдосконалення діяльності чиновників», яка позбавлена конкретного змістовного наповнення, та багато конкретних цілей, наприклад, у сфері адміністративно-правового регулювання державної служби, служби в органах місцевого самоврядування і ін. Бувають випадки, коли адміністративно-правове регулювання позбавлене як загальних цілей, так і конкретних цілей. Сенс існування такого адміністративно-правового регулювання – конкретизація сфери іншого адміністративно-правового регулювання. Яскравим прикладом такого регулювання є адміністративно-правове регулювання політичної служби в Україні. Воно не має ні загальних, ні конкретних цілей і допомагає лише визначити та уточнити сферу адміністративно-правового регулювання, наприклад, державної служби.

Мета статті. Метою даної публікації є характеристика цілепокладання як інструменту вдосконалення адміністративно-правового регулювання політичної служби в Україні.

Виклад основного матеріалу. З 1991 року в Україні відбувається реформування публічної служби як інституту адміністративного права. Можна виділити позитивні результати цих важливих для нашого суспільства процесів:

- в залежності від рівня реалізації публічно-владних повноважень відбувся поділ публічних службовців на державних і муніципальних, що стало результатом розмежування компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування;
- серед видів публічної служби стали виділяти політичну службу, а в органах державної влади та органах місцевого самоврядування – політичні посади, що дозволило уніфікувати в національному законодавстві загальні підходи до правового статусу службовців, які обіймають адміністративні посади, та індивідуально підійти до правового регулювання кожної політичної посади в органах публічної влади;
- було вдосконалено процедуру призначення на посаду судді чи прокурора, що дозволило мінімізувати негативний вплив політичних і економічних чинників на кадрову політику держави в прокуратурі та судових органах;
- набули чіткої правової регламентації процедури конкурсного відбору кандидатів на адміністративні посади в органах публічної адміністрації, що позитивно відобразилось, по-перше, на забезпеченні «рівності права доступу громадян України до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування» (ч. 2 ст. 38 Конституції України), по-друге, на створенні додаткових «соціальних ліфтів» в нашому суспільстві для талановитих, обізнаних та фахово підготовлених людей;
- чітке правове оформлення отримала патронатна служба, головним завданням якої є організаційне, аналітичне, інформаційне та інше забезпечення

ефективної організації діяльності суб'єкта публічної адміністрації, тощо.

Втім, реформування публічної служби супроводжується і негативними результатами, зокрема:

- в національному законодавстві не закріплені загальні засади публічної служби, тоді як детально регламентується порядок проходження, наприклад, державної служби і служби в органах місцевого самоврядування;
- в адміністративному законодавстві відсутні класифікації публічних службовців, але, за різними критеріями класифікуються і державні службовці, і службовці органів місцевого самоврядування, і прокурори, тощо;
- окрім юридичної відповідальності за корупційні діяння і діяння, пов'язані з корупцією, національне законодавство не пропонує загальних засад відповідальності публічних службовців. Навіть підстави та порядок притягнення публічних службовців до дисциплінарної відповідальності розпорошений по чисельним нормативно-правовим актам в залежності від того, до якого виду чи підвиду публічної служби посадовець відноситься;
- патронатна служба, з огляду на рівень її правового забезпечення, виглядає як щось незначне і таке, що не впливає суттєво на процеси публічного адміністрування. Втім, практика показує, що радник керівника органу державної влади іноді реалізує більше публічно-владних повноважень ніж сам керівник (часто це відбувається не в публічному просторі);
- служба в органах місцевого самоврядування регламентується окремим нормативно-правовим актом, втім, по-перше, в його статтях дублюється багато положень, які закріплені в Законі України «Про державну службу», по-друге, нормативно-правовий акт розповсюджує свою дію не тільки на адміністративні, а й на політичні посади в органах місцевого самоврядування. Служба в органах місцевого самоврядування може виділятися як самостійний вид лише в одному випадку, коли критерієм класифікації публічної служби фігуруватиме місце проходження служби – в державних чи недержавних установах. В даному випадку буде існувати лише два види публічної служби: 1) служба в державних органах; 2) служба в органах місцевого самоврядування. Така класифікація позбавлена як теоретичного, так і практичного значення. Більш того, існування Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» не дає можливість законодавцю закріпити в національних джерелах права логічну і науково обґрунтовану класифікацію публічної служби.

Адміністративно-правове регулювання публічної служби в Україні має і інші вади, які, на нашу думку, обумовлені недоліками у визначенні, фіксації та реалізації цілей, по-перше, реформи публічної служби як інституту адміністративно-права, по-друге, адміністративно-правового регулювання публічної служби в Україні. Мова йде про цілепокладання, яке можна охарактеризувати:

- як методологічний прийом виявлення цілей реформи публічної служби та її адміністративно-правового регулювання (з обов'язковим врахуванням засад адміністративного права);
- як інструмент вдосконалення адміністративно-правового регулювання публічної служби в Україні (цілі повинні формуватися на підставі моделювання ідеального правового результату адміністративно-правового регулювання публічної служби).

Політична служба, на відміну від інших видів публічної служби, має найгірше адміністративно-правове забезпечення. Цілепокладання, як науковий методологічний прийом та інструмент вдосконалення правового регулювання, допоможе виявити причини такого становища в сучасній системі права України.

В перших офіційних нормативно-правових актах, які визначали напрями реформування публічної служби в Україні, були сформульовані і конкретні цілі адміністративно-правового регулювання політичної служби в майбутньому. Наприклад, спочатку в Концепції розвитку законодавства про державну службу, затверджену Указом Президента України від 5 січня 2005 року [3], а потім і в Концепції розвитку законодавства про державну службу в Україні, затверджену Указом Президента України від 20 лютого 2006 року [4], зазначалось, що на законодавчому рівні мають бути зроблені наступні зміни.

По-перше, необхідно розмежувати політичні та адміністративні посади у державній службі з огляду на порядок призначення та звільнення, характер повноважень та відповідальності осіб, що займають такі посади [3; 4]. Так сталося, що термін «державна служба» асоціюється сьогодні в національному законодавстві виключно із адміністративними посадами в органах виконавчої влади та інших державних установах. Про це свідчать положення чинного Закону України «Про державну службу». Тому, висловлювання – «розмежувати політичні та адміністративні посади у державній службі», з позицій сучасної теорії адміністративного права є некоректним. Правильно говорити про розмежування адміністративних і політичних посад: 1) у системі посад виконавчої влади; 2) у системі посад публічної служби.

Отже, на законодавчому рівні такий розподіл посад відбувся як у системі виконавчої влади, так і у сфері публічної служби. Інша справа, у якій законодавчий спосіб це було зроблено. Законодавець лише обмежився констатацією факту, що та чи інша посада є політичною посадою без пояснень специфіки правового статусу таких службовців. Як вже зазначалося попередньо, головна мета фіксації на законодавчому рівні політичних посад в системі посад публічної служби полягала у конкретизації сфери дії Закону України «Про державну службу», адже його положення не розповсюджуються на політичних службовців.

По-друге, в Концепціях розвитку законодавства про державну службу акцентувалась увага на тому, що слід визначити законом вичерпний перелік посад, які відносяться до політичних [3; 4]. Підкреслюємо, використовується термін «вичерпний перелік», що обумовлює наявність або окремого нормативно-правового акту, або хоча б окремої статті, в яких пропонувався б повний перелік політичних посад або в системі органів виконавчої влади, або ж взагалі в публічній службі України. На законодавчому рівні цього не було зроблено, а тому тривають спори щодо віднесення до політичних посад, наприклад, посади голови обласної державної адміністрації чи посади Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини [5].

По-третє, реформа державної служби в Україні передбачала створення додаткових правових механізмів забезпечення стабільності діяльності державних службовців та їх незалежності від позиції осіб, що займають політичні посади. Такі механізми повністю відсутні в Законі України «Про державну службу» і частково закріплені в Законі України «Про запобігання корупції» [6], і то, у фор-

мі загальних зобов'язань, наприклад, утримуватись від виконання незаконних рішень чи доручень. Факт наявності в Законі України «Про державну службу» принципу стабільності та його законодавчого визначення [7, ст. 4], не можемо розглядати як повноцінний «механізм забезпечення стабільності діяльності державних службовців», бо будь-який принцип не діє в реальному житті без наявності ефективного правового механізму його реалізації.

По-четверте, в Концепціях розвитку законодавства про державну службу планувалось закріпити в адміністративному законодавстві положення про те, що патронатні служби можуть мати лише особи, які займають політичні посади. Патронатній службі присвячено всього одну статтю в Законі України «Про державну службу», в якій жодним чином не згадується про особливості прив'язки патронатної служби до політичних посад. Більш того, до посад патронатної служби належать посади помічників та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України. Закон же «Про Конституційний Суд України» не містить в своїх положеннях навіть натяку на те, що посада судді Конституційного Суду України є політичною посадою [8].

Як бачимо, в Концепції реформування публічної служби передбачили цілу низку цілей правотворчості та адміністративно-правового регулювання політичної служби в Україні, втім, більшість із них так і не була реалізована ні в правотворчій, ні в правозастосовній сферах.

Висновки і пропозиції. Аналіз цілепокладання, як інструмент вдосконалення адміністративно-правового регулювання політичної служби в Україні, дає можливість зробити наступні висновки.

Цілепокладання не використовується в адміністративному праві ні як науковий метод пізнання правових явищ, ні як вчення про особливості виявлення, формулювання та забезпечення реалізації цілей адміністративно-правових явищ, ні, тим паче, як інструмент вдосконалення адміністративно-правового регулювання політичної служби в Україні. Головні причини такого стану речей у правовому регулюванні політичної служби в Україні це, по-перше, відсутність загальних цілей реформування публічної служби і одночасно відсутність цільового призначення політичної служби як невід'ємного і важливого елементу публічної служби в Україні, по-друге, другорядне (несерйозне) ставлення політиків, чиновників та суб'єктів законодавчої ініціативи до адміністративно-правового регулювання засад політичної служби в Україні, що яскраво видно по якості та кількості правових приписів у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
2. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
3. Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу: Указ Президента України від 05.01.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1/2005?find=1&text=політичн#w1_
4. Про Концепцію розвитку законодавства про державну службу в Україні: Указ Президента України від 20.02.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140/2006?find=1&text=політичн#w1_1

5. Баламуш М. А., Лазарева М. І. Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини як суб'єкт публічної служби. *Правова держава*. № 49. 2023. С. 39-48.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
8. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

References

---

1. Pro Kabinet Ministriv Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 27.02.2014. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2014. № 13. St. 222. [in Ukrainian].
2. Pro tsentral'ni orhany vykonavchoyi vlady: Zakon Ukrayiny vid 17.03.2011. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2011. № 38. St. 385. [in Ukrainian].
3. Pro Kontseptsiyu rozvytku zakonodavstva pro derzhavnu sluzhbu: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 05.01.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1/2005?find=1&text=politychn#w1_1 [in Ukrainian].
4. Pro Kontseptsiyu rozvytku zakonodavstva pro derzhavnu sluzhbu v Ukrayini: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 20.02.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/140/2006?find=1&text=politychn#w1_1 [in Ukrainian].
5. Balamush M. A., Lazariava M. I. (2023). Upovnovazhenyy u spravakh Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny yak sub'yekt publichnoyi sluzhby. *Pravova derzhava*. № 49. S. 39-48. [in Ukrainian].
6. Pro zapobihannya koruptsiyi: Zakon Ukrayiny vid 14.10.2014. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2014. № 49. St. 2056. [in Ukrainian].
7. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrayiny vid 10.12.2015. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2016. № 4. St. 43. [in Ukrainian].
8. Pro Konstytutsiynny Sud Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13.07.2017. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2017. № 35. St. 376. [in Ukrainian].

M. A. Balamush, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Francuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: balamush@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6764-2591

O. I. Mykolenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor

Odesa I. I. Mechnikov National University
Head the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: O.Mykolenko@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9755-9454

GOAL SETTING AS A TOOL FOR IMPROVING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF POLITICAL SERVICE IN UKRAINE

Summary

The article reveals the specifics of using goal setting as a tool for improving the administrative and legal regulation of political service in Ukraine. It has been established that over the past thirty years, a large number of normative legal acts have been adopted in our country,

which testify to the existence in Ukraine, in addition to state, patronage and other types of public service, political service. However, the administrative and legal regulation does not establish the basis of political service, in particular, there are no general requirements for entry, completion and termination of service in political positions in public administration bodies. It was found that the administrative-legal regulation of the public service in Ukraine has other defects, which are caused by deficiencies in the definition, fixation and implementation of goals, firstly, the reform of the public service as an institution of administrative law, and secondly, the administrative-legal regulation of public services in Ukraine. It is proposed to define goal setting in administrative law: 1) as a methodological technique for identifying the goals of public service reform and its administrative and legal regulation (with mandatory consideration of the principles of administrative law); 2) as a tool for improving the administrative and legal regulation of the public service in Ukraine (goals should be formed on the basis of modeling the ideal legal result of the administrative and legal regulation of the public service); 3) as a doctrine on determining the goals of administrative-legal phenomena and, including, administrative-legal regulation. It was emphasized that the political service, unlike other types of public service, has the worst administrative and legal support. Actually, goal setting, as a scientific methodological technique and a tool for improving legal regulation, helps to identify the reasons for such a situation in the modern legal system of Ukraine. It was concluded that the reasons for the insufficient administrative and legal support of the political service in Ukraine are, firstly, the lack of general goals of reforming the public service and at the same time the lack of purposeful assignment of the political service as an integral and important element of the public service in Ukraine, secondly, secondary (non-serious) attitude of politicians, officials and subjects of the legislative initiative to the administrative and legal regulation of the foundations of political service in Ukraine, which is clearly visible in the quality and quantity of legal prescriptions in this area.

Keywords: goal setting, goal setting in administrative and legal regulation, public service, political service, administrative and political positions.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280265>

УДК 342.9

Т. В. Кожемякіна, аспірантка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Навчально-науковий інститут права

Кафедра адміністративного права та процесу

e-mail: knu.kaf_adminlaw_process@ukr.net

ORCID ID: 0009-0009-7700-5380

М. І. Лазарева, ст. викладач, адвокат

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра адміністративного та господарського права

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: Lazarieva.mariana@onu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-8826-477X

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УПОВНОВАЖЕНОГО У СПРАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті визначено місце посади Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини в системі посад органів виконавчої влади, розкрито його адміністративно-правовий статус та охарактеризовані елементи його статусу. З'ясовано, що правове регулювання статусу службовців, які займають політичні посади в системі органів виконавчої влади, має багато недоліків: 1) відсутність конкурсного відбору при обранні особи на політичну посаду негативно позначається на якості і ефективності кадрів; 2) відсутні ефективні механізми контролю діяльності таких службовців, як з боку вищестоящих суб'єктів управління, так й з боку громадськості; 3) відсутня юридична відповідальність таких посадовців за неефективну, непрофесійну і, навіть, незаконну діяльність; 4) відсутнє загальне визначення політичної служби, політичних службовців та класифікації публічних посад в органах виконавчої влади; 5) діяльність таких службовців регламентується підзаконними актами, які мають суттєві прогалини і недоліки в частині закріплення їх адміністративно-правового статусу. Доведено, що посада Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини є політичною посадою у системі органів виконавчої влади, що обов'язково слід відобразити в положеннях національного законодавства. На підставі сучасних підходів до визначення адміністративно-правового статусу суб'єктів публічного адміністрування зроблено висновок, що адміністративно-правовий статус Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини включає наступні структурні елементи: 1) мету створення і функціонування; 2) завдання; 3) предмет відання; 4) повноваження; 5) функції. Доведено, що в науковій літературі спостерігається певний дисбаланс в дослідженнях правового статусу публічних службовців: а) поряд з детальним аналізом адміністративно-правового статусу публічних службовців, які займають адміністративні посади в органах виконавчої влади, існує фрагментарний (негрунтовний) аналіз статусу публічних службовців, які займають в цій системі політичні посади; б) на фоні ґрунтового аналізу конституційно-правового статусу політичних службовців відсутній узагальнений аналіз правового статусу всіх без виключення політичних службовців. Визнано, що вивчення адміністративно-правового статусу політичних службов-

ців, до яких відноситься й Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, є сьогодні перспективним напрямом досліджень національної юридичної науки.

Ключові слова: Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, публічна служба, політична служба, служба в органах виконавчої влади на політичних посадах, адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної служби, компетенція, повноваження.

Постановка проблеми. В національному законодавстві існує два підходи до регулювання правового статусу службовців виконавчої влади: 1) встановлення загальних вимог до осіб, які претендують чи займають адміністративні посади в органах виконавчої влади, та закріплення повноважень за адміністративними посадами в системі органів виконавчої влади; 2) визначення політичних посад в системі органів виконавчої влади, які не завжди супроводжуються спеціальними вимогами до осіб, що претендують на такі посади. Перший підхід має безліч переваг:

- дозволяє на конкурсній основі відібрати фахових людей до складу органів виконавчої влади;
- за діяльністю таких службовців здійснюється суворий внутрішній (з боку вищестоящих суб'єктів) та зовнішній контроль (наприклад, з боку громадськості);
- неефективна, непрофесійна і, нарешті, незаконна діяльність таких службовців тягне за собою один із видів юридичної відповідальності (дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну);
- основні вимоги до правового статусу таких службовців закріплені в Законі України «Про державну службу» [1], тобто є єдиний нормативно-правовий акт, який дає визначення державної служби, державного службовця, посади державної служби тощо.

Стосовно другого підходу щодо регулювання правового статусу службовців виконавчої влади в національному законодавстві, можна висловити лише зауваження:

- відсутність конкурсного відбору при обранні особи на політичну посаду негативно позначається на якості і ефективності діяльності, в цілому, системи органів виконавчої влади (не завжди на такі посади приходять фахові люди);
- відсутні (реально функціонуючі та ефективні) механізми контролю діяльності таких службовців, як з боку вищестоящих суб'єктів управління, так й з боку громадськості;
- неефективна, непрофесійна і, нарешті, незаконна діяльність таких службовців, як показує життя, тягне за собою лише політичну відповідальність у вигляді відправлення у відставку;
- основні вимоги до правового статусу політичних службовців закріплені не в законах, а в окремих підзаконних актах, які за своїм змістом не розкривають всю специфіку адміністративно-правового статусу таких осіб. До того ж, національне законодавство не містить визначення політичної служби, політичного службовця та не пропонує класифікацію політичних посад в органах виконавчої влади.

Власне в таких умовах функціонує сьогодні Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини (далі – Уповноважений), адміністративно-пра-

вовий статус якого чітко не визначений в національному законодавстві, адже Положення про Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини від 31 травня 2006 р. [2], по-перше, чітко не відповідає на питання про вид публічної служби, яку дана особа проходить, по-друге, до купи змішує компетенцію, завдання, функції та права публічного службовця, що свідчить про повне ігнорування загальних підходів до адміністративно-правового статусу суб'єкта публічного права.

В таких умовах особливої актуальності для розвитку науки адміністративно-права та національного законодавства набуває питання уточнення адміністративно-правового статусу Уповноваженого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проходження публічної служби в органах виконавчої влади розглядають в своїх працях М. А. Баламуш, О. М. Бандурка, Л. Р. Біла-Тіунова, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, С. В. Ківалов, В. С. Ніколайчук, Н. І. Стахова та багато інших вітчизняних науковців. Втім, представлені в науковій літературі дослідження зводяться до вивчення і розкриття наступних напрямів: а) детальний аналіз адміністративно-правового статусу публічних службовців, які займають адміністративні посади в органах виконавчої влади та фрагментарний (негрунтовний) аналіз статусу публічних службовців, які займають в цій системі політичні посади; б) детальний аналіз конституційно-правового статусу народних депутатів та депутатів місцевих рад, які є політичними службовцями, та відсутність узагальненого аналізу правового статусу всіх без виключення політичних службовців, до яких відносяться й політичні службовці органів виконавчої влади. Отже, інститут публічної служби в частині визначення адміністративно-правового статусу політичних службовців, до яких відноситься і Уповноважений, потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

Мета статті. Метою даної публікації є, по-перше, визначення місця посади Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини в системі посад органів виконавчої влади, по-друге, характеристика структурних елементів його статусу з огляду на положення національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Посада Уповноваженого відноситься до політичних посад виконавчої влади. Цей факт підтверджується наступними аргументами:

а) в нормативно-правових актах не закріплено, що посада Уповноваженого є політичною посадою в Уряді, втім, тривалий час цю посаду або прирівнювали до посади заступника, або відкрито називали заступником Міністра юстиції України [3; 4]. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» відносить як міністра, так і його заступників до політичних посад в органах виконавчої влади [5, ст. 9]. Остання редакція Положення про Уповноваженого від 31 травня 2006 р. [2] прирівнює дану посадову особу до «урядового уповноваженого». Власне цей факт викликає сумніви і застереження при визначенні місця посади Уповноваженого в системі посад Уряду та інших органів виконавчої влади. Ні Закон України «Про Кабінет Міністрів України» [6], ні Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» [5] не згадують про існування такої посади як «Урядовий уповноважений», а, тому, виникає чимало питань до правових підстав виділення такої посади та її функціонування;

б) на політичні посади призначаються, як правило, політики, особливо, коли це стосується таких посад як народний депутат, депутат місцевої ради, Президент України, Прем'єр-міністр України та міністри. За цим же критерієм призначається більшість урядових уповноважених (наприклад, Урядовий уповноважений з питань гендерної політики [7] та Урядовий уповноважений з прав осіб з інвалідністю [8]), адже вони допомагають Уряду в реалізації єдиної державної політики у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя та у сфері додержання в Україні прав і законних інтересів осіб з обмеженими фізичними можливостями. Втім, на окремі політичні посади призначаються фахівці в певній сфері знань, які можуть якісно та гідно представляти державу чи окремий державний орган в інших установах чи інстанціях. До таких посад відноситься і посада Уповноваженого. Особа, яка займає дану посаду, не реалізує єдину політику держави в конкретній сфері суспільних відносин, а здійснює представництво України в Європейському суді з прав людини;

в) національне законодавство передбачає особливий порядок (дуже часто конституційно-правовий порядок) призначення на політичні посади, наприклад, через вибори чи за іншою складною процедурою. Через те, що система органів виконавчої влади формується та функціонує із дотриманням принципів оперативності і економічності, то процедура призначення особи на посаду Уповноваженого не є складною – за поданням Міністра юстиції України особу на цю посаду призначає та звільняє з неї Кабінет Міністрів України;

г) до кандидатів на політичні посади, як правило, висуваються загальні вимоги стосовно їх дієздатності та фаховості. Зокрема, особи, що претендують на посаду Уповноваженого, повинні мати: 1) статус громадянина України; 2) вищу юридичну освіту; 3) не менше трьох років стажу в галузі права; 4) знання та навички щодо володіння однією з офіційних мов Ради Європи. Якщо перша вимога є загальною для всіх публічних службовців, то всі інші пов'язані із професією юриста та вимагають знань у галузі права. Єдине, що бентежить, це низькі вимоги до стажу в галузі права. Вважаємо, що стаж в галузі права повинен бути у особи не менше п'яти років. Це повинна бути не тільки молода (виходячи із вимог до кандидата), а й досвідчена особа, яка має достатній практичний досвід в галузі права.

Отже, посада Уповноваженого є політичною посадою у системі органів виконавчої влади, що обов'язково слід враховувати при характеристиці особливостей його адміністративно-правового статусу.

Особливість сучасних підходів до визначення адміністративно-правового статусу суб'єктів публічного адміністрування полягає в тому, що він розкривається через характеристику іншого поняття «компетенція» [9, с. 66-69]. Традиційно адміністративно-правовий статус фізичних осіб розкривається через визначення їх адміністративних прав і обов'язків. Подібний підхід довгий час намагалися використовувати і до визначення адміністративно-правового статусу суб'єктів публічного адміністрування, що збіднювало теорію адміністративного права та стримувало розвиток адміністративного процесуального законодавства, де мірилом законності чи незаконності рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень виступали не тільки його повноваження, а й цілі, завдання

та функції. Таким чином, визначення елементів компетенції суб'єктів публічного адміністрування, по-перше, є орієнтиром для визначення елементів їх адміністративно-правового статусу, по-друге, мірилом для визначення елементів адміністративно-правового статусу Уповноваженого.

Власне, керуючись сучасними уявленнями про компетенцію суб'єктів публічного адміністрування, спробуємо визначити та охарактеризувати елементи адміністративно-правового статусу Уповноваженого.

Першим елементом адміністративно-правового статусу Уповноваженого є мета створення і функціонування даної посади. Мова йде про соціальне призначення суб'єкта публічного адміністрування, його значення і роль в суспільстві та в діяльності органів виконавчої влади. Метою створення і функціонування Уповноваженого є *«виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»* в Україні [2]. В нашій країні існували і сьогодні існують суттєві проблеми із виконанням рішень національних судів, тому і не дивує, що на певному етапі державотворення в Україні виникли проблеми із реалізацією рішень ЄСПЛ. Це негативно позначалося на авторитеті держави у світі та в Європейському Союзі, а, тому, для вирішення цієї проблеми були залучені всі гілки державної влади. Участь Уряду України у вирішенні цієї проблеми проявилася в тому, що при Міністерстві юстиції України була створена спеціальна посада, яка повинна була забезпечити координацію діяльності ЄСПЛ та національних органів публічної влади.

Другим елементом адміністративно-правового статусу Уповноваженого є завдання, які спрямовані на досягненні поставленої перед суб'єктом публічного адміністрування мети. Наприклад, пункт 4 Положення про Уповноваженого передбачає сім завдань: 1) здійснення представництва України в ЄСПЛ; 2) координація роботи для розгляду справ щодо України у ЄСПЛ; 3) підготовка матеріалів і участь при розгляді справ ЄСПЛ; 4) інформування Комітету Міністрів Ради Європи про хід виконання нашою країною рішень ЄСПЛ; 5) розробка пропозицій щодо усунення в Україні недоліків системного характеру, які були встановлені ЄСПЛ; 6) створення необхідних умов для проведення ЄСПЛ розслідування про порушення Україною Конвенції [10]; 7) звітування перед особами, які проводять перевірку дотримання Конвенції [2].

Третій елемент адміністративно-правового статусу Уповноваженого це предмет відання, тобто, коло питань, які компетентний вирішувати суб'єкт публічного адміністрування. Пункт 5 Положення про Уповноваженого передбачає шістнадцять питань, які компетентна вирішувати ця посадова особа. Основними із них є наступні: відповідає в установленому порядку на запити ЄСПЛ, надає докази тощо; надсилає до організацій запити стосовно надання матеріалів чи інформації про порушення Україною положень Конвенції; виступає доповідачем під час розгляду в ЄСПЛ справ щодо порушення Україною Конвенції; подає Міністерству юстиції України пропозиції щодо поліпшення методики проведення експертизи проектів нормативних та індивідуальних актів на відповідність Конвенції та ін. [2].

Четвертим елементом адміністративно-правового статусу Уповноваженого є повноваження, так звані, «права-обов'язки» суб'єкта публічного адміністрування. Цей елемент адміністративно-правового статусу, на нашу думку, представле-

ний в Положенні про Уповноваженого достатньо стисло і неповно. Наприклад, пункт 6 підзаконного нормативно-правового акту перераховує тільки права і жодним чином не регламентує обов'язки Уповноваженого. Запропонований же перелік прав (передбачено всього три суб'єктивні права) не корелює з переліком питань, які компетентний вирішувати суб'єкт публічного адміністрування (передбачено шістнадцять питань). Таким чином, можна констатувати, що адміністративно-правовий статус Уповноваженого в частині визначення його повноважень є неповним та таким, що не відображає реального стану речей.

П'ятим елементом адміністративно-правового статусу суб'єкта публічного адміністрування іноді виділяють функції, як основні напрями його діяльності. Текст Положення про Уповноваженого не містить положень щодо визначення функцій цієї посадової особи, втім, пунктом 1 Постанови Кабінету Міністрів України, якою закріплюється статус Уповноваженого, встановлено, що на цю посаду покладено реалізацію трьох функцій: 1) представницької; 2) координаційної; 3) звітування [2]. Бажано було б ці функції закріпити та розкрити в межах зазначеного підзаконного нормативно-правового акту.

Висновки і пропозиції. На підставі проведеного вище дослідження можна зробити наступні висновки.

Правове регулювання статусу службовців, які займають політичні посади в системі органів виконавчої влади, має багато недоліків: 1) відсутність конкурсного відбору при обранні особи на політичну посаду негативно позначається на якості і ефективності кадрів; 2) відсутні ефективні механізми контролю діяльності таких службовців як з боку вищестоящих суб'єктів управління, так і з боку громадськості; 3) відсутня юридична відповідальність таких посадовців за неефективну, непрофесійну і, навіть, незаконну діяльність (їх притягують лише до політичної відповідальності); 4) відсутнє загальне визначення політичної служби, політичних службовців та класифікації публічних посад в органах виконавчої влади; 5) діяльність таких службовців регламентується підзаконними актами, які мають суттєві прогалини і недоліки в частині закріплення їх адміністративно-правового статусу.

Доведено, що посада Уповноваженого є політичною посадою у системі органів виконавчої влади, що обов'язково слід відобразити в положеннях національного законодавства.

На підставі сучасних підходів до визначення адміністративно-правового статусу суб'єктів публічного адміністрування зроблено висновок, що адміністративно-правовий статус Уповноваженого включає наступні структурні елементи: 1) мету створення і функціонування; 2) завдання; 3) предмет відання; 4) повноваження; 5) функції.

В науковій літературі спостерігається певний дисбаланс в дослідженнях правового статусу публічних службовців: а) поряд з детальним аналізом адміністративно-правового статусу публічних службовців, які займають адміністративні посади в органах виконавчої влади, існує фрагментарний (негрунтовний) аналіз статусу публічних службовців, які займають в цій системі політичні посади; б) на фоні ґрунтового аналізу конституційно-правового статусу політичних службовців відсутній узагальнений аналіз правового статусу всіх без виключення політичних службовців. Тому, вивчення адміністративно-правового статусу

політичних службовців, до яких відноситься і Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, є сьогодні перспективним напрямом досліджень національної юридичної науки.

Список використаної літератури

---

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
2. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-p#Text>.
3. Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо статусу Уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 2022 р. № 913. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913-2022-p#Text>.
4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 р. № 669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2017-p#Text>.
5. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
6. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
7. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-p#Text>.
8. Про затвердження Положення про Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю та внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 р. № 5: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2017 р. № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125-2017-p#Text>.
9. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
10. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

References

---

1. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrayiny vid 10.12.2015. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2016. № 4. St. 43. [in Ukrainian].
2. Pro zakhody shchodo realizatsiyi Zakonu Ukrayiny «Pro vykonannya rishen' ta zastosuvannya praktyky Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 31 travnya 2006. № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-p#Text>. [in Ukrainian].
3. Pro vnesennya zmin do deyakykh aktiv Kabinetu Ministriv Ukrayiny shchodo statusu Uповnovazhenoho u spravakh Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 16 serpnya 2022. № 913. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913-2022-p#Text>. [in Ukrainian].
4. Pro vnesennya zmin do deyakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrayiny: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 30 serpnya 2017. № 669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2017-p#Text>. [in Ukrainian].
5. Pro tsentral'ni orhany vykonavchoyi vlady: Zakon Ukrayiny vid 17.03.2011. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2011. № 38. St. 385. [in Ukrainian].
6. Pro Kabinet Ministriv Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 27.02.2014. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2014. № 13. St. 222. [in Ukrainian].
7. Pro Uryadovoho upovnovazhenoho z pytan' hendernoyi polityky: Postanova Kabinetu

- Ministriv Ukrainy vid 7 chervnya 2017. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-p#Text>. [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Uryadovoho upovnovazhenoho z prav osib z invalidnistyu ta vnesennya zmin do Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 sichnya 2013 № 5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 lyutoho 2017 № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125-2017-p#Text>. [in Ukrainian].
  9. Administratyvne pravo Ukrainy (2020). Povnyy kurs: pidruchnyk / za red. V. Halun'ka, O. Pravotorovoyi. Vydannya tretye. Kyiv: Akademiya administratyvno-pravovykh nauk. 466 s. [in Ukrainian].
  10. Yevropeys'ka konventsija z prav lyudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.05.2023 р.

T. V. Kozhemyakina, Graduate Student
Educational and Scientific Institute of Law
of Taras Shevchenko Kyiv National University
the Department of Administrative Law and Process
e-mail: knu.kaf_adminlaw_process@ukr.net
ORCID ID: 0009-0009-7700-5380

M. I. Lazarijeva, Senior Lecturer, Lawyer
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: Lazarijeva.mariana@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8826-477X

FEATURES OF THE NORMATIVE FIXING OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE COMMISSIONER FOR EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Summary

The article defines the place of the position of the European Court of Human Rights Commissioner in the system of positions of executive authorities, discloses his administrative and legal status and characterizes the elements of his status. It was found that the legal regulation of the status of employees who hold political positions in the system of executive authorities has many shortcomings: 1) the absence of competitive selection when electing a person to a political position negatively affects the quality and efficiency of personnel; 2) there are no effective mechanisms for monitoring the activities of such employees both on the part of higher management entities and on the part of the public; 3) there is no legal responsibility of such officials for inefficient, unprofessional and even illegal activities; 4) there is no general definition of political service, political employees and classification of public positions in executive bodies; 5) the activity of such employees is regulated by secondary legal acts, which have significant gaps and shortcomings in terms of establishing their administrative and legal status. It has been proven that the position of the European Court of Human Rights Commissioner is a political position in the system of executive authorities, which must be reflected in the provisions of national legislation. Based on modern approaches to determining the administrative-legal status of subjects of public administration, it was concluded that the administrative-legal status of the European Court of Human Rights Commissioner includes the following structural elements: 1) the purpose of creation and functioning; 2) task; 3) subject of education; 4) authority; 5) func-

tions. It has been proven that in the scientific literature there is a certain imbalance in research on the legal status of public servants: a) along with a detailed analysis of the administrative and legal status of public servants who hold administrative positions in executive bodies, there is a fragmentary (unsound) analysis of the status of public servants who hold political positions in this system; b) against the background of a thorough analysis of the constitutional and legal status of political officials, there is no generalized analysis of the legal status of all without excluding political officials. It is recognized that the study of the administrative-legal status of political officials, which includes the Commissioner for the European Court of Human Rights, is today a promising direction of research in national legal science.

Keywords: Commissioner for cases of the European Court of Human Rights, public service, political service, service in the bodies of executive power in political positions, administrative and legal status of subjects of public service, competence, powers.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; СУДОУСТРІЙ; АДВОКАТУРА

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280267>

УДК 342.7

О. Ю. Гусев, доктор філософії з галузі права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна
e-mail: oleksii.husiev@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4563-2891

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН (СПІЛЬНОТ) УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню поняття «громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України». Актуальність дослідження обумовлена реформуванням законодавства про національні меншини України, що є однією з умов надання Україні статусу кандидата на вступ в Європейський Союз. Обґрунтовано, що держава має приділяти більше уваги правовому регулюванню відносин за участі громадських об'єднань національних меншин з огляду на їхню кількість і роль у суспільному житті. З'ясовано, що Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» має певні недоліки щодо визначення порядку утворення та діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот). Запропоновано авторське визначення поняття «громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України». Проаналізовано визначені Законом права громадських об'єднань національних меншин (спільнот) та охарактеризовано деякі з них. Виявлено недоліки правового регулювання відносин за участі одразу кількох таких громадських об'єднань. Зроблено пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Ключові слова: національні меншини, право на свободу об'єднання, громадські об'єднання, правовладдя.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 11 Конституції України держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності всіх національних меншин України [1]. Однією з гарантій цього права є можливість національних меншин об'єднуватися задля спільної реалізації та захисту своїх прав, свобод та інтересів.

В одному із своїх рішень Конституційний Суд України наголосив, що природним фундаментом конституційної демократії є громадські об'єднання як інститути громадянського суспільства, що сприяють самореалізації громадян, надають їм можливість самостійно або разом з іншими реалізовувати та/або захищати свої права, свободи та інтереси, а також брати участь у спільному вирішенні важливих справ на місцевому чи загальнодержавному рівні [2]. Ураховуючи вимоги принципу рівності, право на свободу об'єднання належить усім без винятку громадянам України, зокрема представникам національних меншин (спільнот) України.

Наприкінці лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в Європейському Союзі. У червні 2022 року Європейська Комісія оприлюднила свій висновок щодо заявки України, згідно з яким рекомендувала надати Україні статус кандидата на вступ в Європейський Союз за умови, що Україна зробить певні кроки, зокрема, завершить реформу законодавчої бази для національних меншин [3, с. 21].

Законодавча база у сфері національних меншин України наразі складається з Конституції України, Закону України «Про національні меншини в Україні» та інших законодавчих і підзаконних актів. Закон України «Про національні меншини в Україні» зазнає критики з боку науковців за недоліки у правовому регулюванні суспільних відносин щодо громадських об'єднань національних меншин. Юрій Ковний звертає увагу на те, що Законом України «Про громадські об'єднання» не унормовано права національних меншин на об'єднання; у Законі України «Про національні меншини в Україні» зазначено, що громадські об'єднання можуть бути однією з форм реалізації прав національних меншин, але цього недостатньо, оскільки має бути пряма вказівка на можливість створення об'єднань цілеспрямованого національного спрямування [4, с. 5-6]. Ірина Попова зауважує, що в Україні взаємодія та плідний діалог між державними інституціями та громадськими організаціями національних меншин ускладнені через відсутність механізмів реалізації задекларованих державою прав національних меншин [5, с. 9]. Стелас Асланов відзначає недієздатність громадських організацій як передбачених законодавством інститутів захисту прав представників національних меншин [6, с. 18]. З огляду на це вітчизняні науковці вже понад двадцять років рекомендують державі належним чином визначити та закріпити на законодавчому рівні статус громадських об'єднань національних меншин в Україні [7, с. 18].

Тож, потреба в удосконаленні законодавства про національні меншини назріла давно, й Європейський Союз та іноземні партнери мають високі очікування від України стосовно європеїзації цієї системи національного законодавства [8, с. 22]. Водночас у Європейському Союзі немає спеціальних нормативно-правових актів або особливих вимог до громадських об'єднань національних та етнічних меншин; кожна держава-член Європейського Союзу самотужки визначає їхній правовий статус і врегульовує суспільні відносини за їх участі [9, с. 78]. Отже, стратегічний курс України на набуття повноправного членства в Європейському Союзі, а, також, прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, правову державу підвищують рівень вимог до законодавства у сфері національних меншин (спільнот) України і покладають на законодавця відповідальність за його якість і відповідність міжнародним стандартам захисту прав людини.

24 листопада 2022 року група народних депутатів України внесла до Верховної Ради України проект Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» (реєстр. № 8224), який вже 13 грудня 2022 року був прийнятий в цілому. 1 липня 2023 року Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (далі - Закон) набирає чинності, й одночасно втрачає чинність Закон України «Про національні меншини в Україні». Однак чи відповідають приписи нового Закону щодо громадських об'єднань національних меншин (спільнот) міжнародним стан-

дартам? Чи втілили вони легітимні очікування осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України? Відповіді на ці запитання потребують дослідження положень Закону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення та захисту прав і свобод осіб, які належать до національних меншин України, розглядалися в дисертаційних дослідженнях М. М. Алмаші, І. М. Алмаші, С. А. Асланова, О. М. Бикова, Ю. О. Волошина, Я. В. Лазура, В. В. Мицика, Л. І. Рябошапка. Проблематика законодавчого визначення порядку діяльності громадських об'єднань національних меншин України також порушувались у наукових працях М. М. Антонович, В. Т. Бондаря, З. В. Гбур, В. Б. Євтуха, Ю. Є. Ковного, В. В. Лемака, Т. В. Линник, Ю. Ю. Лихач, Л. І. Лойко, С. М. Матвієнків, Г. І. Мелеганіч, А. М. Мхітарян, Є. В. Ткаченка, М. Ю. Токаря та інших. Незважаючи на зумовлену євроінтеграційними процесами актуальність тематики законодавчого забезпечення прав і свобод національних меншин, відповідних наукових праць публікується досить мало, а присвячених безпосередньо Закону майже немає.

Мета статті полягає в дослідженні поняття «громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України», з'ясуванні його юридичних ознак, визначенні ролі у виникненні та розвитку суспільних відносин за участі осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, виявленні недоліків правового регулювання відносин щодо порядку утворення, діяльності таких громадських об'єднань та виробленні пропозицій стосовно їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Право на свободу об'єднання в Україні закріплено на конституційному рівні. У частинах першій і четвертій статті 36 Основного Закону України зазначено, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до громадських організацій [1]. Відповідно до практики Конституційного Суду України свобода об'єднання означає, зокрема, правову і фактичну можливість добровільно, без примусу чи попереднього дозволу утворювати об'єднання громадян або вступати до них [10]. Суб'єктами цього права є, зокрема, громадяни України, які належать до національних меншин (спільнот) України.

На основі статті 11, частини першої статті 36 Основного Закону України вітчизняні спеціалісти роблять висновки про природу громадських об'єднань національних меншин. Так, Всеволод Мицик вважає, що громадські об'єднання національних меншин є одним із засобів національно-культурного самовизначення осіб, які відносять себе до окремої національної меншини [11, с. 156]. На думку Ірини Алмаші, громадські організації національних меншин є колективною формою реалізації спеціальних прав національних меншин України на загальнодержавному та регіональному рівнях [12, с. 9, 11-12]. Юлія Лихач зазначає, що національні громадські об'єднання (національні товариства, національно-культурні центри, земляцтва тощо) є організаційними формами національно-культурної автономії національних меншин України [13, с. 36].

В Україні створено та офіційно зареєстровано численні громадські організації національних меншин, які діють на різних рівнях: всеукраїнському, регіональному

та місцевому [14, с. 3]. Відповідно до Звіту про кількість та види громадських об'єднань національних меншин в Україні станом на 1 січня 2021 року, затвердженого наказом Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 5 травня 2021 року № Н-15/02, на початку 2021 року в Україні налічувалось 1 351 громадське об'єднання 56 національних меншин України. Така кількість громадських об'єднань національних меншин свідчить про те, що особи, які належать до національних меншин України, досить активно користуються правом на свободу об'єднання задля реалізації та захисту свого права на збереження та розвиток власної культурної, мовної, релігійної самобутності.

Зважаючи на роль громадських об'єднань національних меншин (спільнот), про яку говорять науковці, та їхню кількість, держава має приділяти належну увагу питанням їхньої діяльності. Виконуючи свій головний обов'язок - утвердження і забезпечення прав і свобод людини, держава повинна вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожним, хто перебуває під її юрисдикцією; з цією метою законодавець та інші органи публічної влади мають забезпечувати ефективне правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, та створювати механізми, необхідні для задоволення потреб та інтересів людини [15]. Насамперед, ідеться про юридичну визначеність як один із стрижневих складових принципу правовладдя. Законодавець повинен прагнути чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа залежно від обставин повинна мати можливість орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних юридичних наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права [16].

Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» по суті є стрижнем оновленої системи законодавства у сфері національних меншин (спільнот) України. У ньому вживається чимало нових термінів, використовуються нові юридичні конструкції та інші засоби законодавчої техніки. Проте на особливу увагу заслуговує поняття «громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України». Відповідно до частини першої статті 7 Закону особа, яка належить до національної меншини (спільноти), має право відповідно до закону брати участь в утворенні та діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот), у мирних зібраннях для здійснення та захисту своїх прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, мовних, екологічних та інших інтересів, її інтеграції в українське суспільство [17].

Зазначений припис спричиняє певну юридичну невизначеність. По-перше, Закон не містить дефініції поняття «громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України», тобто на законодавчому рівні не визначено юридичних ознак цього поняття, завдяки яким громадські об'єднання національних меншин (спільнот) України можна відрізнити від інших громадських об'єднань.

По-друге, Законом не визначено видів та організаційно-правових форм громадських об'єднань національних меншин (спільнот), які можуть утворюватися і в яких вони можуть здійснювати свою діяльність в Україні. Лише у пункті 1 частини першої статті 17 Закону зазначено, що з метою збереження та розвитку культурної, етнічної самобутності національних меншин (спільнот) України органи місцевого самоврядування підтримують діяльність громадських об'єднань

національних меншин (спільнот) та національно-культурних товариств. Формування цього припису створює враження, ніби національно-культурні товариства є чимось іншим, аніж громадськими об'єднаннями національних меншин (спільнот), хоча, на думку вітчизняних науковців, зокрема Лариси Лойко, національно-культурні товариства є лише одним із видів громадських об'єднань національних меншин [18, с. 57].

По-третє, ширший подив викликає вислів «відповідно до Закону брати участь в утворенні та діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот)». Адже, згідно з абзацом восьмим преамбули Закону, саме цим Законом визначаються особливості суспільних відносин щодо реалізації прав і свобод особами, які належать до національних меншин (спільнот) України. Тому, не зрозуміло, яким іншим законом може бути визначено спеціальний порядок утворення та участі в діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот), якщо приписи цього Закону є спеціальними відносно приписів Закону України «Про громадські об'єднання».

Закон не дає жодного уявлення про порядок утворення громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України, що викликає безліч запитань. Наприклад, чи достатньо того, що однією з основних цілей діяльності громадського об'єднання є сприяння реалізації та/або захист прав осіб, які належать до певної національної меншини (спільноти), щоб воно вважалось громадським об'єднанням національної меншини (спільноти)? А якщо це не основна ціль його діяльності, а побічна, зокрема, для громадського об'єднання загального правозахисного спрямування? Чи можна вважати громадським об'єднанням національної меншини (спільноти) громадське об'єднання, у статуті якого не зазначено відповідної мети діяльності, але котре неодноразово проводило заходи, спрямовані на збереження та розвиток культурної, мовної, релігійної самобутності певної національної меншини (спільноти) України? Чи можуть бути серед засновників (членів) громадського об'єднання національної меншини (спільноти) особи, які не належать до відповідної національної меншини (спільноти) України? Якщо так, то який відсоток вони можуть скласти від загальної кількості його членів? Чи може одне громадське об'єднання сприяти реалізації інтересів одразу кількох національних меншин (спільнот) України? Чи може громадське об'єднання національної меншини (спільноти) утворитися шляхом реалізації членами будь-якого громадського об'єднання права на самоідентифікацію? На наше глибоке переконання, відповіді на ці та інші подібні запитання мали бути надані у приписах Закону, а їх відсутність може свідчити про те, що суб'єкти правозастосування матимуть значні труднощі в роботі з громадськими об'єднаннями національних меншин (спільнот) з огляду на юридичну невизначеність.

Іще одним недоліком Закону є неврегульованість відносин стосовно захисту відповідними громадськими об'єднаннями прав і свобод національних меншин (спільнот). Як зауважує Оксана Липчук, інституційна система захисту прав національних меншин, окрім суб'єктів владних повноважень, охоплює неурядові організації, зокрема, громадські об'єднання етнічних меншин [7, с. 12]. Процесуальне законодавство України не визначає права подавати групові (колективні) позови в інтересах невизначеного кола осіб, що було би корисним і доречним для національних меншин (спільнот) України, тому науковці, зокрема, Мирослав

Алмаші, цілком слушно пропонують прямо закріпити у законодавстві України по-вноваження громадських об'єднань національних меншин захищати колективні права національних меншин на національному та міжнародному рівнях [14, с. 11]. Однак Законом не визначено механізму реалізації права національних меншин (спільнот) України на захист через громадські об'єднання.

Більш конкретно і детально в Законі визначено правовий статус громадських об'єднань національних меншин (спільнот). Так, громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України за Законом має такі права: 1) бути організатором культурно-мистецьких, розважальних, видовищних заходів, які проводяться мовою відповідної національної меншини (спільноти); 2) брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері національних меншин (спільнот) на всіх рівнях урядування; 3) отримувати на конкурсних засадах фінансову підтримку для виконання програм (проектів, заходів) за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; 4) брати участь у консультаціях з питань прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), котрі проводяться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національних меншин (спільнот); 5) входити до складу консультативно-дорадчого органу при центральному органі виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національних меншин (спільнот); 6) отримувати підтримку з боку органів місцевого самоврядування; 7) ініціювати утворення та входити до складу консультативних, дорадчих, інших допоміжних органів місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб; 8) ініціювати утворення центрів національних меншин (спільнот) Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; 9) ініціювати утворення центрів національних меншин (спільнот) територіальних громад сіл, селищ, міст у місцях традиційного проживання національних меншин (спільнот); 10) підтримувати зв'язки з представниками країн етнічного споріднення, національними громадськими об'єднаннями за межами України, брати участь у діяльності міжнародних неурядових організацій; 11) отримувати допомогу від іноземних держав, приватних осіб, громадських об'єднань, фондів та інших іноземних установ.

У практиці сфера діяльності громадських об'єднань національних меншин є значно ширшою. Як зазначають дослідники, громадські об'єднання національних меншин нерідко надають національно-культурним товариствам та окремим особам, які належать до відповідної національної меншини України, правову, гуманітарну, матеріальну допомогу, сприяють їхній неприбутковій зовнішньоекономічній діяльності, засновують недільні школи, спеціалізовані бібліотеки, самодіяльні та художні колективи, друковані медіа, надають послуги з вивчення мов національних меншин [19, с. 7]. Громадські об'єднання національних меншин наразі розширюють діапазон своєї діяльності на весь спектр проблем (економічних, соціальних, культурних, демографічних, екологічних та інших), розв'язання яких гарантує збереження самобутності етнонаціональної спільноти та інтегрує її в політичну систему суспільства [20, с. 17].

Зважаючи на обсяг спеціальних прав, визначених Законом, а також сфери і види діяльності громадських об'єднань національних меншин, такі громадські об'єднання по суті є знаряддям для реалізації колективних прав національних

меншин (спільнот) України, а, також, зовнішньою формою здійснення особами, які належать до національних меншин (спільнот) України, індивідуальних прав на розвиток своєї етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності.

Вкрай актуальним є визначення юридичних ознак поняття «громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України». З огляду на чималу кількість привілеїв, у тому числі майнового характеру, видається, що формальні ознаки цього поняття не мають бути жорсткими і суворими, щоб його можна було застосовувати в різних життєвих ситуаціях, і воно охоплювало достатнє коло організацій. Водночас, юридичні ознаки не мають давати підстав для зловживань, зокрема, шляхом реалізації права на самоідентифікацію. Ураховувати зміст статей 11 та 36 Конституції України, частини першої статті 1 Закону України «Про громадські об'єднання», частини першої статті 7 Закону, громадським об'єднанням національної меншини (спільноти) України доцільно вважати добровільне неприбуткове об'єднання осіб, які належать до відповідної національної меншини (спільноти) України та/або певних юридичних осіб приватного права (наприклад, громадських організацій національних меншин (спільнот) України, національно-культурних товариств, земляцтв), основною метою діяльності якого згідно зі статутом є здійснення та захист прав і свобод відповідної національної меншини (спільноти) України, задоволення її суспільних (у тому числі, економічних, соціальних, культурних, освітніх, мовних, інформаційних, екологічних) потреб та інтересів, інтеграція в українське суспільство. При цьому, основна мета діяльності юридичних осіб приватного права, що можуть входити до складу громадського об'єднання національної меншини (спільноти), має відповідати основній меті діяльності такого громадського об'єднання.

Наголошуємо, що метою діяльності громадського об'єднання національної меншини (спільноти) України має бути саме здійснення прав і свобод відповідної національної меншини (спільноти) України, а не сприяння їх здійсненню. Адже здійснювати права національної меншини (спільноти) України можуть лише особи, які належать до неї, як єдині суб'єкти таких прав і свобод. Натомість сприяти здійсненню таких прав і свобод може будь-хто. Такий підхід відповідає частині першій статті 7 Закону, котрою визначено тільки право осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, брати участь в утворенні та діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот).

Серед спеціальних прав громадських об'єднань національних меншин (спільнот), визначених Законом, увагу привертають ті, що мають «церемоніальне значення». Йдеться про право ініціювати утворення центрів національних меншин (спільнот) Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а також центрів національних меншин (спільнот) територіальних громад сіл, селищ, міст у місцях традиційного проживання національних меншин (спільнот) України.

Право ініціювати утворення центрів національних меншин (спільнот) Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя є «церемоніальним», оскільки з погляду прагматизму немає причини, чому утворення таких центрів має залежати від звернення громадських об'єднань національних меншин (спільнот). Адже центри національних меншин (спільнот) утворюються для осіб, які належать до всіх національних меншин (спільнот) України, а не для

їхніх громадських об'єднань, а те, що на територіях відповідних адміністративно-територіальних одиниць проживають особи, які належать до національних меншин (спільнот) України, є очевидним фактом. Таким чином, законодавець міг передбачити автоматичне утворення Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями центрів національних меншин (спільнот) України одразу після набрання чинності Законом або затвердження порядку їх утворення та функціонування.

Дещо інша ситуація з правом ініціювати утворення центрів національних меншин (спільнот) територіальних громад сіл, селищ, міст. Відповідно до абзацу третього частини другої статті 19 Закону такі центри можуть бути утворені сільськими, селищними, міськими радами лише тих територіальних громад, де національні меншини (спільноти) традиційно проживають. Законом не визначено змісту ознаки «традиційно проживають на відповідній території». На нашу думку, традиційне проживання у цьому разі має охоплювати не лише час проживання етнічної групи на території села, селища, міста, але й кількість її представників. Адже було б непропорційно створювати центр національних меншин (спільнот) і утримувати його за рахунок коштів місцевого бюджету, якщо чисельність осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, в населеному пункті становить, наприклад, менше 3 чи 5 відсотків. Однак для ефективного здійснення своїх повноважень саме органи місцевого самоврядування мають володіти інформацією про етнічне походження членів територіальних громад, інтереси яких вони представляють, та чисельність відповідних етнічних груп.

Отже, звернення громадського об'єднання національної меншини (спільноти) не мають практичного значення для утворення відповідного центру. Тож яку роль вони відіграють у такому разі? Схоже на те, що суто церемоніальну – урочисто закладають підвалини створення центрів. Закон навіть не вимагає того, щоб місцезнаходження громадського об'єднання національної меншини (спільноти) знаходилося на території адміністративно-територіальної одиниці, де воно ініціює утворення центру національних меншин (спільнот). Або щоб таке громадське об'єднання здійснювало права і свободи національної меншини (спільноти) України, представники якої традиційно проживають на території відповідної територіальної громади.

Ще одним, потенційно проблемним питанням застосування Закону є невизначеність критеріїв обрання громадського об'єднання національної меншини (спільноти) для взаємодії з ним. Очевидно траплятимуться випадки, коли потрібно буде обрати одне громадське об'єднання національної меншини (спільноти) з-поміж кількох, наприклад, під час надання на конкурсних засадах фінансової підтримки для виконання програм (проєктів, заходів) за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Адже поняття «на конкурсних засадах» означає змагання між такими громадськими об'єднаннями. З огляду на це, постає запитання, як діяти у такому разі, щоб не спровокувати міжетнічний конфлікт?

Здається, на цей випадок Законом мало бути визначено спеціальні критерії обрання громадського об'єднання національної меншини (спільноти) серед подібних йому, оскільки це питання має важливе значення. Річ у тім, що відносини між державою та національними меншинами, між окремими національними меншинами, а, також, всередині національних меншин, не завжди складаються

вдало. Ярослав Лазур зазначає, що громадські організації національних меншин іноді об'єднуються навколо провідних лідерів відповідної національної меншини, які власні амбіції ставлять вище інтересів національної меншини, що заважає єднанню навколо національної спільноти, її потреб та інтересів [21, с. 13]. Ірина Попова вказує на те, що громадські організації етнічних спільнот України часто сприймають державу як донора, а не як інвестора, що гальмує процеси розвитку відповідальних інститутів громадянського суспільства [5, с. 10]. Тетяна Сенюшкіна звертає увагу на те, що в етнічних спільнотах буває внутрішня роз'єднаність, проблеми самоврядування у сфері задоволення своїх культурних і освітніх потреб, а, також, що громадські організації національних меншин не завжди сприяють поширенню в суспільстві ідеалів громадянського миру і міжнаціональної злагоди [22, с. 22]. Тому, взаємодія суб'єктів владних повноважень і громадських об'єднань національних меншин (спільнот) має ґрунтуватися на засадах правовладдя, поваги до людської гідності та запобігання дискримінації, надто під час проведення конкурсів з надання фінансової підтримки. Для досягнення цієї мети слід керуватися спеціальними критеріями, зокрема, зважати на дієвість громадських об'єднань національних меншин (спільнот) та їхню репутацію.

Ураховуючи різні аспекти діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот), оцінити їхню ефективність та репутацію можна за такими критеріями: 1) кількість членів; 2) кількість представників національної меншини (спільноти) України, реалізації та захисту прав яких сприяє громадське об'єднання; 3) сталість здійснення діяльності (загальний час існування та активної діяльності); 4) кількість проведених заходів, реалізованих проєктів за певний період; 5) регулярність проведення заходів, реалізації проєктів протягом часу існування; 6) територія, на якій проводилися заходи, реалізувалися проєкти; 7) публічність діяльності; 8) кількість заснованих медіа, які поширюють відомості для та про відповідну національну меншину (спільноту) України; 9) кількість заснованих творчо-виробничих підрозділів, громадських формувань, закладів культури (наприклад, творчих колективів, гуртків, студій, курсів, консультаційних пунктів, любительських об'єднань, аматорських театрів, культурних центрів, містечкових колективів, видавництв, спеціалізованих книгарень, музеїв, художніх галерей (виставок), бібліотек, реставраційних центрів), які сприяють збереженню та розвитку культурної самобутності національної меншини (спільноти) України; 10) причетність посадових осіб, членів громадського об'єднання до випадків дискримінації інших осіб, надто представників інших національних меншин (спільнот) України; 11) притягнення посадових осіб, членів громадського об'єднання до відповідальності за правопорушення, вчинені з мотивів расової, національної, релігійної нетерпимості; 12) досвід взаємодії та співпраці з суб'єктами владних повноважень; 13) членство в міжнародних неурядових організаціях, метою діяльності яких є здійснення та захист прав етнорелігійних меншин; 14) досвід взаємодії та співпраці з іноземними неурядовими організаціями, метою діяльності яких є здійснення та захист прав етнорелігійних меншин; 15) напрями (сфери) діяльності. Цей перелік є невичерпним і може бути доповнений іншими підставами.

Такі критерії можуть бути запроваджені на підзаконному рівні, наприклад, у порядку надання фінансової допомоги. Видається, що їхнє нормативне закріплення

зробить уповноважених осіб більш гнучкими і, водночас, дасть змогу уникнути суб'єктивізму та закидів у корупції. Для громадських об'єднань національних меншин (спільнот) це гарантує зрозумілі й однозначні умови ставлення до них, унеможливить різне сприйняття, тлумачення чи застосування правових приписів, а, також, стане дороговказом до розвитку, підвищення своєї ефективності. Для осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України, це підвищить справедливість, виражену в домірності забезпечення їхніх прав і свобод, а, також, дозволить бути впевненими у власних легітимних очікуваннях, зокрема, у тому, що набуте ними на підставі чинного законодавства право на збереження та розвиток своєї культурної, мовної, релігійної самобутності буде реалізоване. Для громадян України, які не належать до національних меншин (спільнот), це сприятиме єднанню українського суспільства та допоможе запобігти конфліктам за ознакою етнічного походження. Таким чином, усі зацікавлені сторони отримають користь від удосконалення порядку діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот).

Висновки і пропозиції. Право на свободу об'єднання разом із іншими основоположними правами і свободами є фундаментом створення та функціонування сучасного демократичного суспільства. Суб'єктами права на свободу об'єднання є всі без винятку громадяни України, зокрема ті, які належать до національних меншин (спільнот) України. Кількість зафіксованих в Україні громадських об'єднань національних меншин свідчить про те, що національні меншини (спільноти) України активно користуються правом на свободу об'єднання. З огляду на це, а, також, на роль, яку відповідні громадські об'єднання відіграють у суспільному житті, держава має приділяти значну увагу питанням правового регулювання відносин за їх участі. Насамперед, ідеться про потребу забезпечити юридичну визначеність, завдяки котрій, кожна особа, яка належить до національної меншини (спільноти) України, матиме можливість орієнтуватися в тому, яка саме норма права підлягає застосуванню для задоволення її суспільних потреб та інтересів, і матиме чітке розуміння щодо настання конкретних юридичних наслідків її участі в утворенні та діяльності громадського об'єднання національної меншини (спільноти).

Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» підніс забезпечення та захист прав і свобод національних меншин (спільнот) України на новий щабель, став черговим кроком на шляху до приведення національного законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів захисту прав людини. Однак певні недоліки зумовлюють потребу в удосконаленні його приписів, наприклад, недоліки визначення порядку утворення та діяльності громадських об'єднань національних меншин (спільнот). Закон не містить дефініції терміна «громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України», тобто не закріплює формальних ознак цього поняття. Законом не визначено видів та організаційно-правових форм громадських об'єднань національних меншин (спільнот), які можуть утворюватися і в яких вони можуть здійснювати свою діяльність в Україні. Також, не зрозуміло, до якого законодавчого акта відсилає припис частини першої статті 7 Закону, що ним має бути визначено порядок участі особи, яка належить до національної меншини (спільноти) України, в утворенні та діяльності громадського об'єднання національної меншини (спільноти). Закон

не містить приписів про порядок утворення громадських об'єднань національних меншин (спільнот). Не визначено механізму реалізації національними меншинами (спільнотами) України права на захист через громадські об'єднання.

Разом із тим, у Законі досить детально і конкретно визначено правовий статус громадських об'єднань національних меншин (спільнот). Закріплено понад десять спеціальних прав, спрямованих на задоволення колективних потреб та інтересів національних меншин (спільнот) України. Зважаючи на обсяг спеціальних прав та напрями діяльності, громадські об'єднання національних меншин (спільнот) можна вважати засобом реалізації колективних прав національних меншин (спільнот) України й, водночас, зовнішньою формою здійснення особами, які належать до них, індивідуальних прав на розвиток своєї культурної, мовної, релігійної самобутності. На цій підставі, громадське об'єднання національної меншини (спільноти) України – це добровільне неприбуткове об'єднання осіб, які належать до відповідної національної меншини (спільноти) України, та/або певних юридичних осіб приватного права, основною метою діяльності якого є здійснення та захист прав і свобод відповідної національної меншини (спільноти) України, задоволення її суспільних потреб та інтересів, інтеграція в українське суспільство.

Новелою Закону є «церемоніальні» права громадських об'єднань національних меншин (спільнот) – ініціювати утворення центрів національних меншин (спільнот) Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а, також, центрів національних меншин (спільнот) територіальних громад сіл, селищ, міст у місцях традиційного проживання національних меншин (спільнот). Здійснення цих прав не має практичного значення, громадські об'єднання національних меншин (спільнот) лише дають урочистий початок створенню таких центрів.

Проблемним є питання визначення критеріїв обрання громадських об'єднань національних меншин (спільнот) у разі їх конкуренції між собою, наприклад, під час проведення конкурсів з надання фінансової підтримки для реалізації соціально-культурних проєктів. Законодавством, принаймні на підзаконному рівні, має бути передбачено, як потрібно діяти у таких випадках. Видається, що потрібно зважати на ефективність діяльності громадського об'єднання національної меншини (спільноти) та його репутацію, оцінити які можна за спеціальними критеріями.

Список використаної літератури

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2023).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та 65 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб» від 06.06. 2019 р. № 3-р/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 51. Ст. 1752.
3. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. *The European Parliament*. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf> (дата звернення: 29.03.2023).
4. Ковний Ю. С. Право на громадські об'єднання представників національних меншин:

- питання удосконалення законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2022. Вип. 58. С. 4-6. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.58.1.
5. Попова І. М. Механізми реалізації державної етнопонаціональної політики щодо національних меншин України: регіональний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Попова Ірина Миколаївна. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2007. 20 с.
  6. Асланов С. А. Політико-правові засади державної етнопонаціональної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.05 / Асланов Стелас Антипович. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. 20 с.
  7. Липчук О. І. Інституційні засади реалізації прав етнопонаціональних меншин в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.02 / Липчук Оксана Іванівна. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2009. 19 с.
  8. Передерій О. С. Реформування законодавства про національні меншини України у контексті європеїзації правової системи України (теоретико-правовий аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 73(1). С. 19-23. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.3.
  9. Державна політика щодо захисту прав національних меншин: досвід країн Вишеградської групи / Колективна монографія. Львів : Видавництво «Сорока», 2019. 184 с.
  10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації) від 13.12.2001 р. № 18-рп/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 51. Ст. 2310.
  11. Мицик В. В. Права національних меншин у міжнародному праві: Монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 287 с.
  12. Алмаші І. М. Реалізація прав національних меншин в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02 / Алмаші Ірина Михайлівна. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. 20 с.
  13. Лихач Ю. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення прав національних меншин в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнопонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 3(47). С. 27-37.
  14. Алмаші М. М. Захист прав національних меншин в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02 / Алмаші Мирослав Михайлович. Київ : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 19 с.
  15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 48. Ст. 1724.
  16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 березня 2015 року № 213-VIII від 23.01.2020 р. № 1-р/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 16. Ст. 634.
  17. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 р. № 2827-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 3. Ст. 197.
  18. Лойко Л. Типологічне позиціонування національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 51-60.
  19. Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02 / Биков Олександр Миколайович. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 16 с.

20. Куц Ю. О. Етнонаціональні державотворчі процеси в Україні (управлінський аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / Куц Юрій Олексійович. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2005. 32 с.
21. Лазур Я. В. Правове регулювання національно-культурної автономії: світовий та вітчизняний досвід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02 / Лазур Ярослав Володимирович. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2006. 19 с.
22. Сенюшкіна Т. О. Державні механізми управління етнічними конфліктами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Сенюшкіна Тетяна Олександрівна. Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2007. 36 с.

References

---

1. The Constitution of Ukraine. (1996, June 28). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (access date: 01.05.2023) [in Ukrainian].
2. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petitions of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights and 65 MPs of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of paragraph 5 of part one of Article 3, paragraph three of part three of Article 45 of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”, paragraph 2 of Section II “Final Provisions” of the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Peculiarities of Financial Control of Certain Categories of Officials” No. 3-p/2019. (2019, June 6). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 51, 1752 [in Ukrainian].
3. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Commission Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union. *The European Parliament*. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf> (access date: 29.03.2023).
4. Kovnyi, Yu. S. (2022). The Right to Public Associations of Representatives of National Minorities: Issues of Legislative Improvement. *Naukovij visnik Miznarodnogo gumanitarnogo universitetu. Seria Urisprudencia*, 58. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.58.1. 4-6. [in Ukrainian].
5. Popova, I. M. (2007). Mechanisms of Implementation of the State Ethno-National Policy on National Minorities of Ukraine: Regional Aspect. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv: The National Academy of Public Administration under President of Ukraine [in Ukrainian].
6. Aslanov, S. A. (2010). Political and Legal Basis of the State Ethno-National Policy in Ukraine. Extended abstract of candidate’s thesis. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
7. Lypchuk, O. I. (2009). Institutional Framework for the Implementation of the Rights of Ethnic Minorities in Ukraine. Extended abstract of candidate’s thesis. Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University [in Ukrainian].
8. Perederii, O. S. (2022). Reforming the Legislation on National Minorities of Ukraine in the Context of Europeanisation of the Legal System of Ukraine (Theoretical and Legal Aspect). *Naukovij visnik Uzgorods'kogo nacional'nogo universitetu. Seria Pravo*, 73(1). DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.3. 19-23. [in Ukrainian].
9. State Policy on the Protection of National Minority Rights: the Experience of the Visegrad Countries. (2019). Lviv: Soroka Publishing House. [in Ukrainian].
10. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of people’s deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the provisions of the fourth paragraph of Article 2, part two of Article 6, parts one and two of Article 10 of the Law of Ukraine «On Youth and Children’s Public Organisations» (case on youth organisations) No. 18-пп/2001 (2001, December 13). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 51, 2310 [in Ukrainian].
11. Mytsyk, V. V. (2004). The Rights of National Minorities in International Law: A monograph. Kyiv: Kyiv University Publishing and Printing Centre [in Ukrainian].
12. Almashi, I. M. (2006). Implementation of the Rights of National Minorities in Ukraine.

- Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
13. Lykhach, Yu. (2010). Current Problems of Legislative Support for the Rights of National Minorities in Ukraine. *Naukovi zapiski Institutu politichnih i etnonacional'nih doslidgen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, 3(47), 27-37. [in Ukrainian].
  14. Almashi, M. M. (2004). Protection of the Rights of National Minorities in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: National University of Internal Affairs [in Ukrainian].
  15. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights on the compliance of the third sentence of part one of Article 13 of the Law of Ukraine «On Mental Health Care» with the Constitution of Ukraine (case on judicial control over the hospitalisation of incapacitated persons in a psychiatric institution) No. 2-пн/2016 (2016, June 01). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, 48, 1724 [in Ukrainian].
  16. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 49 MPs of Ukraine on the compliance of certain provisions of Section I, paragraph 2 of Section III "Final Provisions" of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Pension Provision" of 2 March 2015 No. 213-VIII No. 1-p/2020 (2020, January 23). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, 16, 634 [in Ukrainian].
  17. Law of Ukraine on National Minorities (Communities) of Ukraine No. 2827-IX (2022, December 13). *Ofitsiynyi visnyk Ukrainy*, 3, 197 [in Ukrainian].
  18. Loiko, L. (2005). Typological Positioning of National Organisations in the Institutional Structure of Civil Society. *Politicnij menedzment*, 5, 51-60 [in Ukrainian].
  19. Bykov, O. M. (2001). Constitutional and Legal Status of National Minorities in Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
  20. Kuts, Yu. O. (2005). Ethno-National State-Building Processes in Ukraine (Managerial Aspect). Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: The National Academy of Public Administration under President of Ukraine [in Ukrainian].
  21. Lazur, Ya. V. (2006). Legal Regulation of National Cultural Autonomy: International and Domestic Experience. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: Legislation Institute of The Verkhovna Rada of Ukraine [in Ukrainian].
  22. Seniushkina, T. O. (2007). State Mechanisms for Managing Ethnic Conflicts. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: The National Academy of Public Administration under President of Ukraine [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.05.2023 р.

O. Yu. Husiev, PhD in Law

Taras Shevchenko Kyiv National University

St. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01033, Ukraine

e-mail: oleksiy.gusiev@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4563-2891

THE CONCEPT AND PECULIARITIES OF ACTIVITY OF PUBLIC ASSOCIATIONS OF NATIONAL MINORITIES (COMMUNITIES) OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the study of the concept of «public association of a national minority (community) of Ukraine». The relevance of the study is due to the process of reforming the legislation on national minorities of Ukraine, which is one of the conditions for granting Ukraine the status of a candidate for accession to the European Union.

It is noted that public associations of national minorities (communities) are a means of realizing the collective rights of national minorities (communities) of Ukraine, as well as an external

form of exercising individual rights to the development of ethnic, cultural, linguistic and religious identity by persons belonging to national minorities (communities) of Ukraine. The author suggests that the public association of the national minority (community) of Ukraine is a voluntary non-profit association of persons who belong to the relevant national minority (community) of Ukraine and/or relevant legal entities under private law, the main purpose of which, according to the charter, is to implement and protect the rights and freedoms of a certain national minority (community) of Ukraine, satisfy its public needs and interests, integrate into Ukrainian society.

The Law of Ukraine «On National Minorities (Communities) of Ukraine» has certain shortcomings with regard to public associations of national minorities (communities). The Law does not contain a definition of the concept of “public association of the national minority (community) of Ukraine”, i.e. the formal legal features of such a public association are not defined. The Law does not define the types of public associations of national minorities (communities) that can be formed and carry out their activities in Ukraine. The Law does not give any idea about the procedure for the formation of public associations of national minorities (communities) of Ukraine.

The author analyses the rights of public associations of national minorities (communities) defined by the Law and describes some of them, in particular «ceremonial». Taking into account various aspects of the activities of public associations of national minorities (communities), the author proposes criteria by which the effectiveness of such public associations and their reputation can be assessed.

The author concludes that the Law of Ukraine «On National Minorities (Communities) of Ukraine» has brought the protection of the rights and freedoms of national minorities (communities) of Ukraine to a new level, and has become another step towards bringing Ukraine’s national legislation in line with international human rights standards, but shortcomings such as legal uncertainty necessitate the improvement of the Law by introducing certain amendments to it.

Keywords: national minorities, the right to freedom of association, public associations, rule of law.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280268>

УДК 342.56

Ю. В. Заліпаєв, адвокат, здобувач
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: valeriyurii@gmail.com

О. О. Пузирний, адвокат, здобувач
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: 9lexalex@gmail.com

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ АДВОКАТОМ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Дана стаття присвячена аналізу актуальних проблем, з якими стикаються адвокати під час захисту прав інтелектуальної власності їх клієнтів. В умовах швидкого технологічного розвитку та глобалізації, інтелектуальна власність стає значущою цінністю, однак вона, також, стає більш уразливою до порушень. Отже, адвокатам необхідно мати глибоке розуміння понять і принципів інтелектуальної власності та знати правові аспекти, пов'язані з її захистом.

В статті здійснено аналіз основних проблем, з якими зіштовхуються адвокати під час захисту прав інтелектуальної власності. Серед них варто відзначити дуже тривалі строки на отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності, порушення авторських прав, плагіат, незаконне використання авторських творів, порушення патентних прав та підробку товарних знаків. Адвокатам доводиться проводити дослідження, збирати докази та представляти інтереси своїх клієнтів у судових процедурах з метою забезпечення ефективного захисту їх прав.

Зростання технологій та розвиток цифрової економіки створюють нові виклики у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Адвокатам необхідно бути в курсі останніх технологічних тенденцій та розуміти, як ці технології впливають на правові аспекти інтелектуальної власності. Вони повинні адаптуватися до нових реалій цифрової економіки та забезпечувати адекватний захист прав своїх клієнтів у цифровому середовищі.

Адвокати також повинні залучаються до міжнародної співпраці щодо захисту інтелектуальної власності. Глобалізація та міжнародна торгівля висувають нові вимоги до адвокатів, оскільки порушення прав інтелектуальної власності можуть мати міжнародний характер. Співпраця з адвокатами з інших країн дозволяє обмінюватися досвідом та координувати зусилля для ефективного захисту прав клієнтів у міжнародному контексті.

Підкреслено, що сьогодні існує нагальна потреба запровадження в національне законодавство спрощеної форми реєстрації об'єкту інтелектуальної власності для адвокатів. Швидкий технологічний прогрес і глобалізація створюють нові виклики у цій сфері, адвокатам потрібно бути готовими до адаптації до змін та використання сучасних інструментів та технологій для ефективного захисту прав своїх клієнтів. Також, важли-

во підкреслити значення міжнародної співпраці для успішного захисту інтелектуальної власності в глобальному масштабі.

Ключові слова: адвокат, адміністративне право, адміністративні правовідносини, права інтелектуальної власності, захист прав інтелектуальної власності, адміністративне провадження щодо реєстрації прав інтелектуальної власності, заходи адміністративної відповідальності.

Постановка проблеми. У цій статті будуть розглянуті наступні проблемні питання, з якими стикаються адвокати під час захисту прав інтелектуальної власності: тривалість розгляду звернень про отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності; складність інтелектуальної власності; недостатня міжнародна співпраця з адвокатами.

Тривалість розгляду звернень про отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності. Отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності є важливим кроком у захисті інтелектуальних прав, але відомо, що процес реєстрації може бути повільним і затягуватися на значні терміни. Це ставить під загрозу права власників інтелектуальної власності та гальмує інноваційний розвиток.

Складність інтелектуальної власності. Поняття інтелектуальної власності є широким і охоплює авторські права, патенти, товарні знаки та інші права. Розуміння та захист цих різних форм інтелектуальної власності можуть становити виклик для адвокатів, оскільки вони повинні мати глибокі знання в цих галузях. Захист інтелектуальної власності стає складнішим у зв'язку зі зростанням глобалізації. Багато компаній мають міжнародні патенти та товарні знаки, і адвокати повинні мати розуміння міжнародного права і процедур для ефективного захисту прав своїх клієнтів в різних юрисдикціях. Адвокати зіштовхуються з проблемами, пов'язаними з порушенням прав інтелектуальної власності. Це може включати плагіат, незаконне використання авторських творів, порушення патентних прав або підробку товарних знаків. Адвокатам доводиться збирати докази та виступати у судових процедурах для захисту прав своїх клієнтів. Швидкий розвиток технологій, зокрема, в сфері цифрових технологій і Інтернету, створює нові виклики для захисту прав інтелектуальної власності. Адвокатам потрібно бути в курсі останніх технологічних тенденцій та розуміти, як ці технології впливають на правові аспекти інтелектуальної власності. В епоху цифрової економіки з'являються нові моделі бізнесу та способи використання інтелектуальної власності, які можуть порушувати традиційні правові рамки. Адвокатам доводиться пристосовуватися до цих нових реалій і забезпечувати адекватний захист прав своїх клієнтів у цифровому середовищі.

Недостатня міжнародна співпраця з адвокатами. Захист прав інтелектуальної власності вимагає міжнародної співпраці та взаємодії з правоохоронними органами та органами інтелектуальної власності різних країн. Адвокатам потрібно знати процедури міжнародної охорони інтелектуальної власності та вміти співпрацювати з колегами з інших юрисдикцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблем права інтелектуальної власності та статус його учасників висвітлюються у працях таких вчених, як: І. І. Дахно, В. А. Жаров, В. М. Капіца, О. А. Підпригора, О. О. Підпригора, О. Д. Святоцький, Р. Б. Шишка та інші. Якщо говорити про дослідження

правового статусу адвоката, то даному питанню присвячено досить багато наукових праць таких вчених, як Т. В. Вільчик, А. В. Кузьмінних, З. В. Ромовська, О. Д. Святоцький, А. М. Титов, Д. П. Фіолевський, П. В. Хотенець та інші.

Метою даної статті є дослідження важливих проблем з якими стикаються адвокати при захисті прав інтелектуальної власності та пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток України у сучасних реаліях соціальних, економічних та військових викликів, є неможливим без пошуку нових напрямків розвитку та покращення національної економіки. Такий розвиток на сьогоднішній день все більше пов'язаний з впровадженням різних об'єктів інтелектуальної власності. Досвід європейських країн із розвинутою економікою підтверджує, що інтелектуальна діяльність дає стимул для стрімкого розвитку держави, оскільки впровадження новітніх, передових, розробок в усіх сферах діяльності несе за собою лише позитивні наслідки.

Пріоритетним сьогодні є пошук способів створення ефективної системи, яка спроможна забезпечити технологічну модернізацію національної економіки на основі передових технологій. Однак, даної цілі неможливо досягти без удосконалення державної системи правової охорони інтелектуальної власності задля того, щоб перетворити наукові здобутки країни на дієвий ресурс економічного процвітання.

Охорона прав інтелектуальної власності має забезпечити сучасні вимоги, бути справедливою та, водночас, демократичною, однак, в першу чергу, доступною.

На сьогоднішній день адвокат постає перед численною кількістю проблемних аспектів, а, тому, розуміння та пошук шляхів їх подолання допоможе адвокатам ефективно захищати права інтелектуальної власності своїх клієнтів і сприятиме створенню справедливого та інноваційного правового середовища.

З метою детального аналізу суті поставлених питань, перш за все, необхідно розпочати з понятійного апарату, та визначити дефініції досліджуваних питань.

Т. В. Вільчик, зазначає, що «адвокатська діяльність відображає публічний інтерес суспільства, який, у тому числі, полягає в зміцненні режиму законності, охорони прав громадян, забезпеченні принципу змагальності у судовому процесі, досягненні істини, своєчасному припиненні порушень прав і свобод громадян, поновленні порушених прав» [1, с. 62].

Правовий статус адвоката в Україні визначається Конституцією України та чинним законодавством про адвокатуру. Відповідно до ст. 59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу [4, ст. 59]. Згідно статті 131-2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Засади організації і діяльності адвокатури та здійснення адвокатської діяльності в Україні визначаються законом [4, ст. 131-2].

Відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року, «адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а, також, самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом» [6, ст. 2].

Якщо говорити про захист прав інтелектуальної власності, передусім, варто визначити, що саме являє собою інтелектуальна власність.

Зазвичай поняття «інтелектуальна власність» застосовують для позначення сукупності виключних прав як особистого (морального), так й майнового характеру на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

В Цивільному кодексі України право інтелектуальної власності визначається як «право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності», визначений національним законодавством [7, ст. 418].

Право на захист розуміється як самостійне суб'єктивне право і реальна правова можливість, що виникає лише за порушення або оскарження останнього і реалізується в межах охоронних правовідносин [10, с. 134].

Після визначення категоріального апарату варто більш детально зосередитися на конкретних проблемах, які постають перед адвокатом при захисті прав інтелектуальної власності.

На нашу думку, найголовнішою проблемою являється тривалість розгляду звернень про отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності, оскільки при неможливості своєчасного узаконення здобутків творчої або інтелектуальної діяльності подальший захист буде ускладнено, а в певних випадках взагалі стане неможливим.

З метою комплексного аналізу даної проблеми, необхідно звернути увагу на фактори, що спричиняють тривалу реєстрацію прав інтелектуальної власності, як виду адміністративного провадження.

Перш за все, процедури та вимоги, пов'язані з реєстрацією, можуть бути складними та заплутаними, вимагаючи значних зусиль від власників прав. Бюрократичні процедури, довгі терміни розгляду заявок та велика завантаженість органів, які відповідальні за реєстрацію, також сприяють затягуванню процесу.

Другим фактором, що негативно впливає на реєстрацію прав інтелектуальної власності, є відсутність достатнього фінансування та технічних ресурсів, необхідних для ефективної обробки та розгляду заявок на отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності. Це призводить до недостатньої кількості кваліфікованих фахівців, відповідальних за проведення процедури реєстрації, та технічних засобів, необхідних для швидкого та ефективного оброблення документації.

Крім того, недостатня правова свідомість щодо низки процедур та недостатня інформаційна підтримка для потенційних власників прав інтелектуальної власності є ще однією проблемою, яка призводить до тривалості реєстрації. Багато власників прав не мають належного розуміння даного процесу, включаючи вимоги до документації, терміни подачі заявок та інші важливі аспекти. Це призводить до помилок та затримок у процесі отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності.

Нарешті, проблема тривалого отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності може бути пов'язана з великим обсягом заявок, які подаються на реєстрацію. Зростання числа інноваційних продуктів та технологій, а, також, глобалізація ринків, призводить до збільшення навантаження на органи, відповідальні за реєстрацію. Це може призвести до затримок та відставання у розгляді заявок, що має негативний вплив на права власників інтелектуальної власності.

Для вирішення цих проблем, на нашу думку, необхідно вжити наступні заходи. По-перше, спрощення процедур та вимог, пов'язаних з реєстрацією, може сприяти прискоренню процесу. По-друге, необхідно забезпечити належне фінансування та ресурси для забезпечення ефективної роботи органів, відповідальних за реєстрацію. Крім того, можуть бути розглянуті варіанти використання сучасних технологій, таких як електронна реєстрація, для спрощення та прискорення процесу реєстрації. Впровадження автоматизованих систем обробки заявок та електронного документообігу може сприяти ефективнішому управлінню процесом отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності та зменшенню часу, необхідного для обробки заявок.

Також, в контексті даної проблеми, на нашу думку, доцільно запропонувати встановлення спрощеної системи реєстрації, коли пакет документів подає саме адвокат, ідея полягає в тому, що адвокат, як професіонал в галузі права, й, в тому числі, права інтелектуальної власності, зможе якісно підготувати необхідний пакет документів та обґрунтувати таке звернення з урахуванням чинних нормативно-правових актів. В подальшому орган, який відповідальний за реєстрацію об'єкту інтелектуальної власності отримує пакет документів, який підготовлений професійно та у відповідності до чинного законодавства позбавлений необхідності розглядати звернення, які не відповідають цим вимогам.

Таким чином, ми пропонуємо спростити систему отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності та зменшити термін розгляду у тому випадку, коли пакет документів готується та подається саме адвокатом.

В даному випадку буде існувати два способи отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності: загальний – коли особа самостійно реєструє це право, та спрощений – коли об'єкт від імені особи реєструє адвокат.

Переваги даного розмежування є очевидними, по-перше, особа яка має невідкладно узаконити свої права на інтелектуальну власність зможе отримати результат в найкоротші строки. По-друге, уповноважений на реєстрацію такого права орган отримає пакет документів, який повністю відповідає чинним нормативно-правовим актам, а, тому, і строк такого розгляду повинен бути зменшений. По-третє, надання таких привілеїв для представників адвокатської професії приверне увагу нових професіоналів до даного питання, що стане новим кроком у розвитку інтелектуального права України.

Варто зазначити, що в такому разі держава повинна контролювати якість роботи адвокатів, як слушно зазначив А. В. Кузьмінних, держава, будучи відповідальною за якість правової допомоги, очевидно, має контролювати й кадровий склад та фаховий рівень адвокатів, що залучені у цей вид діяльності. Перефразовуючи відомий вираз – хто надає фінансування, той і визначає правила [5, с. 86].

Однак, в контексті даного питання варто зазначити, що даний контроль не повинен бути надмірним, слід погодитись з думкою С. В. Гончаренко, який зазначав, що таке втручання є правомірним та відповідним до європейських стандартів, але тільки при умові дотримання двох ключових стандартів: 1) втручання має бути таким, що повністю, без жодних «перегинів» відповідає поставленій меті; 2) втручання має бути пропорційним, тобто таким, що є мінімально необхідним для визначеної мети. В протилежному випадку, якщо держава під благородними гаслами вдається до дій, що обмежують суверенність адвокатури в

більшому обсязі, ніж це мінімально необхідно для досягнення поставленої законної мети, то порушення фундаментальних принципів адвокатури неминуче [2, с. 14].

Складність інтелектуальної власності полягає в тому, що поняття інтелектуальної власності охоплює широкий спектр правових категорій, які включають авторські права, патенти, товарні знаки, промислові зразки, комерційні секрети та інші форми інтелектуальної власності. Кожна з цих категорій має власні правові норми, процедури реєстрації та захисту. Адвокатам, які спеціалізуються на захисті прав інтелектуальної власності, потрібно мати глибокі знання і розуміння цих різних форм інтелектуальної власності, а, також, вміти застосовувати відповідні правові норми для їх захисту. Наприклад, авторське право стосується захисту літературних, художніх, музичних та інших творів. Адвокатам потрібно мати глибоке розуміння авторських прав та їх обмежень, а, також, знати процедури реєстрації авторських прав та способи захисту цих прав у судових процедурах. Патентне право стосується нововведень та винаходів, і вимагає від адвокатів розуміння процедур патентування, пошуку патентної чистоти, охорони патенту та розв'язання патентних суперечок. Товарні знаки використовуються для ідентифікації товарів або послуг і мають важливе комерційне значення. Адвокатам потрібно знати процедури реєстрації товарних знаків, охорони від незаконного використання та вирішення спорів щодо них. Складність інтелектуальної власності полягає також в тому, що ці права можуть мати міжнародне розповсюдження і використання. Інтелектуальна власність може мати світове значення, і компанії можуть мати права на інтелектуальну власність в різних країнах. Це призводить до потреби знати і розуміти правові норми та процедури захисту інтелектуальної власності в різних юрисдикціях.

Завдяки глобалізації та широкому доступу до інформації, порушення прав інтелектуальної власності можуть відбуватися в онлайн-середовищі, де важко встановити юрисдикцію та визначити відповідальність за порушення. Адвокатам доводиться розуміти технічні аспекти цифрових технологій та процедури збору доказів, щоб ефективно захищати права своїх клієнтів.

Складність інтелектуальної власності, також, виникає зі змінюваною природою створення та використання інтелектуальних активів. Наприклад, відкритий доступ до даних та вільний обмін інформацією можуть підірвати традиційні підходи до захисту прав інтелектуальної власності. Адвокатам потрібно знати про нові моделі бізнесу, ліцензування, відкритий код та інші інноваційні підходи до захисту та використання інтелектуальної власності.

Крім того, складність інтелектуальної власності може виникати із зміною правового середовища. Законодавство про інтелектуальну власність постійно еволюціонує, а нові правила та норми можуть впливати на захист і використання інтелектуальної власності. Адвокатам потрібно бути в курсі останніх змін у законодавстві та судовій практиці, щоб забезпечувати ефективний захист прав своїх клієнтів.

Захист прав інтелектуальної власності в міжнародній співпраці та взаємодії з правоохоронними органами та органами інтелектуальної власності є важливим аспектом гарантування ефективного захисту інтелектуальних прав в Україні та інших країнах. Міжнародна співпраця в цій сфері сприяє обміну досвідом,

нормативному регулюванню та спільним діям для боротьби з порушенням прав інтелектуальної власності.

Один з головних аспектів міжнародної співпраці – це укладання міжнародних договорів та участь у міжнародних організаціях, спрямованих на захист прав інтелектуальної власності. Україна, наприклад, є членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) та багатьох інших міжнародних організацій, таких як Всесвітня організація торгівлі (ВОТ) та Європейський патентний офіс (ЄПО), що сприяє взаємодії та спільним зусиллям у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

16 червня 1994 року було підписано Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Угоду ратифіковано 10 листопада 1994 року, набула чинності – 01 березня 1998 року (надалі – Угода про партнерство) [8]. Укладенням Угоди про партнерство, прийняттям інших документів, які визначають правові засади співпраці між Україною та ЄС, було започатковано складний і довгостроковий процес адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу [3, с. 116]. Статтею 50 Угоди про партнерство визначено, що Україна продовжить удосконалювати захист прав на інтелектуальну власність для того, щоб до кінця п'ятого року після набуття чинності Угодою, забезпечити рівень захисту, аналогічний до існуючого в Співтоваристві, включаючи ефективні засоби забезпечення дотримання таких прав [7]. Україна зобов'язалась вжити заходів для забезпечення того, щоб її законодавство поступово було приведене у відповідність до законодавства Співтовариства. Зокрема, приблизна адекватність законів матиме місце в таких галузях: закон про митницю, інтелектуальна власність тощо (стаття 51 Угоди про партнерство). Перші кроки національне законодавство робить і у сфері адміністративної відповідальності. Зокрема, ст. 51-2 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, постійно доповнюється та змінюється.

Україна, також, здійснює співпрацю з іншими країнами у сфері захисту прав інтелектуальної власності. Це включає обмін інформацією, здійснення спільних розслідувань, навчання та консультації між країнами. Така взаємодія сприяє покращенню спільних практик інтелектуальної власності, вирішенню спільних проблем та встановленню міжнародних стандартів у цій сфері.

Приймаючи до уваги, що адвокат є ключовою фігурою в захисті прав інтелектуальної власності недостатня міжнародна співпраця з адвокатами у даній сфері є важкою проблемою, яка потребує уваги та подальшого вдосконалення. Деякі шляхи подолання цієї проблеми можуть включати:

1. З метою зміцнення міжнародних механізмів співпраці необхідно сприяти створенню і підтримці ефективних міжнародних механізмів співпраці між адвокатськими організаціями та правоохоронними органами, спеціалізованими установами, такими як Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) та Інтерпол.

2. Щодо розширення обміну інформацією, необхідно стимулювати обмін інформацією між країнами щодо порушень прав інтелектуальної власності та способів їх протидії. Це може включати обмін даними про порушників, тенденції ринку, судові рішення та передовий досвід у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

3. Крім цього, важливо забезпечити активну участь адвокатів у міжнародних форумах, конференціях, семінарах та інших заходах, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності. Це сприятиме обміну досвідом, розширенню знань та підвищенню кваліфікації адвокатів у цій галузі.

4. Також, для ефективного захисту прав інтелектуальної власності в міжнародному масштабі може бути розробка спільних стандартів. Міжнародні адвокатські організації можуть спільно розробляти і встановлювати стандарти щодо захисту прав інтелектуальної власності. Це може включати розробку загальних критеріїв професійної етики для адвокатів, які працюють у цій галузі, а, також, рекомендації щодо ефективних практик і стратегій захисту прав інтелектуальної власності.

5. Узагальнюючи, захист прав інтелектуальної власності в міжнародній співпраці та взаємодії з правоохоронними органами та органами інтелектуальної власності України та інших країн є важливим завданням, яке сприяє створенню справедливих умов для творчості, інновацій та розвитку економіки. Це забезпечує захист прав власників інтелектуальної власності, сприяє їхній економічній вигоді та стимулює інноваційну діяльність, а, тому, зміцнення міжнародної співпраці з адвокатами є важливим для розвитку даного інституту в цілому.

Висновки і пропозиції. Загалом, вирішення проблем тривалої реєстрації прав інтелектуальної власності вимагає комплексного підходу та спільних зусиль урядових органів, академічної спільноти, бізнесу та інших зацікавлених сторін. Швидка та ефективна реєстрація прав інтелектуальної власності є важливим чинником для сприяння інноваційному розвитку, захисту творчого потенціалу та стимулювання економічного зростання.

Крім цього, спрощена система отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності може зменшити бюрократичні процедури та адміністративну вагу, пов'язану з подачею та обробкою заявок на набуття прав інтелектуальної власності. Також, спрощена система отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності може зробити процес більш доступним для адвокатів та їх клієнтів. Це може повернути більше людей до захисту своїх прав інтелектуальної власності, забезпечуючи ширшу інноваційну діяльність та розвиток.

За результатами дослідження пропонуємо спростити систему отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності та зменшити термін розгляду, у тому випадку, коли пакет документів готується та подається саме адвокатом.

Швидка та спрощена система отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності може допомогти адвокатам більш ефективно захищати права інтелектуальної власності своїх клієнтів. Чим швидше адвокати зможуть зареєструвати права своїх клієнтів, тим менше вірогідність незаконного використання чи копіювання їхніх творчих інтелектуальних продуктів.

Крім цього, швидкість отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності може сприяти підвищенню конкурентоспроможності компаній та індивідуальних творців, оскільки вони зможуть швидше отримати офіційне підтвердження щодо власності своїх інтелектуальних прав. Це може дати їм перевагу на ринку та дозволити ефективніше захищати свої інтереси.

Швидка та проста система реєстрації може сприяти більш активному інноваційному середовищу, оскільки знання про швидкий та ефективний процес ре-

естрації може заохочувати більше людей та організації до розробки та захисту нових ідей і технологій.

Встановлення спрощеної системи отримання прав на об'єкт інтелектуальної власності може значно полегшити процес для адвокатів та їх клієнтів, зменшити бюрократичність, збільшити доступність та підвищити ефективність захисту прав. Це може мати позитивний вплив на інноваційну діяльність, конкурентоспроможність та загальний розвиток сфери інтелектуальної власності.

Складність інтелектуальної власності полягає в поєднанні різних форм правового захисту, глобальної природи інтелектуальної власності, змінюваного правового середовища. Адвокати, спеціалізуючись на інтелектуальній власності, повинні мати широкий обсяг знань та досвіду, щоб ефективно захищати права своїх клієнтів у цій складній галузі.

Взаємодія між правоохоронними органами та органами інтелектуальної власності включає обмін інформацією, спільне розслідування справ та координацію дій для запобігання та припинення порушень прав інтелектуальної власності. Ця співпраця допомагає забезпечити ефективне реагування на порушення, виявлення та припинення незаконної діяльності, а, також, накладання відповідних санкцій на порушників, а, тому, з урахуванням нових викликів, які ставляться перед суспільством на сьогоднішній день необхідно сприяти розвитку міжнародної співпраці з адвокатами.

Список використаної літератури

---

1. Вільчик Т. Б. Адвокатура і держава: взаємодія в забезпеченні прав і законних інтересів громадян. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 10-1. С. 62-65.
2. Гончаренко С. В. Проблеми надання безоплатної правової допомоги. Короткий огляд новітніх тенденцій. *Адвокат*. 2011. № 11. С. 12-16.
3. Калініченко А. І. Шлях адаптації українського митного законодавства до світових стандартів. *Юридичний електронний журнал*. 2015. № 1. С. 115-118 URL: http://lsej.org.ua/1_2015/30.pdf (дата звернення: 09.04.2023).
4. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Кузьмінних А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства: дис. ... канд. політ. наук. Одеса. 2008. 218 с.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
7. Про Рекомендації парламентських слухань «Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування»: Постанова Верховної Ради України від 27.06.2007 р. № 1243-V. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1243-v> (дата звернення: 10.04.2023).
8. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 16 червня 1994 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (дата звернення: 11.04.2023).
9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
10. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: дис. докт. юрид. наук: 12.00.03 / Роман Богданович Шишка. Х., 2004. 469 с.

References

1. Vilchik, T. B. (2014). Advocate and the state: interaction in ensuring the rights and legitimate interests of citizens. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence*. № 10-1. P. 62-65 [in Ukrainian].
2. Honcharenko S. V. (2011). Problems of providing free legal aid. A brief overview of the latest trends. *Lawyer*. № 11. P. 12-16 [in Ukrainian].
3. Kalinichenko A. I. (2015). The way to adaptation the ukrainian customs legislation with international standards. *Legal electronic journal*. № 1. P. 115-118. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/30.pdf (date of application: 09.04.2023) [in Ukrainian].
4. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. Art. 141 [in Ukrainian].
5. Kuzminnykh A. V. (2008). The role of the legal profession in the implementation of the human rights function of civil society: dis. ... candidate flight of science. Odesa. 218 p. [in Ukrainian].
6. On advocacy and advocacy: Law of Ukraine dated July 5, 2012. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (date of application: 12.04.2023) [in Ukrainian].
7. Pro Rekomendatsii parlamentskykh slukhan «Zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti v Ukraini: problemy zakonodavchoho zabezpechennia ta pravozastosuvannia» (On Recommendations of Parliamentary Hearings «Protection of Intellectual Property Rights in Ukraine: Problems of Legislative Provision and Enforcement») Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 27.06.2007 № 1243-V. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1243-v>. (date of application: 10.04.2023) [in Ukrainian].
8. Uhoda pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy vid 16 chervnia 1994. [Agreement on partnership and cooperation between Ukraine and European Communities and their member of 16 June 1994]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012 (date of application: 11.04.2023) [in Ukrainian].
9. Civil Code of Ukraine. (2003, January 16). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40-44, 356 [in Ukrainian].
10. Shyshka R. B. (2004). Okhrona prav subiektiv intelektualnoi vlasnosti u tsyvilnomu pravi Ukrainy [Protection of the rights of intellectual property subjects in the civil law of Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03. Kharkiv : Natsion. Un-t vntrish. sprav. 32 s. [in Ukrainian]

Стаття надійшла 15.05.2023 р.

Yu. V. Zalipaiev, Attorney, PhD Student
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: valeriyurii@gmail.com

O. O. Puzyrnyi, Attorney, PhD Student
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: 9lexalex@gmail.com

PROBLEMATIC ISSUES IN INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS DEFENSE BY ATTORNEYS

Summary

This article aims to analyze the current challenges faced by attorneys in defending the intellectual property rights of their clients. In an era of rapid technological advancements and globalization, intellectual property has become a valuable asset but also more susceptible to infringements. Therefore, attorneys need to have a deep understanding of intellectual property concepts and principles, as well as the legal aspects associated with its protection.

The article analyzes the main issues encountered by attorneys in defending intellectual property rights. These include lengthy registration procedures for copyrights, copyright infringements, plagiarism, unauthorized use of copyrighted works, patent infringements, and trademark counterfeiting. Attorneys are required to conduct research, gather evidence, and represent the interests of their clients in legal proceedings to ensure effective protection of their rights.

The growth of technology and the development of the digital economy present new challenges in the field of intellectual property protection. Attorneys must stay informed about the latest technological trends and understand how these technologies impact the legal aspects of intellectual property. They need to adapt to the new realities of the digital economy and provide adequate protection for their clients' rights in the digital environment.

Attorneys should also engage in international cooperation regarding the protection of intellectual property. Globalization and international trade impose new requirements on attorneys, as infringements of intellectual property rights may have an international dimension. Collaborating with attorneys from other countries allows for the exchange of experiences and coordination of efforts to effectively protect clients' rights in an international context.

The conclusion of the article emphasizes the need for the introduction of a simplified registration process for intellectual property objects for attorneys and its significance. Rapid technological progress and globalization create new challenges in this field, and attorneys need to be prepared to adapt to changes and utilize modern tools and technologies for the effective defense of their clients' rights. The importance of international cooperation for successful intellectual property protection on a global scale should also be emphasized.

Keywords: attorney, administrative law, administrative legal relations, intellectual property rights, protection of intellectual property rights, administrative proceedings for the registration of intellectual property rights, measures of administrative liability.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280269>

УДК 343.322

Р. О. Мовчан, докт. юрид. наук, професор, професор
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Кафедра конституційного, міжнародного і кримінального права
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21000, Україна
e-mail: romanmov1984@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2074-8895

П. О. Бурда, аспірант
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Кафедра конституційного, міжнародного і кримінального права
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21000, Україна
e-mail: burdapo@ukr.net
ORCID ID: 0009-0004-3541-2176

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ НЕСАНКЦІОНОВАНОМУ ПОШИРЕННЮ ВІЙСЬКОВО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА ПРОЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Актуальність статті пояснюється необхідністю розв'язання невирішеного у доктрині питання про те, яким чином у проєкті нового КК має бути регламентована відповідальність за несанкціоноване поширення військово значущої інформації. Метою написання цієї статті є критичне осмислення положень Проєкту, присвячених кримінально-правовій протидії несанкціонованому поширенню військово значущої інформації, виявлення переваг та недоліків утіленого підходу, а, також, розроблення на цій основі рекомендацій щодо удосконалення розглядуваних норм Проєкту. За результатами написання статті робиться висновок про аргументованість вказівки у ст. 9.2.4 Проєкту не лише на «озброєння», а й на «інші товари військового призначення»; підтримується рішення розробників Проєкту про відмову від вказівки у проєктованих нормах на таку зазначену у ст. 114-2 КК ознаку, яка підвищує тяжкість розглядуваних злочинів, як вчинення відповідних дій «з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням». Водночас резюмується, що правозастосовний потенціал розглядуваних заборон, міг би бути підвищений, за рахунок вказівки у них не на «воєнний стан», а на більш широке поняття «особливий період», а, також, зниження ступеня тяжкості найменш небезпечних проявів розглядуваних злочинів.

Ключові слова: інформація, несанкціоноване поширення, державна зрада, шпигунство, озброєння, воєнний стан, особливий період, збройна агресія, національна безпека, злочин, кримінальна відповідальність, протидія.

Постановка проблеми. З початком відкритого нападу російської федерації (далі – рф) на Україну було зафіксовано низку випадків, коли особи розповсю-

джували інформацію про направлення, переміщення іноземної військової допомоги в Україну, а, також, рух або розташування ЗСУ чи інших військових формувань України. Навіть більше: на численні заклики ЗСУ суб'єкти, причетні до здійснення згаданої діяльності, не реагували та продовжували таку поведінку, що неодноразово призводило до того, що відповідна інформація ставала відома ворогу, який надалі її використовував на свою користь, зокрема, для коригування вогню, зміни місця розташування власних збройних сил, підривів логістичних маршрутів та інше [1, с. 69]. Реагуючи на такі випадки, 24 березня 2022 р. парламентом було ухвалено Закон № 2160-ІХ, наслідком чого стало доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК) ст. 114-2, якою передбачається кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення так званої «військово значущої інформації» – тобто інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених, відповідно до законів України, військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Однак, вже з перших днів появи цієї заборони, вітчизняними науковцями, зокрема, і одним із авторів цих рядків, було звернуто увагу на притаманну для ст. 114-2 КК значну кількість дискусійних положень, наявність яких призвела до відміченого в юридичній літературі факту того, що «питання кваліфікації передбачених нею кримінальних правопорушень і застосування за них кримінально-правових засобів не завжди є однозначними і в науковому, і в судовому тлумаченні» [2, с. 101].

З урахуванням цього, не повинен дивувати той факт, що подібно до багатьох інших, передбачених у розробленому Робочою групою з питань реформування кримінального права проєкті нового КК (текст станом на 30 січня 2023 р., далі – Проєкт) наступники аналізованої норми (статті 9.2.4 та 9.2.5) зазнали досить істотних змін порівняно зі своєю попередницею. У цьому дослідженні ми зупинимо свою увагу як на позитивних моментах, так і на окремих дискусійних положеннях, які характерні для двох згаданих проєктованих заборон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на відносну новизну норми про несанкціоноване поширення військово значущої інформації, вітчизняна правова доктрина вже може похизуватися наявністю принаймні декількох ґрунтовних робіт, у яких на високому теоретичному рівні було проаналізовано окремі проблеми кваліфікації та вдосконалення ст. 114-2 КК. Зокрема, ідеться про праці М. Денисенка, М. Дубняка, В. Киричка, О. Кулікова, С. Лихової, Ю. Луценка, А. Політової, Ю. Пономаренка, І. Сопілко, Л. Тімофєєвої, О. Чебана, М. Хавронюка та деяких інших. Водночас, маємо констатувати, що відповідні положення Проєкту, наскільки відомо авторам цієї статті, аналізу ще не піддавалися.

Метою цієї статті є критичне осмислення положень Проєкту, присвячених кримінально-правовій протидії несанкціонованому поширенню військово значущої інформації, виявлення переваг та недоліків утіленого підходу, а, також, розроблення на цій основі рекомендацій щодо удосконалення розглядуваних норм Проєкту.

Виклад основного матеріалу. Першим втіленим у Проєкті позитивним нововведенням необхідно вважати виділення одразу двох окремих норм, присвячених регламентації відповідальності за розглядувані діяння. Вважаємо, що

з урахуванням різної інформації, несанкціоноване поширення якої карається за ними, а, також, самого концепту побудови Проєкту, який не припускає виділення традиційних кваліфікованих складів, такий крок є абсолютно виправданим.

Не порушуючи традиційну послідовність висвітлення елементів складу кримінального правопорушення, далі хотіли б звернути увагу на здійсненому у межах ст. 9.2.4 Проєкту уточненні ознак предмета аналізованого злочину, яким пропонується визнавати інформацію не лише про вказане у ч. 1 ст. 114-2 КК «озброєння», а й про «інші товари військового призначення». Таке рішення розробників Проєкту пояснюється тим, що нормативним визначенням поняття «озброєння» не охоплюються, наприклад, танки, бронемашини, бронетранспортери, гелікоптери, літаки, безпілотники, технічні засоби захисту апаратури, апаратура для розвідки, які не входять до жодної із тих складових, що перераховані у відповідній дефініції, яка міститься у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю (затв. Наказом Центрального управління СБУ від 23 грудня 2020 р. № 383). Натомість, згідно із все тим же ЗВДТ, всі ці предмети належать до іншого, вказаного поруч, а, тому, відмінного від озброєння, різновиду товарів військового призначення – військової (спеціальної) техніки [3, с. 102–106]. Крім згаданих положень ЗВДТ, той факт, що поняття «військова (спеціальна) техніка» не є складовою поняття, а, тому, не може вважатись «озброєнням», підтверджують і положення низки інших нормативно-правових актів, зокрема, Законів України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України», «Про основи національного супротиву», «Про Національну гвардію України» тощо, а також, власне, чинного КК (див., наприклад, ст. 412) [4, с. 328; 5, с. 149].

Отже, попри наявну, на перший погляд, неочевидність такого висновку, яка пояснюється побутовим та традиційно широким тлумаченням понять «озброєння» та «зброя», відповідно до якого останні включають у себе ледь не будь-які предмети, конструктивно призначені для ураження живої цілі, насправді несанкціоноване поширення відповідної інформації про ці предмети не може кваліфікуватися за ст. 114-2 КК, що свідчить про прогальність кримінального закону в цій частині. До речі, Ю. Пономаренко резонно відмічає, що саме такий широкий підхід до тлумачення поняття «зброї» був відбитий і в самому Проєкті [2, с. 104].

Зважаючи на ці аргументи, свого часу ми зазначали, що відповідні приписи ст. 114-2 КК мають зазнати корегування, результатом якого мала б стати вказівка в її ч. 1:

- або ж не лише на інформацію щодо «озброєння (зброю) та бойових припасів», а й відносно «військової та спеціальної техніки»;
- або ж на єдине загальне (більш широке за змістом) поняття «товари військового призначення» або ж, принаймні, «вироби військового призначення» [3, с. 108-112]. І як ми пам'ятаємо, саме подібний варіант, який, на нашу думку, є оптимальним і, тому, заслуговує на цілковиту підтримку, і був втілений у Проєкті, у ст. 9.2.4 якого вказується не лише на «озброєння», як на найбільш поширений різновид предметів, інформація про які розголошується, а й на «інші товари військового призначення». До речі, подібні пропозиції були підтримані і авторами Аналітичного звіту «Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року», які, серед іншого, рекомендують Верховній Раді України доповнити ст. 114-2

КК вказівкою і на поширення інформації про «військову техніку», «товари військового призначення», «об'єкти критичної інфраструктури» тощо [6].

На не менш схвальну оцінку заслуговує і рішення розробників Проєкту відмовитися від вказівки на таку кваліфікуючу ознаку (згідно термінології Проєкту – ознаку, яка підвищує тяжкість злочину), як вчинення відповідних дій «з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням». Доцільність такого кроку пояснюється тим, що, попри доповнення ч. 3 ст. 114-2 КК спеціальним застереженням відносно того, що за цією нормою відповідні діяння можуть кваліфікуватися лише тоді, коли вони не містять ознак державної зради або шпигунства, насправді, враховуючи наявність відповідної ознаки, за нею кваліфікувалась і продовжує кваліфікуватися така поведінка, яка мала б визнаватися саме передбаченою ст. 111 КК державною зрадою у формі допомоги у проведенні підривної діяльності проти України [7, с. 155-158].

Наприклад, Слов'янським міськрайонним судом Донецької області було встановлено, що Особа-1, діючи умисно, добровільно погодився в умовах воєнного стану в наданні представнику іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, а, саме, надавати інформацію щодо розташування та переміщення особового складу та техніки ЗСУ на території м. Слов'янськ Донецької області за допомогою власного мобільного телефону. Зокрема, з 21 червня 2022 року Особа-1 з ідеологічних мотивів в особистій переписці з користувачем, що використовує акаунт мережі «Однокласники», повідомив останньому про місця скупчення особового складу ЗСУ, розквартирування особового складу територіальної оборони тощо [8].

Як бачимо, безпосередньо у вирокі суду було вказано, що Особа-1 умисно здійснював допомогу в підривній діяльності проти України – тобто вчинив дії, які прямо описані у ст. 111 КК як один із різновидів державної зради. Попри це, відповідна поведінка була кваліфікована за ч. 3 ст. 114-2 КК.

В іншому випадку, представники Феміди з'ясували, що Особа-2, перебуваючи у м. Києві, здійснювала діяння, пов'язані з несанкціонованим поширенням інформації про розміщення ЗСУ представнику держави, яка здійснює збройну агресію проти України, а, саме: Особі-3, який є працівником ФСБ рф. Так, 20 червня 2022 р. Особа-2 переслала Особі-3 інформацію щодо розміщення у Святошинському районі м. Києва Добровольчого формування територіальної громади м. Києва. Крім того, вже наступного дня Особа-2 переслала Особі-3 повідомлення, у вигляді скріншоту, зробленого з мобільного додатку «Google maps», на якому міститься інформація про розміщення інших утворених, відповідно до Законів України, військових формувань у м. Києві. При цьому, Особа-2 на зазначеному скріншоті відмітила червоною лінією місце з наступним надписом: «Тут сидит всу один и сетка армейская закрыта» [9].

Попри наше переконання в тому, що і такі дії мали б бути визнані державною зрадою, вони знову-таки були кваліфіковані лише за ч. 3 ст. 114-2 КК з її значно ліберальнішими санкціями.

На жаль, у суддівській практиці зустрічаються і багато інших подібних прикладів, коли ст. 114-2 КК інкримінувалась особам, які, як прямо зазначається у відповідних рішеннях, «допомагали проводити підривну діяльність проти Украї-

ни» [10] або «цілеспрямовано і усвідомлено передавали інформацію співробітникам ФСБ, особам, які були представниками збройних сил РФ або її незаконних збройних формувань» тощо [11].

Виходить, що ст. 114-2 КК стала своєрідною привілейованою нормою відносно норми про державну зраду, наявність якої дозволяє призначати відповідним особам істотно м'якше покарання, що є абсолютно не виправданим у сучасних реаліях. І, саме тому, незгадування у ст. 9.2.2 про відповідну мету є абсолютно виправданим кроком.

Водночас маємо зазначити, що поруч із представленими прогресивними ідеями, деякі інші положення проєктованих статей ми оцінюємо як доволі дискусійні. Зокрема, не можемо повністю підтримати підхід, відповідно до якого відповідальність за передбачені у статтях 9.2.4 та 9.2.5 Проєкту дії пропонується встановити лише у разі їхнього вчинення «в умовах воєнного стану», тоді як вчинення аналогічної поведінки «в особливий період чи під час надзвичайного стану» визнається ознакою, яка підвищує тяжкість розглядуваних злочинів на один ступінь (п. 3 ст. 9.2.2).

Зокрема, хотілося б звернути увагу на тому, що збройний конфлікт може і не супроводжуватися оголошенням воєнного стану. Власне, починаючи з 2014 р., приклад саме такої ситуації, ми мали змогу спостерігати і в Україні, на території якої відбувався збройний конфлікт, але воєнний стан уведений так і не був (аж до 24 лютого 2022 р.).

І, ось тому у нас виникло запитання: а чи є підстави вважати, що випадки несанкціонованого поширення відповідної інформації в умовах фактично триваючої, але без введення воєнного стану, війни на Донбасі, були бодай на відсоток менш небезпечнішими за аналогічні прояви, вчинені в 2022 р. вже при введеному воєнному стані?

Ми таких підстав не бачимо, а, тому, вважаємо, що в аналізованих нормах мало б вказуватися не на «воєнний стан», а на більш широке поняття «особливий період». За умови реалізації такого кроку кваліфікуюче значення ознаки у вигляді вчинення відповідних злочинів «в особливий період чи під час надзвичайного стану» (п. 3 ст. 9.2.2 Проєкту) не мало б поширюватися на аналізовані діяння, адже, така ознака вже була б їхньою конститутивною характеристикою.

Уважний читач напевно пам'ятає, що вище ми критикували як сам факт кваліфікації за ст. 114-2 КК, так і, відповідно, не виправдано м'які покарання, які призначались особам, котрі поширювали відповідну інформацію з чіткою метою завдати шкоду національній безпеці України і дії яких, на наше переконання, мали б кваліфікуватися за ст. 111 КК. Водночас зауважимо, що у практиці застосування досліджуваної заборони зустрічаються і протилежні випадки, коли за нею кваліфікувалися згадані у пояснювальній записці до відповідного законопроєкту **необдумані** дії громадян України, які небезпечно здійснюють допомогу ворогу шляхом розповсюдження відповідної інформації. Причому нерідко такі «необдумані дії» виявлялись лише у **не публічному** повідомленні наведеної у ст. 114-2 КК інформації одному із своїх родичів чи знайомих.

Для прикладу наведемо випадки, коли ст. 114-2 КК інкримінувалась винному, який: «під час телефонної розмови з братом повідомив останньому інформацію про переміщення залізничним транспортом в Україну озброєння» [12], «здійснив відеозапис руху колони військової техніки ЗСУ та за допомогою мо-

більшого телефону надіслав вказаний відеозапис своєму знайомому» [13], «надіслав своїй знайомій скріншот із зображенням мапи, на якій показане розташування ЗСУ» [14].

Як бачимо, у всіх наведених випадках фактично йдеться про так зване «**неусвідомлене** пособництво» державі-агресору, проявам якого і покликана заповіяти розглядувана заборона. І, саме у зв'язку з цим, виникає питання: а чи доцільно призначати за відповідні дії такі суворі санкції, які передбачені як чинною статтею 114-2 КК, так і статтями 9.2.4 та 9.2.5 Проекту? Зокрема, згідно з Проектом аналізовані діяння віднесені до злочинів 3-го ступеня тяжкості, які караються або величезним штрафом у розмірі від 1 тис. до 2 тис. розрахункових одиниць, або ув'язненням на строк від 3 до 4 років; за умови ж поширеного на практиці вчинення відповідних діянь «з використанням інформаційних систем чи мережі Інтернет» такі делікти перетворюються на злочини 4-го ступеня тяжкості (п. 4 ст. 9.2.2), за які Проектом передбачено безальтернативне покарання у виді ув'язнення на строк від 4 до 6 років.

На нашу думку, яку, до речі, поділяють і автори одного з посібників по кваліфікації кримінальних правопорушень [15, с. 50], відповідь на поставлене у попередньому абзаці питання має бути негативною. А, тому, дозволимо собі спрогнозувати, що встановлення продемонстрованих невинувато суворих покарань насправді призведе не до очікуваної ефективнішої кримінально-правової протидії відповідним суспільно небезпечним проявам, а до протилежного результату у вигляді фактичного уникнення реальної відповідальності особами, які вчинили розглядувані діяння. На жаль, наш скептицизм щодо висловленого, вже справджується на практиці, коли у більшості випадків, згаданим вище особам спочатку призначається передбачене ст. 114-2 КК надмірно суворе покарання, від відбування якого вони надалі звільняються із посиланням на статті 70, 75, 76 КК.

Зважаючи на висловлені аргументи, рекомендуємо розробникам Проекту розглянути можливість переглянути ступінь тяжкості аналізованих злочинів.

Висновки і пропозиції. Отже, за результатами аналізу відповідних положень Проекту можемо висновувати, що в його статтях 9.2.4 та 9.2.5 була втілена низка позитивних нововведень, направлених на усунення тих недоліків, які притаманні чинній ст. 114-2 КК. Насамперед, йдеться про:

1) виділення одразу двох статей, присвячених регламентації кримінальної відповідальності за поширення окремих та доволі відмінних за своєю юридичною природою різновидів військово значущої інформації;

2) вказівку у ст. 9.2.4 не лише на «озброєння», а й на «інші товари військового призначення», що дає змогу кваліфікувати за нею, у тому числі і поведінку осіб, які поширюють інформацію про «військову (бойову) техніку»;

3) відмову від вказівки на таку зазначену у ст. 114-2 КК ознаку, яка підвищує тяжкість розглядуваних злочинів, як вчинення відповідних дій «з метою надання такої інформації державі, що здійснює збройну агресію проти України, чи незаконним збройним формуванням», наявність якої призводить до того, що саме за аналізованою заборонаю кваліфікуються дії осіб, кримінально-правова оцінка яких мала б відбуватись із посиланням на ст. 111 «Державна зрада».

Водночас вважаємо, що ефективність проєктованих приписів (звичайно, лише у випадку прийняття їх як закону) могла б стати ще вищою за умови:

1) вказівки в аналізованих нормах Проєкту не на «воєнний стан», а на більш широке поняття «особливий період»;

2) зниження ступеня тяжкості принаймні найменш небезпечних проявів (зокрема, не публічних) розглядуваних злочинів.

Звісно, аналізована проблематика не вичерпується тими питаннями, які були підняті у статті. Зокрема, вважаємо, що перспективним напрямом подальших наукових розвідок у відповідній царині є проведення досліджень, направлених на вирішення питання про доцільність розширення сфери дії розглядуваних кримінально-правових норм за рахунок криміналізації несанкціонованого поширення і деяких інших різновидів інформації, зокрема, про місця влучання (як і перехоплення) ворожих ракет, артилерії, місця зберігання нафтопродуктів тощо.

Список використаної літератури

1. Дубняк М. В. Конституційне право на свободу слова та кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : Матеріали круглого столу (м. Київ, 26 травня 2022 р.). Упоряд: Бевз С. І., Бирса Н. О., Серебрякова Ю. О., Новошицька В. І. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2022. С. 68-72.
2. Пономаренко Ю. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації: питання кримінально-правової кваліфікації та застосування кримінально-правових засобів. *Право України*. 2022. № 11. С. 100-117.
3. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.
4. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326-330. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/77>.
5. Мовчан Р. О. Кримінально-правова новела про поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 КК України): що варто врахувати громадянам та правозастосовцям і що не врахував законодавець. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : Матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред. : Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 145-153.
6. Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року / Вдовенко О., Воробйов С., Гринишак М. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2022. 88 с.
7. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Черня. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
8. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 6 лютого 2023 р. у справі № 243/2538/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108796682>.
9. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 20 лютого 2023 р. у справі № 759/13037/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109105854>.
10. Вирок Дзержинського міського суду Донецької області від 7 вересня 2022 р. у справі № 225/1400/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106097808>.
11. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 24 березня 2023 р. у справі № 646/1155/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109790977>.
12. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 26 серпня 2022 р. у справі № 761/13295/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105914431>.
13. Вирок Ратнівського районного суду Волинської області від 31 січня 2023 р. у справі

- № 166/105/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108700284>.
14. Вирок Ленінського районного суду м. Кіровограда від 17 жовтня 2022 р. у справі № 405/4796/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106772312>.
  15. Сопілько І. М., Лихова С. Я., Куліков О. П. Теоретичні основи кваліфікації кримінальних правопорушень : навч. посібник. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2022. 188 с.

References

1. Dubniak, M. V. (2022). Konstytutsiine pravo na svobodu slova ta kryminalna vidpovidalnist za nesanktsionovane poshyrennia informatsii. *Pravovi zasoby protydiv zlochynam proty osnov natsionalnoi bezpeky v umovakh viiskovoi ahresii* : Materialy kruhloho stolu (m. Kyiv, 26 travnia 2022 r.). Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 68-72 [in Ukrainian].
2. Ponomarenko, Yu. (2022). Nesanktsionovane poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii: pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii ta zastosuvannia kryminalno-pravovykh zasobiv. *Pravo Ukrainy*, 11, 100-117 [in Ukrainian].
3. Movchan, R. O. (2022). «Voieni» novely Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy : monohrafiia. Kyiv : Norma prava [in Ukrainian].
4. Movchan, R. O. (2022). Analiz kryminalno-pravovoi novely pro nesanktsionovane poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii (st. 114-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy). *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 326-330 [in Ukrainian].
5. Movchan, R. O. (2022). Kryminalno-pravova novela pro poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii (st. 114-2 KK Ukrainy): shcho varto vrakhovuvaty hromadianam ta pravozastosovtsiam i shcho ne vrakhuvav zakonodavets. *Kryminalno-pravovi vidpovidi na vyklyky voiennoho stanu v Ukraini* : Materialy mizhnar. nauk. konf., m. Kharkiv, 5 trav. 2022 r. Kharkiv : Pravo, 145-153 [in Ukrainian].
6. Vdovenko, O., Vorobiov, Ye., Hrynysyak, M. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za poshyrennia informatsii v interneti do ta pislia 24 liutoho 2022 roku / Kyiv : HO «Platforma prav liudyny» [in Ukrainian].
7. Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy, pryiniati v umovakh voiennoho stanu : nauk.-prakt. koment. / za red. A. A., Vozniuka, R. O., Movchana, V. V., Chernieia. Kyiv : Norma prava [in Ukrainian].
8. Vyrok Slovianskoho miskraionnoho sudu Donetskoï oblasti vid 6 liutoho 2023 r. u spravi № 243/2538/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108796682> [in Ukrainian].
9. Vyrok Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 20 liutoho 2023 r. u spravi № 759/13037/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109105854> [in Ukrainian].
10. Vyrok Dzerzhynskoho miskoho sudu Donetskoï oblasti vid 7 veresnia 2022 r. u spravi № 225/1400/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106097808> [in Ukrainian].
11. Vyrok Chervonozavodskoho raionnoho sudu m. Kharkova vid 24 bereznia 2023 r. u spravi № 646/1155/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109790977> [in Ukrainian].
12. Vyrok Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 26 serpnia 2022 r. u spravi № 761/13295/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105914431> [in Ukrainian].
13. Vyrok Ratnivskoho raionnoho sudu Volynskoi oblasti vid 31 sichnia 2023 r. u spravi № 166/105/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108700284> [in Ukrainian].
14. Vyrok Leninskoho raionnoho sudu m. Kirovohrada vid 17 zhovtnia 2022 r. u spravi № 405/4796/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106772312> [in Ukrainian].
15. Sopilko, I. M., Lykhova, S. Ya., Kulikov, O. P. (2022). Teoretychni osnovy kvalifikatsii kryminalnykh pravoporushen : navch. posibnyk. Ternopil : Osadtsa Yu.V. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 17.04.2023 р.

R. O. Movchan, Doctor of Law, Professor, Professor
Vasyl' Stus Donetsk National University
the Department of Constitutional, International and Criminal Law
600-year Street, 21, Vinnitsa, 21000, Ukraine
e-mail: romanmov1984@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2074-8895

P. O. Burda, Postgraduate
Vasyl' Stus Donetsk National University
the Department of Constitutional, International and Criminal Law
600-year Street, 21, Vinnitsa, 21000, Ukraine
e-mail: burdapo@ukr.net
ORCID ID: 0009-0004-3541-2176

CRIMINAL LEGAL COUNTERACTIONS AGAINST THE UNAUTHORIZED DISSEMINATION OF MILITARY SIGNIFICANT INFORMATION ACCORDING TO THE DRAFT CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Summary

The article provides a critical analysis of the provisions of the draft Criminal Code of Ukraine, dedicated to the criminal law counteraction to the unauthorized dissemination of military information. Based on the results of the conducted research, the advantages and disadvantages of the corresponding projected prescriptions should be identified, as well as suggestions for their improvement should be developed.

In particular, the decision to single out two articles devoted to the regulation of criminal liability for the dissemination of separate and quite different types of military information of military significance was supported. It is also proven that the instruction in Art. 9.2.4 not only on “weapons”, as the most common type of objects about which information is disclosed, but also on “other goods of military purpose”, which makes it possible to qualify under it, including the behavior of persons who spread information about such a variety of goods for military purposes, such as “military (combat) equipment”, different from weapons. In addition, the decision of the developers of the Project to refuse in the projected norms from indicating such specified in Art. 114-2 of the Criminal Code, a feature that increases the severity of the crimes under consideration, such as the commission of relevant actions “with the aim of providing such information to the state that carries out armed aggression against Ukraine, or to illegal armed formations”, the presence of which leads to the fact that the actions are qualified according to the analyzed prohibition persons whose criminal assessment should be carried out with reference to Art. 111.

At the same time, it is noted that the law-enforcement potential of the bans under consideration could be increased, provided that the analyzed norms of the Project indicate not “martial law”, but a broader concept of “special period”, as well as a reduction in the degree of severity of at least the least dangerous manifestations (in particular, non-public) considered crimes.

Keywords: information, unauthorized dissemination, treason, espionage, weapons, martial law, special period, armed aggression, national security, crime, criminal responsibility, countermeasures.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280270>

УДК 343.97, 343.34

Б. М. Орловський, докт. юрид. наук, доцент, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: b.orlovskiy@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9161-2904

І. А. Осадча, старший викладач, адвокат
Одеський національний технологічний університет
Кафедра філософії і права
вул. Канатна, 112, Одеса, 65039, Україна
e-mail: pravnic@ukr.net

КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНІ АСПЕКТИ БЕЗГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Стаття присвячена дослідженню кримінологічних та кримінальних аспектів безгосподарського використання земель. Цей склад кримінального правопорушення передбачений у ст. 254 Кримінального кодексу України і потребує детального дослідження.

Авторами було визначено систему детермінант цього злочину, якими виступають: 1) низька екологічна культура злочинця; 2) бажання отримати збільшений прибуток за рахунок порушення технологічних процесів певного виробництва; 3) низький розмір покарання в КК України за скоєння зазначеного кримінального правопорушення; 4) прихованість процесу забруднення земель за рахунок малолюдності місця кримінального правопорушення; 5) процесуальна складність притягнення до кримінальної відповідальності осіб, яких не застали на місці скоєння кримінального правопорушення.

Авторами було вивчено статистичні дані Офісу Генерального прокурора за ст. 254 КК України за останні три роки. Встановлено, що кримінальні правопорушення щодо безгосподарського використання земель виявляються у незначній кількості правоохоронними органами. Зокрема у 2022 році – виявлено 161 випадок, у 2021 році – виявлено 207 випадків та у 2020 році – виявлено 149 випадків на території України. Проаналізовано, що лише в 50 % випадках конкретним особам було вручено повідомлення про підозру, а групова злочинна діяльність була виявлена лише 1 раз за досліджений трьохрічний період.

З метою усунення детермінант слабкої кримінальної відповідальності за вказаний злочин автори пропонують у ч. 1 ст. 254 КК визначити такий вид покарання як позбавлення волі із терміном до двох років, що відповідає негативним наслідкам забруднення земель у вигляді «тривалої втрати родючості ґрунту». Автори вважають, що «тривала втрата родючості ґрунту» (на строк від 30 до 50 років) є важливим суспільно небезпечним критерієм, що підвищує ступінь тяжкості вказаного екологічного кримінального правопорушення. Позбавлення волі як різновид покарання має бути не лише у кваліфікованих випадках скоєння зазначеного злочину (вчинення групою осіб, заподіяння шкоди на суму понад 1 342 000 грн.), а й у базовому (початковому) варіанті. Отже, посилення розміру покарання у ч. 1 ст. 254 КК України до реального позбавлення волі разом із вдосконален-

ням структури екологічних правоохоронних органів, механізму їх роботи щодо виявлення організаторів і випадків групового скоєння вказаного кримінального правопорушення повинно бути реалізоване державою у власній кримінально-правовій політиці.

Ключові слова: безгосподарське використання земель, детермінанти, особа злочинця, тривала втрата родючості ґрунту, позбавлення волі, заходи протидії.

Постановка проблеми. Однією із важливих сфер життєдіяльності держава є екологічна безпека. Вона представляє собою такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [1]. Складовою екологічної безпеки є безпечне землекористування, тобто забезпечення державою раціонального використання земель з боку фізичних та юридичних осіб [2]. Адже, земельні ресурси та ґрунтовий покрив земель є національним багатством України і його псування, погіршення або випалення є прямим посяганням на екологічне благополуччя населення й на економічний розвиток країни у сфері сільськогосподарського вирощування культур. Тому, актуальним на теперішній час є дослідження кримінологічних аспектів щодо визначення детермінант скоєння «безгосподарського використання земель», вивчення особи екологічного злочинця та аналізу структури кримінальної відповідальності за вказаний злочинний вчинок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що дослідженням кримінально-правових аспектів безгосподарського використання земель, а, саме, складу і предмету зазначеного кримінального правопорушення, займалися такі вчені як М. І. Бажанов, В. І. Борисов, О. О. Дудоров, О. М. Джужа, В. К. Матвійчук, П. В. Мельник, І. І. Митрофанов, В. Я. Тацій, Н. Ю. Цвіркун, А. М. Шульга та інші. В той же час, кримінологічні аспекти зазначеної тематики залишаються малодослідженими і потребують детального розгляду. Тому, опираючись на попередні кримінально-правові дослідження, авторами буде проведено кримінологічний аналіз такого злочину, як «безгосподарське використання земель», а, також, розглянуто питання ефективності існуючого розміру кримінальної відповідальності за його скоєння, як важливого напрямку протидії та профілактики.

Мета статті. Відповідно до цього, метою і завданнями дослідження стали: 1) вивчення детермінант (причин та умов) скоєння кримінального правопорушення у формі «безгосподарського використання земель»; 2) аналіз кримінологічної статистики щодо показників та динаміки вчинення такого кримінального правопорушення у останні роки; 3) вивчення характеристик особи екологічного злочинця; 4) аналіз існуючого розміру кримінальної відповідальності за скоєння вказаного кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Безгосподарське використання земель є екологічним кримінальним правопорушенням, за яке Кримінальним кодексом України (далі – КК) передбачена кримінальна відповідальність у ст. 254. З точки зору структури екологічних злочинів, це кримінальне правопорушення, разом із суміжними статтями 239 «Забруднення або псування земель» та 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом» спрямоване на захист, забезпечення

збереження та відтворення ґрунту як верхнього шару земельного покриву [3]. Адже, за своїми наслідками, перелічені кримінальні правопорушення призводять до довготривалої втрати родючості ґрунту, що тягне за собою неможливість здійснювати сільськогосподарську діяльність на таких землях тривалий період і неможливість використовувати ці землі за цільовим призначенням. В той же час, ст. 45 Закону України «Про охорону земель» прямо зазначає про заборону господарської діяльності, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад установлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин [2].

З точки зору кримінологічних та кримінальних аспектів, варто розглянути наступні складові частини, при дослідженні зазначеного кримінального правопорушення: 1) детермінанти (причини та умови) його вчинення; 2) характеристику особи, що його скоїла; 3) статистичні дані, що розкривають типові особливості його вчинення; 4) предмет та об'єкт злочинних дій; 5) особливості кримінальної відповідальності та покарання за його вчинення.

Розпочнемо із детермінант, а, саме, з причин і умов, що тягнуть за собою мотивацію на вчинення зазначеного кримінального правопорушення. До них можна віднести: 1) низьку екологічну культуру злочинця; 2) бажання отримати збільшений прибуток за рахунок порушення технологічних процесів певного виробництва; 3) низький розмір покарання в КК України за скоєння зазначеного кримінального правопорушення; 4) прихованість процесу забруднення земель за рахунок малолюдності місця кримінального правопорушення; 5) процесуальна складність притягнення до кримінальної відповідальності осіб, яких не застали на місці скоєння кримінального правопорушення.

Перше, на що варто звернути увагу у вказаному переліку – це бажання екологічних злочинців отримати значний прибуток за рахунок недотримання технологій певного виробництва, заниження витрат на виробництво та виснаження поверхневого ґрунту. Виснаження поверхневого ґрунту може відбуватися внаслідок зливання у землі різних хімічних елементів та реактивів, виробництва деревного вугілля, закопування відходів від переробки важких металів тощо. Для прикладу, звернемо увагу на випадки випалювання деревного вугілля, що найбільш частіше зустрічається у практиці. Адже, технологічний процес виробництва деревного вугілля передбачає дотримання значного обсягу нормативів та вимог з метою забезпечення навколишнього природного середовища, недопущення значних забруднень природи, отримання від компетентних органів держави дозволів на виробничу лінію, працевлаштування кваліфікованих працівників. Всі перелічені вимоги, значним чином збільшують розмір додаткових витрат на виробництво, у зв'язку з чим, воно не стає таким прибутковим для злочинця. В той же час, значно зменшує обсяг видатків: 1) підпільне розташування місця виробництва на родючих земельних ділянках, замість спеціально відведених для цього місць; 2) використання для випалу вугілля металевих конструкцій (цистерн, бочок тощо) або ж ям, замість спеціальних виробничих печей. Також, зустрічається й розкопування великих вигрібних ям, завдяки чому випалювання деревини проходить саме у верхніх шарах ґрунту; 3) здійснення господарської діяльності без легального оформлення, без отримання всіх необхідних дозволів і без дотримання вимог безпеки щодо не забруднення природного середовища; 4) наймання низькокваліфікованого персоналу для вироблення вугілля. Зазначе-

не стимулює злочинця до протиправної господарської діяльності з метою отримання якнайбільшого прибутку у найкоротший час.

Друге, на що варто звернути увагу – це низька екологічна культура злочинця, який взагалі не поважає навколишнє природне середовище та його чистоту, вважає всі природні ресурси звичайними предметами обстановки, які не мають ніякого сенсу. Безпека навколишнього природного середовища для нього виступає абстрактним поняттям, яке ніяк не стосується його життєдіяльності. Зневажливе ставлення злочинця до природи, може доходити навіть до стану «екологічного вандалізму» й умисного бажання заподіяти шкоду. Низька екологічна культура може бути пов'язана і з недоліками виховання.

По-третє, варто звернути увагу на низький рівень ризику у здійсненні подібного роду «бізнесу», адже, ч. 1 ст. 254 КК України встановлює досить лояльні покарання за видом і розміром при вчиненні вказаного кримінального правопорушення – «штраф від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» [5]. У частині 1 цієї статті навіть немає такого покарання, як позбавлення волі, хоча б на мінімальний термін. При цьому, процес доведення причетності особи до скоєння такого кримінального правопорушення є достатньо складним, адже, потрібно встановити пряму участь особи, наприклад, у процесі незаконного випалення вугілля, а, зазвичай, у таких місцях при проведенні перевірок знаходять лише охоронців або низових робітників, що позмінно отримують низькокваліфіковану оплату від незнайомої їм особи, без сплати будь-яких податків. Організатори та провідні учасники такого підпільного виробництва залишаються в «тіні» і «розвалюють» кримінальне провадження по ходу досудового розслідування. Неабиякий вплив має і місце розташування виробництва чи підприємства, яке розташоване зазвичай у ліській місцевості або на окраїнах міста, що передбачає відсутність свідків й прихованість такого підпільного бізнесу. Складно довести і груповий характер діяльності, коли у місці незаконного випалу вугілля при перевірці застали лише одного сторожа.

Крім цього, існують варіанти переведення кримінальної відповідальності у адміністративну за відсутності ознак «тривалого зниження або втрати родючості земель, змивання гумусного шару», оскільки подібного роду наслідки мають доводитися державними органами, шляхом проведення експертиз, які не завжди є успішними. Кодекс України про адміністративні правопорушення містить статті 52 «Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель», 53 «Порушення правил використання земель», 53-4 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель» тощо, які дозволяють порушникам перейти на адміністративну відповідальність, замість кримінальної і отримати лише незначний штраф, користуючись допомогою з боку невикритого «організатора» подібного роду екологічних порушень, який активно розвалює справу.

Відповідно, екологічні злочинці, які вчиняють подібного роду кримінальні правопорушення можуть активно працювати та займатися підприємницькою діяльністю, мати позитивну характеристику у суспільстві, мати сім'ю та дітей, загалом вести законслухняний спосіб життя. У своїй протиправній мотивації й морально-психологічних переконаннях, вони вважають вчинені ними кримінальні

правопорушення щодо навколишнього природного середовища не настільки небезпечними й помиляються у наслідках своєї неправомірної діяльності. Низька екологічна культура не дозволяє їм належним чином оцінити той ступінь шкоди, яку вони завдають природному середовищу, здоров'ю інших членів суспільства або ж і здоров'ю членів своєї сім'ї у цілому, оскільки вони помилково вважають екологічні наслідки своїх діянь віддаленими за часом.

Якщо звернути увагу на статистичні дані Офісу Генерального прокурора по ст. 254 КК України, то можна побачити, що у 2022 році було зареєстровано 161 кримінальне правопорушення, у 83 випадках були вручені повідомлення про підозру. У 2021 році при зареєстрованих 207 кримінальних правопорушеннях в 98 випадках було вручено повідомлення про підозру. В 2020 році при 149 облікованих кримінальних правопорушеннях в 69 випадках були вручені повідомлення про підозру [7]. Із вказаних статистичних даних можна констатувати, що лише в 50% випадків вдається знайти осіб, що мають приналежність до вказаної протиправної діяльності та вручити їм повідомлення про підозру. Інші випадки залишаються нерозкритими, латентними. При цьому кожен випадок обліку кримінального правопорушення – це черговий випадок заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, шляхом безгосподарського використання земель. Також, треба звернути увагу, що у статистичних даних 2022 та 2021 років не було виявлено жодної групи осіб, що вчинила вказане екологічне правопорушення, а в 2020 році була виявлена лише одна така група [7]. Зазначене показує латентність групового характеру злочинної діяльності у сфері безгосподарського використання земель, неможливість правоохоронних органів зібрати докази причетності усіх осіб, винних в екологічному правопорушенні.

Тепер перейдемо до розгляду кримінально-правових аспектів. Варто звернути увагу, що предметом даного кримінального правопорушення виступає ґрунт земельних ділянок, тобто горизонтальні шари землі із твердих (мінеральних і органічних) речовин, рідини і газів, які розташовані на поверхні [4]. У процесі скоєння цього кримінального правопорушення відбувається пошкодження ґрунту як верхнього шару, змивання гумусу та втрата ґрунтом родючості, внаслідок потрапляння туди забруднюючих хімічних, біологічних або інших елементів чи реактивів. Забруднені землі стають непродуктивними або малопродуктивними для вирощування будь-яких сільськогосподарських культур, що загалом спричиняє значну шкоду державі. Тому і об'єктом зазначеного кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, пов'язані із сферою забезпечення безпеки і охорони земель і земельних ресурсів.

З точки зору об'єктивної сторони, наявний матеріальний склад кримінального правопорушення, що передбачає необхідність та обов'язковість настання певного кола суспільно небезпечних наслідків, пов'язаних із втратою родючості або ж тривалим зниженням родючості земель, виведенням земель із сільськогосподарського обігу держави, змивання верхнього шару гумусу або ж пошкодження верхньої структури самого ґрунту [6]. Якщо ми візьмемо приклад випалення деревного вугілля, де відбуваються шкідливі процеси вигорання деревини у металевих конструкціях (цистернах, бочках тощо), то висока температура згорання (до 500 градусів Цельсія) призводить до постійного задимлення в атмосферне повітря та виділення шкідливих смол, які разом із неконденсова-

ними газами у повітрі осідають у ґрунт прилеглої земельної ділянки й суміжних до неї територій. Результатом цього стають наслідки у вигляді втрати родючості ґрунту, а, також, порушення структури ґрунту, що зберігаються на період до 30-50 років. Крім того, відбувається засмічення рослинного світу смолами й димними токсичними відходами, що призводить до поступового відмирання рослин на значній за розміром території. Тяжкі наслідки, що передбачені як кваліфікуюча ознака у даному екологічному правопорушенні проявляються у тому, що рівень забруднення повітря або навколишнього рослинного світу є небезпечним для проживання людей у такій місцевості, дози забруднення можуть бути на рівні великих промислових районів.

Враховуючи викладені фактори, високий ступінь заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу через безгосподарське використання земель, автори вважають, що розмір покарання за базовий склад вказаного кримінального правопорушення не узгоджується із тяжкістю заподіяної ним шкоди. Частина 1 ст. 254 КК України визначає такий розмір покарання як «штраф від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого» [5]. Випадки «тривалої втрати родючості ґрунту» (30-50 років), про які, як наслідок, зазначається в об'єктивній стороні ч. 1 ст. 254 КК України, на думку авторів, повинні мати більш жорстку кримінально-правову оцінку. Так, варто передбачити можливість покарання не лише у класичному вигляді обмеження волі на строк до двох років, а й у вигляді реального позбавлення волі на той самий строк. «Тривала втрата родючості ґрунту» є важливим суспільно небезпечним критерієм, що підвищує ступінь тяжкості вказаного екологічного кримінального правопорушення. Тому, автори вважають, що у базовому складі вказаного екологічного правопорушення варто передбачати позбавлення волі на незначний термін (до двох років) як покарання ще у частині 1 ст. 254, й не відкладати такий вид покарання на особливо обтяжуючі (кваліфікуючі) ознаки, що передбачені у частинах 3-4 ст. 254 КК України.

Кваліфікуючі ознаки мають окрему кримінально-правову оцінку: 1) «тяжкі наслідки» (ч. 4) настають, якщо вартість заподіяної шкоди в результаті безгосподарського використання земель перевищує 1000 НМДГ (на теперішній час це від 1 342 000 грн. згідно примітки до ст. 254) [5]; 2) вчинення за попередньою змовою групою осіб (ч. 3) передбачає наявність хоча б двох осіб, які об'єдналися для скоєння такого кримінального правопорушення; 3) вчинення повторно (ч. 3) передбачає наявність у особи попередньо скоєного екологічного кримінального правопорушення.

З урахуванням того, що згідно отриманої статистики Офісу Генерального прокурора за 2020-2022 роки вчинення групою осіб безгосподарського використання земель було виявлено лише один раз за три останні роки, видається недосконалим використовувати позбавлення волі лише щодо групового характеру скоєння вказаного злочину. Як зазначалося раніше, при виявленні осередку безгосподарського використання земель досить складно з процесуального боку довести груповий характер такого злочину за ч. 3 ст. 254 КК, адже, більшість учасників подібного «виробництва» пропадають ще до перевірки правоохорон-

них органів, або складно довести їх відношення до самого процесу виробництва, а на земельній ділянці залишається лише охоронець чи один робітник, який й стає одноособовим суб'єктом кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 254 КК.

Також, видається завищеним розмір тяжких наслідків за ч. 4 ст. 254 КК на суму від 1 342 000 грн. Тобто, на теперішній час, якщо особа спричинить збитки навколишньому середовищу шляхом безгосподарського використання земель «лише» на суму 1 000 000 (один мільйон) гривень, то вона може отримати покарання у вигляді штрафу чи обмеження волі на строк до двох років за ч. 1 ст. 254, а ч. 4 ст. 254 до неї застосована не буде, через недосягнення граничного розміру «тяжких наслідків». Зазначений поріг тяжких наслідків, на думку авторів, теж є завищеним і має підлягати переосмисленню, наприклад, до 500 НМДГ, що еквівалентно сумі у розмірі 671 000 грн. Перелічені кримінологічні та кримінально-правові аспекти показують безкарність у питаннях належної кримінальної відповідальності та механізму виявлення «верхівки» екологічних злочинців, що стимулює їх до подальшого скоєння екологічних кримінальних правопорушень.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що безгосподарське використання земель є досить шкідливим екологічним кримінальним правопорушенням, яке посягає на екологічне благополуччя населення та безпеку землекористування. Його детермінує можливість отримання підвищених прибутків і слабкий механізм державної протидії із незначним розміром покарання за скоєння такого кримінального правопорушення. Посилення розміру покарання у ч. 1 ст. 254 КК України до реального позбавлення волі, зменшення розміру тяжких наслідків у ч. 4 ст. 254 КК України до 500 НМДГ (671 000 грн.) разом із вдосконаленням структури екологічних правоохоронних органів, механізму їх роботи щодо виявлення організаторів і випадків групового скоєння вказаного кримінального правопорушення має бути невідкладно реалізоване державою у своїй кримінально-правовій політиці.

Список використаної літератури

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-ХІІ від 25.06.1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Про охорону земель: Закон України № 962-IV від 19.06.2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.
3. Злочини проти довкілля : навчальний посібник / І. І. Митрофанов, А. М. Притула. Суми : Університетська книга, 2010. 205 с.
4. Корсун В. П. Деякі аспекти предмета злочину за безгосподарське використання земель. *Правознавчий юридичний вісник*. 2017. № 28. С. 123-127.
5. Кримінальний кодекс України: зі змінами та доповненнями станом на 18.04.2023 р. (*офіційний текст*). Київ: Видавництво «Паливода А. В.», 2023. 264 с.
6. Мельник П. В. Криміналізація діянь у сфері охорони та раціонального використання земель. *Право*. 2015. № 12. С. 133-140.
7. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора : офіційний веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporusshennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

References

1. About environmental protection : Law in Ukraine № 1264-XII (1991, June, 25). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 41, 546 [in Ukrainian].
2. About land protection: Law in Ukraine № 962-IV (2003, June, 19). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*, 39, 349 [in Ukrainian].
3. Mytrofanov, I. I., Prytula A. M. (2010). Crimes against the environment: a study guide. Sumy: Universytetska knyga, 205 [in Ukrainian].
4. Korsun, V. P. (2017). Some aspects of the subject of the crime of unmanaged land use. *Prykarpatskyi urydychnyi visnyk*, 28, 123-127 [in Ukrainian].
5. Criminal code of Ukraine: with changes and additions as of 2023/04/18. Kyiv: Vydavnytstvo «Palyvoda A.V.», 264 [in Ukrainian].
6. Melnyk, P. V. (2015). Criminalization of actions in the sphere of protection and rational use of land. *Pravo*, 12, 133-140 [in Ukrainian].
7. About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation: Ofis Generalnogo prokyrora: official website. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 27.04.2023 р.

B. M. Orlovskiy, Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor
 Odesa I. I. Mechnikov National University
 the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
 Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
 e-mail: b.orlovskiy@onu.edu.ua
 ORCID ID: 0000-0002-9161-2904

I. A. Osadcha, Senior Lecturer, Lawyer
 Odesa National University of Technology
 the Department of Philosophy and Law
 Street Kanatna, 112, Odesa, 65039, Ukraine
 e-mail: pravnic@ukr.net

CRIMINOLOGY AND CRIMINAL ASPECTS UNECONOMIC USE OF LANDS

Summary

The article is devoted to the study of criminological and criminal aspects of uneconomic use of lands. This corpus of the criminal offense provides in Article 254 of the Criminal Code of Ukraine and requires detailed research.

The author identified a system of determinants of this criminal offense by next: 1) the low ecological culture of the offender; 2) the desire to obtain increased profit due to the violation of technological processes of a certain production; 3) the low amount of punishment in the Criminal Code of Ukraine for committing the specified criminal offense; 4) the concealment of the process of land pollution due to the sparse population of the place of the criminal offense; 5) the procedural complexity of holding to criminal responsibility the persons who were not caught at the place of a criminal offense.

The author studied the statistical data of the General Prosecutor's Office for Article 254 of the Criminal Code of Ukraine over the last three years. The author established that criminal offenses of uneconomic use of lands are detected in small quantity by law enforcement agen-

cies. In particular, 161 cases were detected in 2022, 207 cases were detected in 2021, and 149 cases were detected in 2020 on the territory of Ukraine. The author analyzed that only in 50% of cases specific persons were served with a notice of suspicion of a crime and the group of criminal activity was revealed only 1 time during the investigated three-year period.

In order to eliminate the determinants of weak criminal responsibility for this criminal offense the author proposes to define such punishment as imprisonment for up to two years in Part 1 of Article 254 of the Criminal Code of Ukraine that corresponds to the negative consequences of land pollution in the kind of «long-term loss of soil fertility». The author thinks that “long-term loss of soil fertility” (for a period of 30 to 50 years) is an important socially dangerous criterion that increases the serious of this environmental criminal offense. Imprisonment as a type of punishment should be applied not only in qualified cases of committing this criminal offense (to commit by a group of offenders; to cause damage in the amount of more than 1342000 UAH), but also in the basic (initial) version.

Therefore, the increase in the amount of punishment in part 1 of Article 254 of the Criminal Code of Ukraine to real imprisonment together with the improvement of the structure of environmental law police, the improvement of mechanism of their work to identify the organizers and cases of group commission of this criminal offense should be implemented by the state in its own criminal law policy.

Keywords: uneconomic use of lands, determinants, criminal offender, long-term loss of soil fertility, imprisonment, countermeasures.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280272>

УДК 347.791

В. С. Веремчук, аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Економіко-правовий факультет

Кафедра загальноправових дисциплін і міжнародного права

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: vladislavsveremchuk@gmail.com

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ АВТОНОМНОГО МОРСЬКОГО СУДНА: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Стаття присвячена дослідженню проблем визначення правового статусу судна у міжнародному морському праві в епоху новітніх технологічних викликів. На підставі аналізу положень міжнародних правових актів, найсучасніших напрацювань вчених, практикуючих фахівців, експертів міжнародних організацій виокремлюються правові проблеми, пов'язані із використанням новітніх технологій у галузі навігації та зв'язку на морі, із визначенням поняття автономних, у тому числі, безпілотних суден. У статті робиться висновок про необхідність адаптації норм міжнародного морського права до технологічної реальності та надаються власні пропозиції щодо їх вдосконалення.

Ключові слова: автономне судно, морське судно, морське право, міжнародні конвенції, правове регулювання, правовий статус судна, безпека судноплавства.

Постановка проблеми. Морські судна відіграють важливу роль у міжнародній торгівлі, доставці вантажів та перевезенні пасажирів водними шляхами, їхня роль в економічному розвитку країн незаперечна. Поява та розвиток нових інформаційних технологій, зокрема, упровадження технологій безекіпажного судноводіння, е-навігації викликають необхідність звернення уваги на нові типи суден - автономні судна, які розвиваються швидкими темпами, і не стільки в технологічному аспекті, скільки з огляду на правові наслідки використання таких суден. У першу чергу, це стосується удосконалення визначення міжнародно-правового статусу морського судна, що потребуватиме адаптації міжнародного морського права до цих змін, зважаючи на відносну «застарілість» чинної міжнародно-правової бази з огляду на історичні та політичні причини існуючих правил, а також безпілотний характер технології. Потенційну зміну міжнародно-правового статусу морського судна під впливом технологічних викликів слід розглядати у чотирьох основних аспектах: визначення інституту автономних суден; безпека експлуатації автономних суден та безпека судноплавства; визначення відповідальних осіб; захист навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє стверджувати, що тема змін у морському праві, пов'язаних з правовим статусом морського судна в епо-

ху технологічних викликів, є актуальною та такою, що привертає зростаючу увагу фахівців в галузі міжнародного, морського, ІТ права тощо. Дослідженням зазначених питань займаються переважно іноземні фахівці, праці яких присвячені аналізу не тільки технічного аспекту проблематики, а й правових проблем, пов'язаних із впровадженням новітніх технологій у сферу морської навігації. Серед них: Wangwang Xing, Ling Zhu, Shinji Iwanaga, A. Ramos, I. B. Utne, J. E. Vinnem, A. Mosleh, B. Stepien, D. Dimitrios та інші.

Мета статті полягає у виявленні відповідності існуючого інструментарію міжнародно-правового регулювання рівню розвитку сучасних технологій автономних морських суден, виявленні прогалин та наданні пропозицій щодо вдосконалення міжнародно-правового регулювання з цих питань.

Виклад основного матеріалу. Автоматизація у морській галузі не є викликом останніх років. Піонером цього процесу можна вважати норвезьку компанію «Kongsberg Maritime», яка у 1967 році встановила першу систему дистанційного управління головним двигуном для суден з дизельною силовою установкою, яка дозволяла черговому на центральному пункті управління керувати головним двигуном без допомоги персоналу машинного відділення. Перевагами системи було названо спрощення експлуатації, надійна робота та знижені експлуатаційні витрати. Далі, в 1969 році, «Kongsberg Maritime» встановила на вантажне судно першу у світі комп'ютеризовану систему радіолокації. Цей радар мав функцію автоматичного прокладання графіка, яка розраховувала курс судна, що відстежується, швидкість і найближчу точку зближення, щоб оцінити, чи існує небезпека зіткнення [1].

На сьогодні системи навігації, зв'язку, керування силовими установками морських суден зазнали значної модернізації, однак для експлуатації цих систем потрібні кваліфіковані спеціалісти із постійною присутністю на борту.

Водночас, одним із головних викликів сучасності є розвиток технологій автономних морських суден. Показовим для розвитку концепції автономного морського судна є проект автономного електричного контейнеровоза *M. V. Yara Birkeland* (номер ІМО: 9865049), який «був розроблений, щоб служити доказом концепції повністю автономного судна, здатного подорожувати по всьому світу та виконувати безліч функцій, від операцій на промислових майданчиках до операцій у порту» [2].

Поширеною є думка про очевидні переваги використання автономних суден, до яких можна віднести, зокрема, відсутність людського фактору у можливих аваріях, оптимізацію витрат на підготовку та утримання екіпажу, можливість обирати найбільш оптимальний маршрут плавання з огляду на погодні умови та навігаційні небезпеки, відсутність шкідливих викидів вуглекислого газу в атмосферу тощо [3, с. 356]. З іншого боку, використання автономних суден може створювати низку проблем, пов'язаних, наприклад, з питаннями кібербезпеки автоматизованих систем управління для запобігання несанкціонованого доступу до управління таким судном, неможливістю оперативного ремонту на борту під час плавання, відсутністю протоколів щодо дій у випадку втрати зв'язку із автономним судном, оперативною зміною курсу у випадку закриття частини акваторії тощо.

Разом із тим, упровадження автономних суден викликає й низку правових проблем, пов'язаних, зокрема, з визначенням правового статусу таких суден; ре-

гулюванням їхнього руху із дотриманням вимог щодо безпеки судноплавства; визначенням особи, відповідальної за безпеку на борту, дотриманням міжнародно-правових стандартів судноплавства та можливе зіткнення суден; охороною навколишнього середовища тощо.

Перш ніж перейти до аналізу цих питань, варто зосередитись на визначенні поняття автономного морського судна. Слід зазначити, що загалом визначення поняття «морське судно» міститься у таких міжнародно-правових актах, як Міжнародна конвенція про рятування 1989 року [4]; Конвенція про Міжнародні правила попередження зіткнення суден у морі 1972 року (МППЗС-72) [5]; Міжнародна конвенція про запобігання забрудненню з суден 1973 року [6]; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 року [7]. Найбільш широке тлумачення статусу судна закріплене у п. «а» ст. 1 Міжнародної конвенції про рятування 1989 року, згідно з яким, судно «означає будь-яке судно чи плавучий засіб чи будь-яку структуру, здатну здійснювати плавання» [4, ст. 1]. Проте, чинні «морські» конвенції не конкретизують, чи є обов'язковою ознакою морського судна наявність постійного екіпажу, так само, як жодна з них не згадує про автономне судно як про категорію морських суден. Такий стан справ цілком зрозумілий, адже зазначені документи були прийняті загалом у другій половині минулого сторіччя, коли автоматизовані системи тільки поступово почали впроваджуватися у морську індустрію.

Водночас, окремі фахівці надають визначення та класифікацію автономних морських суден. Отже, виділяють: 1) *автономне судно* – судно, кероване системою, яка приймає власні рішення та дії на основі проведених обчислень і попередньо запрограмованих алгоритмів, з незначною участю екіпажу на містку або оператора пункту управління; 2) *судно без екіпажу*, тобто судно без екіпажу на містку або з дуже скороченою присутністю екіпажу на борту; 3) *автоматичне судно* – судно, обладнане системою, яка може виконувати певні, переважно ізольовані, операції без будь-якого залучення людини [3, с. 357].

Резолюцією Комітету з безпеки на морі Міжнародної морської організації про результати нормативного визначення обсягу використання морських автономних надводних суден (MSC.1/Circ.1638) було запропоновано визначити ступені автономності морського судна: *перший ступінь* – судно з екіпажем, автоматизованими процесами та підтримкою прийняття рішень; *другий ступінь* – дистанційно кероване судно з моряками на борту; *третій ступінь* – дистанційно кероване судно без моряків на борту; *четвертий ступінь* – повністю автономне судно [8].

Варто зауважити, що зазначені вище пропозиції щодо класифікації автономних суден наразі залишаються предметом дискусій у фаховій спільноті, однак, їх доцільно брати за основу при розробці міжнародно-правових норм, що будуть визначати правовий статус автономного морського судна та його особливості.

Звертаючись до проблем безпеки, пов'язаних з експлуатацією автономних суден, зокрема, згаданого вище автономного судна *M. V. Yara Birkeland*, дослідниця Барбара Степ'єн підіймає проблемні питання, які стосуватимуться експлуатації автономних суден як класу у розрізі морського права: «Чи здатне безпілотне судно надавати допомогу у разі лиха на морі? Чи може прибережна держава

заборонити прохід автономного судна своїм територіальним морем, заявляючи що такий прохід шкодить безпеці цієї держави?» [9, с. 404].

Зазначимо, що згідно з пп. «а» п. 1 та п. 2 ст. 21 Конвенції ООН з морського права 1982 року, прибережна держава, відповідно до міжнародних норм, може приймати закони і правила, що стосуються мирного проходу територіальним морем, зокрема, з питань безпеки судноплавства та руху суден. При цьому, «такі закони та правила не відносяться до проектування, конструкції, комплектування екіпажу або обладнання іноземних суден, якщо вони не вводять у дію загальноприйнятні міжнародні норми та стандарти» [10, ст. 21].

Аналіз зазначених вище положень надає можливість стверджувати про необхідність розробки під егідою ООН та ухвалення детальних міжнародно-правових норм, які регулюватимуть питання визначення району плавання, особливостей проходу автономних суден територіальним морем прибережних держав, дотримання безпеки судноплавства та вирішуватимуть питання безпечної лоцманської проводки автономних суден, особливо у каналах та протоках з інтенсивним рухом суден (Панамський, Суецький канали, протоки Босфор, Гібралтар тощо).

Не менш актуальним є усунення прогалів у міжнародному морському праві стосовно порядку дій у випадку втрати зв'язку пункту управління з автономним судном, виходу з ладу обладнання, проведення рятувальної операції. Наприклад, *Yara Birkeland* призначене для експлуатації на лінії Хероя - Бревик, що пролягає уздовж узбережжя Норвегії із довжиною маршруту 7 морських миль (13 км) [2]. Такі умови дозволяють, у випадку виникнення аварійної ситуації на борту або втрати зв'язку із судном, застосувати буксири, доставити спеціалістів за допомогою гелікоптера або контролювано посадити судно на мілину із мінімізацією ризиків для екології, інших суден та берегових споруд.

Привертає увагу ще одна з центральних проблем концепції автономного судноплавства – кібербезпека автономного судна або захищеність каналів зв'язку судна із береговим центром управління від несанкціонованого доступу. Д. Дімітріос вказує, що «чим вищим буде ступінь автоматизації, тим вищим буде й ризик кібератак. Сьогодні AIS є вразливою, оскільки вона покладається на УКХ-мовлення на відкритих частотах. Однак, більш важливим є те, на яку мережу буде покладено управління автономним судном, оскільки маніпуляції з даними, їх підробка та злом системи можуть легко призвести до порушення роботи» [11].

Стурбованість питаннями кібербезпеки призвело до ухвалення Міжнародною морською організацією 7 липня 2022 року Керівництва з управління морськими кіберризиками (MSC-FAL.1-Circ.3-Rev.2), яке «містить рекомендації високого рівня щодо управління морськими кіберризиками для захисту судноплавства від існуючих та потенційних кіберзагроз і вразливостей та включає функціональні елементи, що підтримують ефективне управління кіберризиками. Рекомендації «можуть бути включені до існуючих процесів управління ризиками та доповнюють практики управління безпекою, вже встановлену організацією» [12].

Помітним актом м'якого права з управління кіберризиками є Керівництво з кібербезпеки на борту суден, видане ICS, IUMI, BIMCO, OCIMF, INTERTANKO, INTERCARGO, InterManager, WSC та SYBAss. Метою Керівництва є «покращен-

ня безпеки моряків, навколишнього середовища, вантажів та суден. Рекомендації спрямовані на допомогу в розробці належної стратегії управління кіберризиками, згідно з відповідними правилами та передовою практикою на борту судна, з акцентом на робочих процесах, обладнанні, навчанні, реагуванні на інциденти та управлінні відновленням» [13].

Наступним актуальним питанням, пов'язаним з експлуатацією суден третього та четвертого рівня автономності, є визначення особи, відповідальної за безпеку на борту, дотримання міжнародно-правових стандартів судноплавства та можливе зіткнення суден.

Відповідно до п. «с» Правила I/1 Глави 1 Додатку до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року, «капітан означає особу, яка командує судном» [14]. У випадку відсутності на борту екіпажа і, відповідно, капітана, вважаємо за доцільне поширити правовий режим капітана на оператора пункту дистанційного керування у частині статусу уповноваженої посадової особи судна та відповідальності за безпеку судноплавства. При цьому необхідно виключити відповідальність оператора за можливі порушення безпосередньо на борту судна, такі як порушення пожежної безпеки, перевезення контрабанди чи нелегальних мігрантів.

Відповідальність за належний технічний стан та справну роботу усіх судових механізмів та агрегатів, а також за можливі аварії чи інші проблеми на борту автономного судна має бути покладено на спеціалістів, які безпосередньо здійснюють технічне обслуговування автономних суден. Додатково необхідно визначити на міжнародному рівні регламенти перевірки технічного стану автономних суден з боку контролюючих органів держав.

Пункт дистанційного керування автономним судном призначений для управління рухом автономного судна та управління його механізмами, тому з правової точки зору його слід розглядати, як ходову рубку та центральний пункт управління машинним відділенням. Відповідно, доцільним буде розробити обов'язкові мінімальні вимоги для дипломування операторів центрів дистанційного керування та внести відповідні зміни до Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року.

Відповідно до Міжнародної конвенції про рятування 1989 року кожний капітан зобов'язаний, «наскільки він у змозі це зробити, не піддаючи суттєвій небезпеці своє судно та осіб, що знаходяться на ньому, надавати допомогу будь-якій особі, якій загрожує загибель на морі» [15, ст. 10]. У зв'язку з цим, важливим є усунення правових колізій із цією конвенцією, оскільки залишається незрозумілою технічна можливість автономного судна здійснювати рятувальні операції на морі.

Стосовно питань екології слід відзначити, що морські судна із двигунами внутрішнього згоряння є основними джерелами забруднення морського середовища, оскільки саме внаслідок дій екіпажу можливе скидання сміття, неочищеного баласту, нафтопродуктів з борту суден. Дійсно, можна стверджувати, що застосування автономних суден третього та четвертого рівня автоматизації може призвести до повного усунення екологічних ризиків внаслідок виключення людського фактору та застосування силових установок, які вимагають застосування нафтопродуктів для своєї експлуатації. Наприклад, розробники судна *M. V. Yara*

Birkeland позиціонують його як «судно з нульовим рівнем викидів, яке буде обладнано електричною силовою установкою, що живиться від акумулятора потужністю до 9 МВт/год» [16].

Згідно з ч. 1 ст. 1 Міжнародної конвенції про запобігання забрудненню з суден 1973 року сторони зобов'язуються здійснювати положення цієї Конвенції і тих Додатків до неї, якими вони зв'язані, для запобігання забруднення морського середовища шкідливими речовинами або стоками, що містять такі речовини, шляхом їх скидання з порушенням положень Конвенції [5, ст. 1]. Ч. 2 ст. 2 Конвенції під поняттям «шкідлива речовина» визначає «будь-яку речовину, яка при попаданні в море здатна створити небезпеку для здоров'я людей, завдати шкоди живим ресурсам, морській флорі і фауні, погіршити умови відпочинку або перешкодити іншим видам правомірному використанню моря, і включає будь-яку речовину, що підлягає контролю відповідно до цієї Конвенції».

Відповідно, дія вказаних норм може поширюватися на заборону викидів до морського середовища шкідливих речовин, які містяться й у акумуляторних батареях [5, ст. 2]. Крім того, може знадобитися розробка та регламентація строків експлуатації, безпечної заміни та порядку утилізації списаних судових акумуляторних батарей.

Висновки і пропозиції. Одним із головних викликів сучасної морської індустрії є розвиток технологій автономних морських суден, які у своїй експлуатації не потребують наявності екіпажа на борту та можуть керуватися дистанційно з берегових пунктів управління.

Сучасні «морські» конвенції, які визначають поняття морських суден, не конкретизують наявність екіпажу на борту як необхідну ознаку автономного судна та не відносять автономне судно до категорії морських суден. Проте, питання міжнародно-правового статусу автономних суден та регулювання їх безпечної експлуатації викликає інтерес з боку науковців, практиків, міжнародної спільноти загалом.

Основними аспектами потенційних змін у морському праві у процесі його адаптації до технологічних викликів є визначення статусу автономного (безпілотного) судна, визначення права прибережної держави заборонити прохід автономного судна, безпека експлуатації автономного судна та судноплавства (у тому числі кібербезпека), визначення правового статусу та кола осіб, відповідальних за експлуатацію автономних суден та захист морського середовища від забруднень.

Під егідою Міжнародної морської організації запропоновано визначити чотири ступені автономності морського судна: судно з екіпажем, автоматизованими процесами та підтримкою прийняття рішень; дистанційно кероване судно з моряками на борту; дистанційно кероване судно без моряків на борту; повністю автономне судно.

Ми пропонуємо для суден третього та четвертого ступенів автономності поширити правовий статус капітана на оператора центру дистанційного керування, з виключенням його відповідальності за порушення, що відбуваються безпосередньо на борту судна (пожежна безпека, контрабанда). Відповідальність за належний технічний стан судових механізмів доцільно покласти на спеціалістів, які здійснюватимуть технічне обслуговування автономного судна. Центр дистанційного керування слід розглядати як ходову рубку та центральний пункт управління машинним відділенням.

Важливим є майбутнє вирішення колізій між регламентами експлуатації автономних безекіпажних суден та Міжнародною конвенцією про рятування 1989 року, яка зобов'язує кожного капітана надавати допомогу тим, кому загрожує загибель на морі, оскільки залишається незрозумілою технічна можливість автономного судна проводити рятувальні операції.

Сьогодні існують певні доктринальні розробки та акти м'якого права, пов'язані із правовим статусом автономного судна, які, за мірою розвитку автономного судноплавства, мають бути втілені у загальнообов'язкових міжнародно-правових актах. Попереду також широка робота зі створення міжнародних технічних стандартів та регламентів, що встановлюватимуть вимоги до конструкції та обладнання автономних суден, програмного забезпечення, організації безперебійного та захищеного від кібератак зв'язку автономного судна із береговим центром управління, вимоги до берегового пункту управління, кваліфікаційні вимоги до операторів, регламенти проведення операції з порятунку автономного судна, безпечної утилізації акумуляторних батарей тощо.

Список використаної літератури

1. Fosen, J, Maritime autonomous surface ships on the horizon. 2017. Gard AS: Web site. URL: <https://www.gard.no/web/updates/content/27107214/maritime-autonomous-surface-ships-on-the-horizon>
2. Autonomous ship project, key facts about Yara Birkeland. Kongsberg Maritime. Web site. URL: <https://www.kongsberg.com/maritime/support/themes/autonomous-ship-project-key-facts-about-yara-birkeland/>
3. Ramos, M., Utne, I., Vinnem, J., Mosleh, A. Accounting for the human failure in autonomous ship operations. Safety Reliability: Safe Societies in a Changing World, CRC Press, Trondheim 2018. p. 355-364.
4. Міжнародна конвенція про рятування 1989 року: Міжнародна морська організація; Конвенція, Міжнародний документ від 28.04.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_045#Text (дата звернення: 19.04.2023).
5. Конвенція про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року: Міжнародна морська організація; Конвенція, Міжнародний документ від 20.10.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_137#Text (дата звернення: 19.04.2023).
6. Міжнародна конвенція по запобіганню забруднення з суден 1973 року: Міжнародна морська організація; Конвенція, Протокол, Міжнародний документ від 02.11.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text (дата звернення: 19.04.2023).
7. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 10.03.1988. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_220#Text (дата звернення: 20.04.2023).
8. Outcome of the regulatory scoping exercise for the use of maritime autonomous surface ships (MASS). MSC.1/Circ.1638. 3 June 2021. URL: <https://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings/pages/MASSRSE2021.aspx>
9. Stepien, B. Yara Birkeland And The Legal Problems Of Autonomous Shipping. *Boletim Da Sociedade Brasileira De Direito Internacional*. 2018. No. 131-135. P. 403-427.
10. United Nations Convention on the Law of the Sea, 10 December 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
11. Dimitrios, D. Exploring the Issue of Technology Trends in the «Era of Digitalisation». World Maritime Day Parallel Event. At: Szczecin-Poland, 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/325877588_Exploring_the_Issue_of_Technology_Trends_in_the_Era_of_Digitalisation.
12. Guidelines on maritime cyber risk management. MSC-FAL.1/Circ.3/Rev.2. 7 June 2022. URL: <https://www.imo.org/en/OurWork/Security/Pages/Cyber-security.aspx>.
13. The Guidelines on Cyber Security Onboard Ships. Version 4. Produced and supported

- by ICS, IUMI, BIMCO, OCIMF, INTERTANKO, INTERCARGO, InterManager, WSC and SYBAss. URL: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/ANNEX%20Guidelines%20on%20Cyber%20Security%20Onboard%20Ships%20v.4.pdf>.
14. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року: Міжнародна морська організація; Конвенція, Міжнародний документ від 07.07.1978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053#Text (дата звернення: 30.04.2023).
  15. Міжнародна конвенція про рятування 1989 року: Міжнародна морська організація; Конвенція, Міжнародний документ від 28.04.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_045#Text (дата звернення: 30.04.2023).
  16. Yara Birkeland Autonomous Container Vessel. (2017, October 5). Ship technology. Projects. URL: <https://www.ship-technology.com/projects/yara-birkeland-autonomous-container-vessel/>

References

1. Fosen, J (2017). Maritime autonomous surface ships on the horizon. GARD AS. URL: <https://www.gard.no/web/updates/content/27107214/maritime-autonomous-surface-ships-on-the-horizon>
2. Autonomous ship project, key facts about Yara Birkeland. KONGSBERG MARITIME. URL: <https://www.kongsberg.com/maritime/support/themes/autonomous-ship-project-key-facts-about-yara-birkeland/>
3. Ramos, M., Utne, I., Vinnem, J., Mosleh, A. (2018). Accounting for the human failure in autonomous ship operations. Safety Reliability: Safe Societies in a Changing World, CRC Press, Trondheim. 388 p.
4. International Convention on Salvage of 1989: International Maritime Organization; Convention, International document (28.04.1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_045#Text [in Ukrainian].
5. Convention on International Regulations for Preventing Collisions at Sea of 1972: International Maritime Organization; Convention, International document (10.20.1972). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_137#Text [in Ukrainian].
6. International Convention for the Prevention of Pollution from Ships of 1973: International Maritime Organization; Convention, Protocol, International document (November 2, 1973). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text [in Ukrainian].
7. Convention on Combating Illegal Acts Against the Safety of Maritime Navigation: UN; Convention, International document (10.03.1988). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_220#Text [in Ukrainian].
8. Outcome of the regulatory scoping exercise for the use of maritime autonomous surface ships (MASS). MSC.1/Circ.1638. (3 June, 2021). URL: <https://www.imo.org/en/MediaCentre/PressBriefings/pages/MASSRSE2021.aspx>.
9. Stepien, B (2018). Yara Birkeland And The Legal Problems Of Autonomous Shipping. *Boletim Da Sociedade Brasileira De Direito Internacional*, No. 131-135. P. 403-427.
10. United Nations Convention on the Law of the Sea (10 December 1982). URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.
11. Dimitrios, D (2018). Exploring the Issue of Technology Trends in the «Era of Digitalisation». World Maritime Day Parallel Event. At: Szczecin-Poland. URL: https://www.researchgate.net/publication/325877588_Exploring_the_Issue_of_Technology_Trends_in_the_Era_of_Digitalisation.
12. Guidelines on maritime cyber risk management. MSC-FAL.1/Circ.3/Rev.2 (7 June 2022). URL: <https://www.imo.org/en/OurWork/Security/Pages/Cyber-security.aspx>.
13. The Guidelines on Cyber Security Onboard Ships. Version 4 (2019). Produced and supported by ICS, IUMI, BIMCO, OCIMF, INTERTANKO, INTERCARGO, InterManager, WSC and SYBAss. URL: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/ANNEX%20Guidelines%20on%20Cyber%20Security%20Onboard%20Ships%20v.4.pdf>.

14. International Convention on the Training and Certification of Seafarers and Watchkeeping of 1978: International Maritime Organization; Convention, International document (07.07.1978). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053#Text [in Ukrainian].
15. International Salvage Convention of 1989: International Maritime Organization; Convention, International document (04.28.1989). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_045#Text [in Ukrainian].
16. Yara Birkeland Autonomous Container Vessel. (2017, October 5). SHIP TECHNOLOGY. PROJECTS. URL: <https://www.ship-technology.com/projects/yara-birkeland-autonomous-container-vessel/>

Стаття надійшла 15.05.2023 р.

V. S. Veremchuk, Graduate Student

Odesa I. I. Mechnikov National University

Faculty of Economics and Law

the Department of General Legal Disciplines and International Law

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

e-mail: vladislavsveremchuk@gmail.com

TOWARDS THE ISSUE OF INTERNATIONAL LEGAL ASPECTS OF A MARITIME AUTONOMOUS SURFACE SHIP OPERATION

Summary

The article discusses the international legal aspects related to the operation of maritime autonomous surface ships (hereinafter - MASS) that do not require the presence of a crew on board.

It is highlighted that the current «maritime» conventions do not mention MASS as a category of sea vessels, however, some doctrines and soft law acts deal with the issues of international legal regulation of the operation of MASS. These sources are revealed in the article.

Problematic issues related to the operation of MASS are considered, including the shipping safety, compliance with international shipping standards to avoid ship collisions, cyber security, the status of the person responsible for safety on board and environmental protection.

Due to the introduction of MASS, it was taken note of the feasibility to improve the UN Convention on the Law of the Sea (1982) in terms of regulating the rules for the peaceful passage of MASS through the territorial sea.

In addition, the need to eliminate legal conflicts with the International Convention on Salvage (1989) is stated, since the possibility of an autonomous vessel to perform rescue operations remains unclear.

In summary, it is needed to develop mandatory international standards in order to regulate the operation of MASS, including requirements for the design of MASS, technical regulations, minimum requirements for MASS operators.

It is proposed to extend the international legal status of the captain to the operator of the remote control center, however, excluding his responsibility for violations that occur directly on board the ship (e.g. fire safety, smuggling). It is advisable to entrust the responsibility for the proper technical condition of the ship's mechanisms to the specialists who will carry out the maintenance of the autonomous ship. The remote control center should be considered like both the wheelhouse and the central control point of the engine room.

Keywords: maritime autonomous surface ship, sea vessel, maritime law, international conventions, legal regulation, legal status of the vessel, navigation safety.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280274>

УДК 330.322.01

Є. К. Карлюга, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: llizakarlyuga@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-6149-4657

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНВЕСТИЦІЇ» ВІДПОВІДНО ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ПОРЯДОК ВИРІШЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СПОРІВ МІЖ ДЕРЖАВАМИ ТА ІНОЗЕМНИМИ ОСОБАМИ 1965 РОКУ

У статті здійснено аналіз наукових та практичних підходів Міжнародного центру по врегулюванню інвестиційних спорів до трактування поняття «інвестиції», закріпленого у Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 року. Необхідність проведення такого дослідження обумовлюється, з одного боку, відсутністю уніфікованого, загальноприйнятого визначення поняття «інвестиції», та, з іншого, його роллю у розв'язанні питання наявності юрисдикції Міжнародного центру по врегулюванню інвестиційних спорів щодо вирішення інвестиційних спорів. Зазначене питання набуває все більшої актуальності з огляду на стійкий економічний та бурхливий технологічний розвиток, який сприяє появі нових видів активів, зокрема, криптоактивів, що потенційно можуть стати предметом міжнародного інвестиційного спору.

Вказаній проблематиці вже приділяється значна увага в іноземній правовій літературі, тоді як вітчизняній науці бракує досліджень в цій царині, що також вказує на доцільність проведення цього дослідження.

Стаття зосереджується на двох основних підходах, якими користується Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних спорів при тлумаченні поняття «інвестиції».

Констатується, що перший підхід, відомий в англійській літературі під назвою «double-barrelled test», полягає у проведенні арбітражною групою подвійного дослідження поняття «інвестиції» — відповідно до визначення, запропонованого міжнародною інвестиційною угодою, і, відповідно до Конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 року. Другий підхід передбачає безпосереднє звернення арбітражних груп до терміну «інвестиції», погодженого державами-сторонами релевантного двостороннього інвестиційного договору.

Встановлюється, що кожному з цих підходів притаманні певні переваги та недоліки, аналіз яких дозволив автору запропонувати рекомендації щодо поєднання вказаних підходів у процесі визначення поняття «інвестиції».

Ключові слова: інвестиції, іноземний інвестор, міжнародне інвестиційне право, Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних спорів.

Постановка проблеми. Незважаючи на постійно зростаючу кількість спорів, що передаються на розгляд Міжнародного центру по врегулюванню інвестиційних спорів (далі – МЦВІС, Центр), процес такого розгляду залишає місце для численних дискусій. Останні, в першу чергу, пов'язані з невизначеністю поняття «інвестиції», яке згадується в ч. 1 ст. 25 Конвенції про порядок вирі-

шення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 року (далі – Вашингтонська конвенція). Зазначена невизначеність породжує очікувану непослідовність в інтерпретації цього поняття арбітражними групами, та, як наслідок, хаотичні підходи до встановлення юрисдикції МЦВІС на вирішення інвестиційного спору, адже, як випливає з аналізу ч. 1 ст. 25 Вашингтонської конвенції, кваліфікація вкладень як інвестицій є однією з обов'язкових умов наявності такої компетенції Центру. У зв'язку з цим, та враховуючи появу нових видів транзакцій, які мають потенціал розглядатися як інвестиції, як-от, наприклад, криптоактиви, нагальною уявляється потреба аналізу існуючих в практиці МЦВІС підходів до визначення поняття «інвестиції», що дозволить прояснити невизначеність навколо цього питання, забезпечуючи як державу, так і іноземного інвестора передбачуваним правилом встановлення юрисдикції Центру на вирішення інвестиційних спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом зарубіжні фахівці приділяють все більше уваги вивченню тенденцій трактування МЦВІС поняття «інвестиції». Це простежується в працях таких міжнародних юристів, як Крістоф Шроєр (Christoph Schreuer), Джеремі Марк Екслберт (Jeremy Marc Exelbert), Саймон Фут (Simon Foote), Девід Вільямс (David Williams), Роберто Кастро де Фігейредо (Roberto Castro de Figueiredo), Кріста Надакавукарен Шефер (Krista Nadakavukaren Schefer) та інших. Водночас, серед україномовної літератури, на жаль, відчувається дефіцит наукових досліджень, присвячених вказаній тематичі.

Мета статті полягає у висвітленні та аналізі доктринальних підходів та підходів МЦВІС до тлумачення поняття «інвестиції», закріпленого у ч. 1 ст. 25 Вашингтонської конвенції, із наведенням рекомендацій щодо оптимального варіанту вирішення цього завдання.

Вклад основного матеріалу. Під час обговорення Звіту виконавчих директорів Міжнародного банку реконструкції та розвитку (далі – МБРР) про Конвенцію про врегулювання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами (далі - Звіт МБРР), Генеральний радник МБРР А. Брочес зауважив, що важко знайти задовільне визначення поняття «інвестиції», оскільки існує небезпека того, що запропонована дефініція не виправдано звужить предметну юрисдикцію МЦВІС, унеможлививлюючи, таким чином, звернення сторін до послуг останнього. Крім цього, закріплення терміну може створити додаткові можливості для затягування розгляду спору недобросовісною стороною шляхом оспорювання юрисдикції Центру на тій підставі, що спір не охоплюється визначенням інвестицій. Таке мотивування лягло в основу того, що розробниками не було зроблено жодних спроб дати визначення терміну «інвестиції» у тексті Вашингтонської конвенції [1, с. 28]. Скоріше, це визначення було залишено для подальшої розробки державною практикою, що дозволило би зберегти його цілісність та гнучкість, забезпечуючи майбутній прогресивний розвиток міжнародного права у сфері інвестицій [2, с. 151].

Натомість, прогресивний розвиток міжнародного права призвів до розрізних та непослідовних поглядів Центру на тлумачення терміну «інвестиції» в контексті ч. 1 ст. 25 Вашингтонської конвенції. Узагальнюючи їх, можна виділити два основні підходи, що застосовуються арбітражними групами при вирішенні зазначеного питання.

Перший підхід ґрунтується на переконанні в тому, що відсутність в тексті Вашингтонської конвенції узгодженої дефініції інвестицій не передбачає автоматичного делегування державам повноважень на її визначення у міжнародних інвестиційних угодах, і, відповідність тієї чи іншої комерційної транзакції такому визначенню не гарантує безперешкодного доступу до послуг МЦВІС. Вважається, що інвестиціям, як таким, притаманні певні об'єктивні характеристики, які мають бути витлумачені в дусі Вашингтонської конвенції та мають бути присутні для встановлення наявності повноважень інвестиційного арбітражу на вирішення спору. В протилежному випадку, ч. 1 ст. 25 Вашингтонської конвенції та її спирання на концепт інвестицій, хоча й не конкретно визначений, перетворюється на беззмістовне положення, оскільки держави за допомогою міжнародних інвестиційних угод можуть визначати будь-що в якості інвестицій, оминаючи, таким чином, необхідність дотримання предметної юрисдикції Центру, закладеної вказаною статтею [3, с. 17]. У зв'язку з цим, було запропоновано дотримуватися, так званого подвійного тесту («double-barrelled test»), яким передбачалася кваліфікація комерційної транзакції, як інвестиції в два етапи: спочатку згідно з визначенням, запропонованим у відповідній міжнародній інвестиційній угоді, та далі у відповідності до концепту інвестицій, закріпленого у ч. 1 ст. 25 Вашингтонської конвенції [4, с. 29].

Дотримуючись вказаного підходу, арбітражні групи намагалися окреслити ті самі об'єктивні критерії, які б визначали інвестиції, згідно з передбаченим Вашингтонською конвенцією концептом. Як зазначають дослідники [5, с. 289], перший ретельний аналіз об'єктивного визначення поняття «інвестиції» був здійснений під час розгляду справи *Fedax N.V. проти Венесуели*. В цій справі арбітражна група, розв'язуючи питання наявності юрисдикції на вирішення спору, звернулася до ознак інвестицій, запропонованих відомим міжнародним юристом К. Шроєром. Серед них було згадано (1) певну тривалість, (2) певну регулярність прибутку і доходу, (3) наявність ризику, (4) наявність суттєвих зобов'язань та (5) значення для розвитку приймаючої держави [6, с. 1387]. Як зауважує О. Грабовський, викладення цих критеріїв не створило чіткого тесту визначення інвестицій, однак, склало основу поточної дефініції, яка була остаточно сформульована у справі *Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. проти Марокко* [5, с. 296]. Вказаною справою були запроваджені чотири критерії, яким має відповідати транзакція, аби вважатися інвестицією. Такі критерії широко відомі в доктрині міжнародного інвестиційного права під назвою «тест Саліні» та включають: (1) вкладення коштів чи активів, (2) певну тривалість, протягом якої проект має бути реалізований, (3) елемент ризику, (4) внесок у економічний розвиток приймаючої держави [7, с. 622].

Варто зазначити, що тест Саліні швидко набув значного поширення в практиці МЦВІС. Більш того, повторюване застосування цих критеріїв створило уявлення про те, що вони є обов'язковими стандартами, а не описовим переліком типових характеристик інвестицій [8, с. 49]. Втім, навіть повторюване життя арбітражними групами названих критеріїв не забезпечило однастайності МЦВІС у питаннях кваліфікації тих чи інших комерційних транзакцій як інвестицій. Так, деякі арбітражні групи застосовували тест Саліні у його оригінальному вигляді, перевіряючи наявність всіх складових (наприклад, справи *Joy Mining Machinery*

Limited проти Єзунму; Jan de Nul N.V. and Dredging International N.V. проти Єзунму); інші застосовували тест, модифікуючи чи то кількість критеріїв, чи то їх зміст [9, с. 47]. Останній підхід отримав в науковій літературі назву «модифікований тест Саліні» [10, с. 1258], де типовим є застосування від трьох до семи критеріїв, серед яких: (1) внесок, (2) тривалість, (3) ризик, (4) економічний розвиток, (5) прибуток та дохід, (6) територіальність та (7) добросовісність інвестора (наприклад, справи *Marco Gavazzi and Stefano Gavazzi проти Румунії; Caratube International Oil Company LLP проти Казахстану; Mr. Patrick Mitchell проти Конго; Phoenix Action Ltd проти Чехії* тощо) [9, с. 47]. Примітним, також, є те, що загалом арбітражні групи не пояснювали або не доходили згоди щодо змісту застосованих критеріїв, внаслідок чого встановлення «ступеня» дотримання цих критеріїв відбувалося неоднаково і залежало від обставин кожної справи [3, с. 26].

Разом з цим, аналіз практики МЦВІС дозволяє стверджувати про наявність більш-менш загальних тенденцій, яким слідує арбітражні групи при встановленні юрисдикції на вирішення спору. До них слід віднести застосування критеріїв тесту Саліні з виключенням час від часу критерію внеску у економічний розвиток приймаючої держави [9, с. 28]. Останній викликає безліч спорів, як серед наукової спільноти, так і серед самих арбітрів, і сутність їх, за великим рахунком, зводиться до різного тлумачення положень Вашингтонської конвенції. Так, пропоненти тесту Саліні при аргументації доцільності його застосування звертаються до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (далі - Віденська конвенція). Вони звертають увагу на те, що Віденська конвенція вимагає тлумачення договору у світлі його об'єкта, цілей, підготовчих матеріалів, а, також, обставин укладення договору [11, ст. ст. 31-32]. В цьому контексті примітною є преамбула Вашингтонської конвенції, яка констатує потребу в міжнародному співробітництві для економічного розвитку та значення при цьому приватних іноземних інвестицій. У свою чергу, підготовчі матеріали Вашингтонської конвенції, також, підтримують ідею економічного розвитку держав як центральної цілі цього міжнародного договору. Зокрема, як вказується у Звіті МБРР, «представляючи Конвенцію урядам, виконавчі директори керуються бажанням зміцнити партнерство між країнами в сфері економічного розвитку. Створення інституції, покликаної полегшити врегулювання спорів між державами та іноземними інвесторами, може стати важливим кроком на шляху до створення атмосфери взаємної довіри і, таким чином, до стимулювання більшого надходження приватного міжнародного капіталу до тих країн, які бажають його залучити» [12, с. 32].

У свою чергу, опоненти цього підходу роблять акцент на тому, що посилання у преамбулі Вашингтонської конвенції на економічний розвиток має розглядатися як наслідок, а не умова існування інвестицій: так, надаючи захист інвестиціям, Вашингтонська конвенція сприяє розвитку приймаючої держави. Однак, це не означає, що такий розвиток стає складовим елементом концепції інвестицій [13, с. 76]. Аналогічні погляди були висловлені у справі *Saba Fakes проти Туреччини*, де вказувалося, що преамбула визначає економічний розвиток, як одну з цілей Вашингтонської конвенції, яка сама по собі не є незалежним критерієм визначення інвестицій [14, с. 35-36]. Адже, якщо інвестиція буде невдалою, остання

не зробить жодного внеску в економічний розвиток приймаючої держави. Проте, це не означає, що такої інвестиції не існувало [15, с. 76].

Окрім цього, зауважується, що внесок у економічний розвиток держави, що приймає, є вимогою, яку важко фактично встановити [16, с. 17] або взагалі неможливо [4, с. 34]. Це обумовлюється існуванням різних поглядів на те, що є розвитком, а, також, радикально різним рівнем розвитку держав. Оскільки деякі держави є більш розвиненими, юрисдикційна планка для позовів проти них обов'язково буде вищою, в чому вбачається певний суб'єктивізм [17, с. 317].

Другий підхід до інтерпретації поняття «інвестиції» наразі рідше зустрічається в практиці Центру [9, с. 78]. Він передбачає безпосереднє звернення до закріпленої у відповідному двосторонньому інвестиційному договорі (далі - ДІД) дефініції «інвестиції» та з'ясуванні, чи охоплюється її обсягом та чи інша транзакція (наприклад, справи *Lanco International Inc. проти Аргентини*; *Philippe Gruslin проти Малайзії*). Таким чином, складаючи власне визначення «інвестиції» у ДІД, держави самостійно вирішують, які категорії зовнішньоекономічної діяльності вони бажають заохочувати та забезпечувати міжнародно-правовим захистом. При цьому, як зазначають дослідники, поняття «інвестиції», передбачене ч. 1 ст. 25 Вашингтонською конвенцією, набуває практично безмежного значення та позбавляється будь-яких об'єктивних елементів [9, с. 63].

Обґрунтування застосування цього підходу було надано у рішенні Комітету *ad hoc* за заявою про відміну рішення по справі *Malaysian Historical Salvors Sdn Bhd проти Малайзії*. Так, Комітет послався на примат згоди сторін підпорядковувати окремі спори арбітражній процедурі МЦВІС, яка була виражена в укладеному між Малайзією та Великою Британією ДІД, додаючи, що не можна погодитися з тим, що уряди двох держав уклали договір, який передбачає арбітражну процедуру захисту інвестицій, описаних так докладно, з тим, щоб у їх захисті було відмовлено на підставі обмежувального тлумачення терміну «інвестиції», навмисно залишеного невизначеним в тексті Вашингтонської конвенції [1, с. 26].

Аргументуючи свою позицію далі, Комітет зазначив, що така згода має бути відправною точкою у питаннях визначення юрисдикції. Це, своєю чергою, повністю відповідає положенням Вашингтонської конвенції, тлумачення якої має відбуватися крізь призму *travaux preparatoires* та Звіту МБРР. Зокрема, як вбачається з названих документів, під час складання тексту Вашингтонської конвенції, (1) термін «інвестиції» умисно був залишений невизначеним, (2) вимоги щодо встановлення мінімальної вартості інвестицій та їх певної тривалості було відхилено, (3) визначальним критерієм наявності юрисдикції МЦВІС було визначено згоду сторін, виражену у дво- та багатосторонніх договорах [1, с. 30]. Такі договори, за думкою Комітету, є «двигуном ефективної юрисдикції МЦВІС...ігнорування чи приниження значущості юрисдикції, якою вони наділяють МЦВІС, та надання сумнівних тлумачень терміну «інвестиції», який міститься у ч. 1 ст. 25 Конвенції, ризикують завдати шкоди установі» [1, с. 31].

Водночас, Комітет звернув увагу, що єдиними «зовнішніми межами», недотримання яких унеможлиблює розгляд спору МЦВІС навіть при наявності на це згоди сторін, є: (1) характер спору, який, згідно з ч. 1 ст. 25 Конвенції, є правовим і виникає безпосередньо з відносин, пов'язаних з інвестиціями; при цьому, термін «інвестиції» виключає «простий продаж», (2) суб'єктний склад спору – спір

має виникнути між договірною державою та особою іншої договірної держави [1, с. 30].

Дещо схожа думка була висловлена у рішенні по справі *Inmaris Perestroika Sailing Maritime Services GmbH проти України*, де зазначалося, що належним уявляється звернення до формулювання поняття «інвестиції», передбаченого у відповідному «інструменті згоди», наприклад, у ДІД. Адже, таким чином, держави-сторони ДІД доходять згоди про надання міжнародного захисту окремим видам економічної діяльності, так само, як і про можливість вирішення спорів, що виникають у зв'язку з такою діяльністю, за допомогою арбітражної процедури МЦВІС, презюмуючи, що саме ці види діяльності становлять інвестиції за змістом ч. 1 ст. 25 Вашингтонської конвенції. Як далі вказується у рішенні, такий згоді держав-сторін відповідного ДІД має надаватися значна повага, і арбітраж повинен мати вагомі причини для ігнорування такого взаємно узгодженого визначення інвестицій. Одночасно з цим, тест Саліні може бути корисним, у тому випадку, якщо сформована у ДІД дефініція інвестиції є настільки широкою, що може охоплювати транзакцію, яка, зазвичай, не характеризується як інвестиція за жодних розумних підстав. В такому випадку, критерії тесту Саліні мають розглядатися як необов'язкові, невиключні засоби ідентифікації інвестицій, які відповідають Вашингтонській конвенції [18, с. 59-60].

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, слід зазначити наступне. На сьогодні, в практиці МЦВІС можна виділити два основні підходи до визначення запровадженого ч. 1 ст. 25 Вашингтонської конвенції поняття «інвестиції». Перший, превалюючий підхід передбачає наявність певного об'єктивного значення у терміну «інвестиції», яке визначається за допомогою критеріїв, викристалізованих в процесі тлумачення арбітражними групами Вашингтонської конвенції. Для кваліфікації транзакції, як інвестиції, остання має відповідати такому об'єктивному значенню поняття «інвестиції» та, відповідно, його складовим критеріям. Характерним є те, що арбітражні групи загалом не доходять згоди щодо кількості та змісту таких критеріїв. Однак, як свідчать тенденції останніх років, МЦВІС більш схильний звертатися до так званого тесту Саліні при визначенні відповідності транзакції поняттю «інвестиції». Останній запроваджує чотири критерії, серед яких: (1) вкладення коштів чи активів, (2) певна тривалість, протягом якої проект має бути реалізований, (3) елемент ризику, (4) внесок у економічний розвиток приймаючої держави. При цьому, застосування арбітражними групами тесту Саліні, також не можна назвати ані сталим, ані послідовним, що пов'язується зі спірністю четвертого його елемента, а, саме, внеску у економічний розвиток приймаючої держави.

Другий підхід заперечує наявність будь-якого об'єктивного значення у конвенційного поняття «інвестиції» та пропонує при його визначенні звертатися до дефініції, запровадженої відповідним ДІД. Застосування цього підходу може загрожувати тим, що запроваджений ДІД термін «інвестиції» виявиться занадто широким, внаслідок чого, його обсягом може охоплюватися транзакція, яка за своєю сутністю не є інвестицією.

На нашу думку, обом підходам притаманні певні недоліки, та жоден з них, не повинен розглядатися як єдино вірний. Так, як вже вказувалося, перший підхід, хоча й широко визнається арбітражними групами, але застосовується майже кож-

ною з них по-різному, внаслідок чого може змінюватися кількість об'єктивних характеристик поняття «інвестиції» та(або) їх зміст. Такий стан речей не сприяє ствердженню визначеності у відносинах між іноземним інвестором та державою, а, також, не забезпечує іноземного інвестора ефективним механізмом захисту його порушених прав, що, власне, визнавалося метою створення МЦВІС. До того ж, зрозумілим є те, що така невизначеність, не стимулює залучення приватних інвестицій, не покращує міжнародне співробітництво для економічного розвитку та, відповідно, не сприяє досягненню цілей Вашингтонської конвенції. Те саме стосується відмови до звернення поняття «інвестиції», закріпленого у відповідному ДД, коли воно є чітким, зрозумілим і містить приклади транзакцій, які визнаються інвестиціями, та яким, власне, керувався іноземний інвестор при підготовці та реалізації інвестиційного проєкту. В той же час, необхідно визнати, що застосування першого підходу має переваги, з точки зору забезпечення динамічності трактування конвенційного поняття «інвестиції» в часи, коли з'являються нові види економічної діяльності, яким Вашингтонською конвенцією може не надаватися захист виключно через те, що держави не встигли запровадити зміни у відповідні ДД.

У свою чергу, другий підхід здатний забезпечити іноземного інвестора певною визначеністю *ex ante*, за допомогою окреслення дефініції терміну «інвестиції» у відповідному ДД та її безпосередньому застосуванню при розв'язанні питання наявності юрисдикції МЦВІС на вирішення інвестиційного спору. З іншого боку, варто погодитися з тим, що деколи ДД містять розпливчасті та занадто широкі визначення, які охоплюють так званий «простий продаж», якому було відмовлено у захисті, забезпечуваним Вашингтонською конвенцією, ще під час розробки останньої.

У зв'язку з вищенаведеним, доцільним вбачається застосування другого підходу, як базисного при інтерпретації МЦВІС поняття «інвестиції» та, у випадку відсутності релевантного ДД або невизначеності і розпливчатості пропонованою ним дефініції «інвестиції» – використання першого підходу.

Список використаної літератури

1. Malaysian Historical Salvors SDN BHD v. The Government of Malaysia: Decision on the Application for Annulment from April 16, 2009. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0497.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
2. Mihaly International Corporation v. Democratic Socialist Republic of Sri Lanka: Award from March 15, 2002. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0532.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
3. Malaysian Historical Salvors SDN, BHD v. The Government of Malaysia: Award on Jurisdiction from May 17, 2007. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0496.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
4. Phoenix Action, LTD. v. The Czech Republic: Award from April 15, 2009. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0668.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
5. Grabowski A. The Definition of Investment under the ICSID Convention: A Defense of Salini. *Chicago Journal of International Law*. 2014. Volume 15. № 1. Article 13. P. 287-309.
6. Fedax N.V. v. The Republic of Venezuela: Decision of the Tribunal on Objections to Jurisdiction from July 11, 1997. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case->

- documents/ita0315_0.pdf (дата звернення 20.04.2023).
7. Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. Kingdom of Morocco: Decision on Jurisdiction from July 31, 2001. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0738.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
  8. Williams D., Foote S. Recent developments in the approach to identifying an 'investment' pursuant to Article 25(1) of the ICSID Convention. *Evolution in investment treaty law and arbitration*: Chester Brown and Kate Miles (Ed.) New York: Cambridge University Press, 2011. P. 42-64.
  9. Waibel M. Subject Matter Jurisdiction: The Notion of Investment. *ICSID Reports*. 2021. Volume 19. P. 25-84.
  10. Exelbert J. M. Consistently Inconsistent: What Is a Qualifying Investment Under Article 25 of the ICSID Convention and Why the Debate Must End. *Fordham Law Review*. 2016. Volume 85. Issue 3. Article 12. P. 1243-1279.
  11. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення 20.04.2023).
  12. Report of the Executive Directors on the Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States. *ICSID Convention, Regulations and Rules*. March 18, 1965. P. 28-42. URL: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Report_Executive_Directors.pdf (дата звернення 20.04.2023).
  13. Víctor Pey Casado and President Allende Foundation v. Republic of Chile: Award from May 8, 2008. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0638.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
  14. Saba Fakes v. Republic of Turkey: Award from July 14, 2010. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0314.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
  15. Quiborax S.A., Non Metallic Minerals S.A. and Allan Fosk Karlún v. Plurinational State of Bolivia: Decision on Jurisdiction from September 27, 2012. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw1098.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
  16. LESI, S.p.A. and Astaldi, S.p.A. v. People's Democratic Republic of Algeria: Decision on Jurisdiction from July 12, 2006. URL: https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0456_0.pdf (дата звернення 20.04.2023).
  17. Bechky P. S. International Adjudication of Land Disputes: For Development and Transnationalism. *Law and Development Review*. 2014. № 7(2). P. 313-327.
  18. Inmaris Perestroika Sailing Maritime Services GmbH and Others v. Ukraine: Decision on Jurisdiction from March 8, 2010. URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0427.pdf> (дата звернення 20.04.2023).

References

1. Malaysian Historical Salvors SDN BHD v. The Government of Malaysia (ICSID April 16, 2009). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0497.pdf> (access date: April 20, 2023).
2. Mihaly International Corporation v. Democratic Socialist Republic of Sri Lanka (ICSID March 15, 2002). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0532.pdf> (access date: April 20, 2023).
3. Malaysian Historical Salvors SDN, BHD v. The Government of Malaysia (ICSID May 17, 2007). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0496.pdf> (access date: April 20, 2023).
4. Phoenix Action, LTD. v. The Czech Republic (ICSID April 15, 2009). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0668.pdf> (access date: April 20, 2023).
5. Grabowski A. (2014). The Definition of Investment under the ICSID Convention: A Defense of Salini. *Chicago Journal of International Law*. Volume 15. № 1. Article 13. 287-309.
6. Fedax N.V. v. The Republic of Venezuela (ICSID July 11, 1997). URL: https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0315_0.pdf (access date: April 20, 2023).
7. Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. Kingdom of Morocco (ICSID July 31, 2001). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0738.pdf>

- (access date: April 20, 2023).
8. Williams D., & Foote S. (2011). Recent developments in the approach to identifying an 'investment' pursuant to Article 25(1) of the ICSID Convention. In Chester Brown and Kate Miles (Ed.). *Evolution in Investment Treaty Law and Arbitration* (pp. 42-64). New York: Cambridge University Press.
  9. Waibel M. (2021). Subject Matter Jurisdiction: The Notion of Investment. *ICSID Reports*. Volume 19. 25-84.
  10. Exelbert J. M. (2016). Consistently Inconsistent: What Is a Qualifying Investment Under Article 25 of the ICSID Convention and Why the Debate Must End. *Fordham Law Review*. 2016. Vol. 85. Issue 3. Article 12. 1243-1279.
  11. Vienna Convention on the Law of Treaties. May 23, 1969. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (access date: April 20, 2023).
  12. International Bank for Reconstruction and Development. (1965). Report of the Executive Directors on the Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of Other States. URL: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Report_Executive_Directors.pdf (access date: April 20, 2023).
  13. Víctor Pey Casado and President Allende Foundation v. Republic of Chile (ICSID May 8, 2008). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0638.pdf> (access date: April 20, 2023).
  14. Saba Fakes v. Republic of Turkey (ICSID July 14, 2010). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0314.pdf> (access date: April 20, 2023).
  15. Quiborax S.A., Non Metallic Minerals S.A. and Allan Fosk Kaplún v. Plurinational State of Bolivia (ICSID September 27, 2012). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/italaw1098.pdf> (access date: April 20, 2023).
  16. LESI, S.p.A. and Astaldi, S.p.A. v. People's Democratic Republic of Algeria (ICSID July 12, 2006). URL: https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0456_0.pdf (access date: April 20, 2023).
  17. Bechky P. S. (2014). International Adjudication of Land Disputes: For Development and Transnationalism. *Law and Development Review*. 2014. № 7(2). 313-327.
  18. Inmaris Perestroika Sailing Maritime Services GmbH and Others v. Ukraine (ICSID March 8, 2010). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0427.pdf> (access date: April 20, 2023).

Стаття надійшла 03.05.2023 р.

Ye. K. Karliuha, PhD Student

Odesa I. I. Mechnikov National University

the Department of General Legal Disciplines and International Law

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

e-mail: llizakarlyuga@gmail.com

ORCID ID: 0009-0003-6149-4657

DEFINITION OF THE NOTION OF «INVESTMENT» UNDER THE 1965 CONVENTION ON THE SETTLEMENT OF INVESTMENT DISPUTES BETWEEN STATES AND NATIONALS OF OTHER STATES

Summary

The article analyzes scientific and the International Center for Settlement of Investment Disputes' practical approaches to the interpretation of the notion of «investment» enshrined in the 1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States. The necessity of the research is due to, on the one hand, the absence of a unified, generally accepted definition of the notion of «investment», and, on the other hand, its role in resolving the issue of the jurisdiction of the International Center for Settlement of Investment Disputes over the resolution of international investment disputes. This issue is becoming

increasingly relevant, given the steady economic and rapid technological development, which contributes to the emergence of new types of assets, in particular crypto assets. These latter may become the subject matter of an international investment dispute.

Considerable attention has already been paid to this issue in a foreign legal opinion, whereas domestic science lacks research in this realm, which also indicates the relevance of this study.

The article focuses on two main approaches, which are used by the International Center for Settlement of Investment Disputes while interpreting the notion of «investment».

It is stated that the first approach, known in the English-language literature as the «double-barrelled test», lies in conducting a double study of the notion of «investment» by an arbitration panel – in accordance with a definition proposed by an international investment agreement, and in accordance with the 1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States. The second approach implies the direct appeal of arbitration panels to a term «investment», agreed by the States Parties to a relevant bilateral investment treaty.

It is established that each of these approaches has certain advantages and disadvantages, the analysis of which allowed the author to offer recommendations on the merging of specified approaches in the process of defining the notion of «investment».

Keywords: investments, foreign investor, international investment law, International Centre for Settlement of Investment Disputes.

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280276>

U.D.C. 341.162

O. O. Nihreieva, PhD in Law, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
General Law Disciplines and International Law Department
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: nihreieva@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4719-6050
Scopus ID: 57564137400

THE LAW OF UKRAINE «ON VIRTUAL ASSETS» IN THE CONTEXT OF THE FATF STANDARDS NATIONAL IMPLEMENTATION

The article is dedicated to crypto-assets regulation both at the international level and at the national level in Ukraine. It presents a comparative analysis of the Law of Ukraine on Virtual Assets adopted in 2022 and the FATF Recommendations relating to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Even though a general congruence of these acts is shown, the publication concludes that the Law of Ukraine, pending its entry into force, is already partly outdated due to a fast development of the crypto-assets market and technologies. In this regard the 2021 FATF Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers and the 2023 EU Markets in Crypto-assets Regulation should be taken into account.

Keywords: crypto-assets, virtual assets, virtual asset service providers, FATF, the Law of Ukraine «On Virtual Assets».

Problem statement. The issues of crypto-assets legal regulation are new for national and international law. Many would say that for the moment there is no consistent international legal regulation on crypto-assets. It is really difficult to develop it due to the fact that at the national level there are many diverse approaches to their regulation: from prohibition to promotion. At the same time the crypto-assets market keeps growing and involving more economic actors¹. Consequently, the use of existing or retrofitted regulation to crypto-assets activities proves to be ineffective. It has been shown by the effects of the so-called “crypto winter”, which took place in 2022 and motivated the authorities of many jurisdictions, in particular the EU, to accelerate the elaboration of a bespoke regulation relating to different aspects of crypto-assets circulation. In this regard it should be mentioned that on 30 June 2022 the Council of the EU and the European Parliament reached a provisional agreement on the markets in crypto-assets (MiCA), finally adopted on 20 April 2023 at first reading by the European Parliament. This regulation governs issuance and provision of services related to crypto-assets and, in particular, stablecoins [1]. According to the experts, MiCA is the only legislation of its kind in the world, which paves the way for other jurisdictions. It will enter into force between mid-2024 and early 2025.

Thus, cryptoassets legal regulation keeps developing. It concerns not only the

¹In January 2023 total crypto spot trading volume reached \$1.88 trillion, available at: <https://www.coingecko.com/>.

national or regional level, but the international level as well, even though these developments may seem not so obvious. In this regard the Financial Action Task Force (hereinafter – FATF) recommendations are of great importance. Due to the influence that FATF exercises on the international financial system most states try to follow and implement them in a more efficient way. Ukraine is not an exception. Actually the recent Law of Ukraine “On Virtual Assets” of 17 February 2022 [2] (hereinafter – the Law) is a result of the collaboration of the Ukrainian authorities and the FATF. Notwithstanding that this law hasn’t entered into force yet², some of its provisions can be already considered outdated given the recent developments of the relative FATF regulation. In addition, it hasn’t solved all issues related to the crypto-assets market in Ukraine, which, among other things, requires a better and more detailed crypto-assets classification and analysis to elaborate their targeted legal regulation; a pilot regime implementation of distributed ledger technologies market infrastructure, etc. [3]. In this regard Ukraine should also contribute to the formation of a uniform global approach to mitigate money laundering risks associated with crypto-assets in the framework of the FATF [4, p. 6], which is to be elaborated taking into account the dynamics of their technological development and transformation.

Analysis of the latest researches and publications. Due to an innovative character of crypto-assets and a certain level of unpredictability of their legal regulation development there are not many complex scientific studies dedicated to them yet. At the same time some representatives of foreign legal doctrine have made publications concerning the issues of the FATF crypto-assets regulations. Among them are: D. Holman, B. Stettner, G. Pavlidis, R. Coelho, J. Fishman and D. Ocampo. In Ukrainian legal science one can find articles devoted to the different aspects of crypto-assets legal regime, e.g. their legal nature and other characteristics, like those of O. Bondarenko, I. Michurin, A. Ovcharenko, S. Hrytsai, etc. Meanwhile, there are only a few authors whose publications touch upon the above law and problems of its application. In this regard D. Oliynyk, T. Hudima, V. Ustymenko, R. Jabrailov, O. Chernykh should be mentioned.

Purpose statement. Taking into consideration the above suggestions, the purpose of this publication is to compare the provisions of the Law of Ukraine “On Virtual Assets” and of FATF Recommendation 15 and relative regulations in order to conclude about their congruence and to provide recommendations for the improvement of the Law.

Main part of the research paper. First of all, a brief characteristic of the FATF should be given. It is an inter-governmental body established in 1989 on the initiative of G7 by the Ministers of several jurisdictions. For the moment there are 38 members of the organ (states, organizations and territories included), the most developed and important for the world financial system. The membership of the Russian Federation was suspended on 24 February 2023. Ukraine is not a member of the FATF. Initially the mandate of the body covered only combating money laundering, mostly regarding drug trafficking. In this regard the original FATF 40 Recommendations were adopted

---

² According to Par. 1 of the Final and Transitional Provisions the law shall enter into force from the date of entry into force of the Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the specifics of taxation of operations with virtual assets, but not earlier than the date of publication of this law. As of May 2023 the amendments to the Tax Code have not been adopted yet.

in 1990 as an initiative to minimize the misuse of the financial system for this purpose. In 2001 its mandate was broadened to include terrorism financing. In this connection, 9 more recommendations were elaborated. The current version of the recommendations was adopted on 15 February 2012. Interestingly enough the FATF acts are not legally binding. Being recommendations, they belong to the “soft law” mechanisms. At the same time due to the specific enforcement mechanism of the FATF states make an effort to follow them. The measures that could be taken by the body in the case of non-compliance are based on the so-called “gray” (jurisdictions under increased monitoring) and “black” (high-risk jurisdictions subject to a Call for Action) lists. Due to the fact that the FATF members play a significant role within the world financial mechanism the implications of a country listing have a very serious and almost immediate effect because its financial system is subjected to heightened scrutiny by all members. In practice it means bank payments delays, the rise of cross-border transaction costs, the downgrading of sovereign credit and business ratings by rating agencies, foreign investments decline, etc.

For the moment there are 25 states in the “graylist” and only 3 states in the “blacklist”³. Unfortunately, despite the effort of the Ukrainian government as of May 2023 Russia hasn’t been included in the lists. Ukraine has been listed twice, in 2002 – 2004 (“blacklist”) and 2010 – 2011 (“graylist”). After this sad experience our country has been aiming at avoiding the FATF sanctions. It can be supposed that the adoption of the Law of Ukraine “On Virtual Assets” is part of such endeavors. Actually it is confirmed by the official statement of the Government of Ukraine, according to which the law is based on the current standards of regulation of operations with virtual assets of the FATF [5].

So, let’s consider them in more detail. As it has been already mentioned, crypto-assets regulation is provided by Recommendation 15 “New technologies”. According to it, countries and financial institutions are to identify and assess the money laundering or terrorist financing risks that may arise in relation to (a) the development of new products and new business practices, including new delivery mechanisms, and (b) the application of new or developing technologies for both new and pre-existing products. In the case of financial institutions, such a risk assessment should be undertaken for the launch of new products, business practices or the use of new or developing technologies. They must take appropriate measures to manage and mitigate those risks. In this regard, countries are to ensure that virtual asset service providers are regulated for anti money laundering/counter financing terrorism purposes, and licensed or registered and subject to effective systems for monitoring and ensuring compliance with the relevant measures called for in the FATF Recommendations [6, p. 107].

In June 2019 the FATF adopted Interpretative Note to Recommendation 15 to further clarify the application of FATF requirements to virtual assets activities or operations and virtual assets service providers, including with respect to suspicious transaction reporting. The FATF also adopted a first version of the Guidance on the Application of a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers in June 2019. This Guidance was updated in October 2021.

In Interpretative Note two new glossary definitions were added, in particular, of (1)

---

³ FATF, High-Risk and Other Monitored Jurisdictions, available at: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications.html>

a virtual asset that is understood as a digital representation of value that can be digitally traded, or transferred, and can be used for payment or investment purposes⁴, and of (2) a virtual asset service provider, who can be any natural or legal person that conducts one or more of the following activities for or on behalf of another natural or legal person: 1) exchange between virtual assets and fiat currencies; 2) exchange between one or more forms of virtual assets; 3) transfer of virtual assets; 4) safekeeping and/or administration of virtual assets or instruments enabling control over virtual assets; and 5) participation in and provision of financial services related to an issuer's offer and/or sale of a virtual asset [6, p. 109].

It is predictable that the same terms are defined in the Law as well. Actually the terminology chosen by Ukraine corresponds to the FATF approach, even though a growing tendency for different jurisdictions is to use the term "crypto-assets" [7, p. 35]. At the same time the definitions are not identical. Accordingly, virtual assets in the Law are defined as intangible goods, which are the objects of civil rights, have a value and are expressed by a set of data in electronic form (Art. 1). In this way Ukraine has tried to limit the functions that virtual assets can perform in its territory and to add their civil law characteristics. Such an approach is completely acceptable and compatible with the recommendation. Regarding virtual asset service providers in Ukraine they are limited to business entities, i.e. legal entities that conduct one or more of the following types of activities in the interests of third parties: 1) storage or administration of virtual assets or virtual asset keys; 2) exchange of virtual assets; 3) transfer of virtual assets; 4) provision of intermediary services related to virtual assets (Art. 1). So, even though such an enumeration of virtual asset services does not seem completely logically consequent (because the first 3 groups of services seem to be covered by the forth one), it can be considered corresponding to the FATF approach and even to be potentially broader and embracing more intermediary service categories.

A comprehensive definition of service providers is important for the further regulation of their activities. Paragraph 2 of Interpretative Note stresses that countries should identify, evaluate, and understand money laundering, terrorist financing and mass destruction weapons proliferation financing risks emerging from virtual asset activities. Based on it, they should apply a risk-based approach to ensure that measures to prevent or mitigate money laundering and the above financing are commensurate with the identified risks. In this regard jurisdictions should take appropriate steps to manage and mitigate the risks that they identify and, accordingly, require virtual asset service providers to identify, assess, and take effective action to mitigate them as well.

Ukraine has been trying to meet this requirement through Art. 9 of the Law where the duties of virtual asset service providers are set out. In particular, they are obliged to: 1) conduct transactions with virtual assets in good faith and at their own risk; 2) before carrying out transactions with virtual assets, familiarize themselves with the features of the systems, in which it is planned to conduct transactions; 3) when carrying out operations with virtual assets, comply with the requirements of this law, the Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorist Financing and Financing

---

⁴ It is clarified as well that the term "virtual assets" should cover "property," "proceeds," "funds," "funds or other assets," or other "corresponding value" (Par. 1 of Interpretative Note to Recommendation 15).

of Proliferation of Weapons of Mass Destruction», the Law of Ukraine «On Currency and Currency Transactions», international treaties of Ukraine, other legal acts regulating the circulation of virtual assets. Among the above acts the Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction» contains provisions for the minimization of the risks mentioned in Interpretative Note. It should be emphasized that for now the provisions of this law have not been brought into line with the new law on virtual assets yet. It concerns the notion of virtual assets, regulatory and monitoring authorities⁵, etc. Thus, an effective assessment and mitigation of the risks relating to crypto-assets are based on the application of both laws acting in concert. Though relative amendments are provided for in the Law on Virtual Assets, they are pending its entry into force.

The next requirement for virtual asset service providers in Par. 3 of Interpretative Note concerns their licensing or registration. At a minimum, providers should be licensed or registered in the jurisdiction where they are created. Competent authorities should take the necessary legal or regulatory measures to prevent criminals or their associates from participating or controlling activities of a provider. Countries are to reveal providers functioning without the requisite license or registration and apply appropriate sanctions.

A separate licensing or registration system is to be created with respect to natural or legal persons already licensed or registered as financial institutions within those jurisdictions, which, under such license or registration, are permitted to perform virtual assets activities and which are already subject to obligations under the FATF Recommendations (Par. 4 of Interpretative Note).

In this regard the Law fulfills the requirements of the FATF Recommendation and in Par. 1 of Art. 19 establishes that services relating to the circulation of virtual assets are provided under the condition of obtaining a prior authorization. What is more, according to Art. 21 the maintenance of the State Register of Virtual Asset Service Providers falls within the competence of the National Securities and Stock Market Commission.

In the light of Par. 5 of Interpretative Note, so as to control the activities of service providers, countries should ensure that they are supervised or monitored by a competent authority, which is to conduct a risk-based supervision or monitoring. Supervisors must have powers to impose a range of disciplinary and financial sanctions, including the power to withdraw, restrict or suspend the provider's license or registration, where applicable. In Ukraine, relative powers are assigned to the National Securities and Stock Market Commission and the National Bank of Ukraine, which can apply financial sanctions and other measures. For instance, the Commission can annul a permit in the case of more than 2 breaches per year (Par. 12 (2) of Art. 19 of the Law).

Paragraph 6 of Interpretative Note also establishes an obligation for countries to implement a range of effective, proportionate and dissuasive sanctions, whether

---

⁵ According to the Law on Virtual Assets the competent authorities are the National Securities and Stock Market Commission (for all virtual assets, besides stablecoins) and the National Bank of Ukraine (for stablecoins), while in the Law on Money Laundering and Terrorist Financing Suppression the Ministry of Digital Transformation of Ukraine is still mentioned as a monitoring authority.

criminal, civil or administrative, available to deal with virtual asset service providers that fail to comply with the FATF rules. Unfortunately, this requirement has not been met fully by Ukraine yet.

With respect to the preventive measures established in Par. 7 of the Note, the threshold of USD/EUR 1 000 required to conduct customer due diligence verification is set out in UAH in the Law Final and Transitional Provisions that provide for amendments to the Law on Money Laundering and Terrorist Financing Suppression. But due to the devaluation of the Ukrainian currency provoked by the war for now the mentioned UAH 30 000 no longer correspond to USD/EUR 1 000. So, it seems that a more flexible approach for the threshold designation is needed.

Finally, Art. 25 of the Law in concordance with Par. 8 of Interpretative Note establishes the competence of the National Securities and Stock Market Commission to carry out international cooperation on the basis of reciprocity or on its own initiative, including the possibility of exchanging limited access information.

Conclusions. So, it can be concluded that the provisions of the Law of Ukraine on Virtual Assets adopted on 17 February 2022 are mostly consistent with FATF Recommendation 15 and the 2019 Interpretative Note to it. At the same time for the moment the provisions of the latter are already partly outdated, which the 2021 FATF Updated Guidance on Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers confirms. In particular, it expounds and clarifies the issues of stablecoins, peer-to-peer transactions, non-fungible tokens, etc. The relevance of their regulation is confirmed by the 2023 EU act on Markets in Crypto-Assets (MiCA) as well. Meanwhile, all these aspects of the virtual assets market are only slightly touched upon in the Law of Ukraine. It is highly probable that when it enters into force, it will need even more amendments due to a fast development of the relative market and new problems arising on the background of the 2022 Russian invasion of Ukraine. For instance, the issue of donations in crypto-assets accepted by charitable organizations requires a quick legal solution [8. p. 145]. Thus, we can only hope that the Ukrainian legislator can keep up with the digital age and contribute to a future-proof economy based on the use of innovative technologies.

References

1. Markets in Crypto-assets (MiCa): European Parliament legislative resolution of 20 April 2023 (ordinary legislative procedure: first reading). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0117_EN.html.
2. Pro virtual'ni aktivi: Zakon Ukraïni vid 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].
3. Olijnik D. I. (2022). Obig virtual'nih aktiviv v Ukraïni. Nacional'nij institut strategichnih doslidzhen'. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/obih-virtualnykh-aktiviv-v-ukrayini> [in Ukrainian].
4. Pavlidis G. (2020). International Regulation of Virtual Assets under Fatf's New Standards. *Journal of Investment Compliance*, Vol. 21, No. 1. P. 1-8.
5. Legalizaciya virtual'nih aktiviv: Parlament uhvaliv profil'nij zakonoproekt. Ministerstvo cifrovoi transformacii Ukraïni, 08.09.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/legalizaciya-virtualnih-aktiviv-parlament-uhvaliv-profilnij-zakonoproekt> [in Ukrainian].
6. FATF Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers, FATF. Paris, 2021. 111 p.
7. Blandin A. et al. (2019). Global Cryptoasset Regulatory Landscape Study. University of Cambridge, Faculty of Law, Research Paper No. 23/2019. 122 p. URL: <https://ssrn.com/>

abstract=3379219 or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3379219>.

8. Gudima T., Ustimenko V., Dzhabrailov R., Chernih O. (2022) Osoblivosti pravovogo reguluyuvannya obigu virtual'nih aktiviv v Ukraïni: de-fakto vs de-yure. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, № 5 (46). С. 137–148 [in Ukrainian].

Список використаної літератури

1. Markets in Crypto-assets (MiCa): European Parliament legislative resolution of 20 April 2023 (ordinary legislative procedure: first reading). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0117_EN.html
2. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
3. Олійник Д. І. Обіг віртуальних активів в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. 27.06.2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/obih-virtualnykh-aktiviv-v-ukrayini>.
4. Pavlidis G. International Regulation of Virtual Assets under Fatf's New Standards. *Journal of Investment Compliance*, 2020. Vol. 21. №. 1. P. 1-8.
5. Легалізація віртуальних активів: Парламент ухвалив профільний законопроект. Міністерство цифрової трансформації України, 08.09.2021 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/legalizaciya-virtualnih-aktiviv-parlament-uhvaliv-profilnij-zakonoproekt>.
6. FATF Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers, FATF. Paris, 2021. 111 p.
7. Blandin A. et al. Global Cryptoasset Regulatory Landscape Study. University of Cambridge, Faculty of Law, Research Paper No. 23/2019. 122 p. URL: <https://ssrn.com/abstract=3379219> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3379219>.
8. Гудіма Т., Устименко В., Джабраїлов Р., Черних О. Особливості правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні: де-факто vs де-юре. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2022, № 5 (46). С. 137-148.

Стаття надійшла 15.05.2023 р.

О. О. Нігрєєва, канд. юрид. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: nihreieva@onu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-4719-6050

Scopus ID: 57564137400

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ» В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ГРУПИ З РОЗРОБКИ ФІНАНСОВИХ ЗАХОДІВ БОРотьБИ З ВІДМИВАННЯМ ГРОШЕЙ (FATF)

Резюме

Стаття присвячена правовому регулюванню обігу криптоактивів, як на міжнародному, так і на національному рівні в Україні. Вона містить порівняльний аналіз прийнятого у 2022 році Закону України «Про віртуальні активи» та Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) щодо віртуальних активів та постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів. Незважаючи на те, що, у цілому, продемонстровано відповідність положень Закону України зазначеним рекомендаціям, робиться висновок про те, що Закон України, який ще так і не набрав чинності,

вже є частково застарілим, що легко пояснюється швидким розвитком ринку криптоактивів і пов'язаних із ними технологій. У зв'язку з цим, українському законодавцю слід взяти до уваги Оновлену інструкцію Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей щодо застосування до віртуальних активів і постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, розроблену у 2021 р., та Регламент ЄС про ринки криптоактивів від 2023 р. Окремого та спеціального регулювання у законі потребують такі аспекти обігу криптоактивів, як обіг забезпечених криптоактивів (так званих стейблкойнів), безпосередні транзакції між власниками криптоактивів (так звані P2P чи peer-to-peer транзакції), обіг невзаємозамінних токенів (так званих NFT) тощо. Регламентация цих відносин, на національному рівні, не тільки дозволить вирішити проблему правової невизначеності, але й допоможе у формуванні глобального та більш конгруентного правового режиму обігу криптоактивів, який би забезпечив ефективну боротьбу із відмиванням грошей та фінансуванням тероризму під егідою FATF, а, також, надав більші гарантії криптоінвесторам.

Ключові слова: криптоактиви, віртуальні активи, постачальники послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів, Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), Закон України «Про віртуальні активи».

ТРУДОВЕ ПРАВО

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280277>

УДК 349.2

Ю. В. Кузнецова, канд. юрид. наук, доцент
Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний університет»
Кафедра економічної теорії та підприємництва
e-mail: kuznetsova_y_v@pstu.edu

РЕФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У статті висвітлюються проблемні питання, що виникають у трудових правовідносинах під час воєнного стану. Учасниками трудових правовідносин є велика кількість суб'єктів, як працівників, так і роботодавців, й, відповідно, ця проблематика є дуже важливою. Розглядаються фактори, які зумовлюють реформування трудового законодавства, досліджуються нові механізми правового регулювання. Водночас, в результаті оновлення правового регулювання виробляється практика правозастосування, яка виявляє правові колізії. Подальший розвиток трудових правовідносин виявляє і правові лакуни - неурегульовані суспільні трудові відносини, які потребують правової регламентації.

Проблематика законодавчого регулювання правовідносин, незважаючи на їхню часткову інноваційність, вже досліджується науковцями. Вченими надаються як загальні огляди проблематики, так і присвячується увага окремим проблемам. Водночас, і законодавче регулювання, і практика правозастосування цієї сфери зумовлює подальше дослідження як окремих питань, так і загальних засад трудового законодавства.

Дослідження актуальних проблем трудових правовідносин та їхньої правової регламентації проводиться з метою вироблення пропозицій щодо подальшого правового регулювання.

У статті проведено докладний аналіз змін до Кодексу законів про працю України. Проведено кількісний та якісний аналіз внесених змін. Проаналізовано тенденції правового регулювання під час воєнного стану, розглянуто новий понятійний апарат, закони, якими було внесені зміни.

Акцентується увага на такому новому правовому інституті як призупинення дії трудового договору, оцінюються його позитивні та негативні прояви, досліджуються погляди науковців на проблемні питання та позиція законодавця у їхньому вирішенні, новітнє правове регулювання.

Розглядається проблематика втрати трудової книжки як документа, що посвідчує страховий/трудова стаж, та її відновлення.

Робиться висновок, що стрімкий розвиток трудового законодавства, який, водночас, має своє відображення у правовій доктрині, у правозастосовчій практиці та у судовому прецеденті.

Ключові слова: трудове законодавство, воєнний стан, призупинення дії трудового договору, простій, єдиний соціальний внесок.

Постановка проблеми. Трудові права і свободи регламентовано на конституційному рівні – це право на працю, право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, захист від незаконного звільнення, право на своєчасне одержання винагороди за працю, право на страйк, право на відпочинок, тощо.

Введення воєнного стану в Україні безперечно змінило трудові відносини та зумовило реформування їхнього правового регулювання.

З'явилися такі нові умови сьогодення, як фактична відсутність працівника на робочому місці через його перебування на тимчасово окупованій території; переміщення підприємств, установ та організацій у іншу місцевість; неможливість перебування всіх працівників у місці перебування роботодавця; труднощі із своєчасною виплатою заробітної плати; знищення майна підприємств (фактично – робочих місць); неможливість надання відпусток працівникам у звичному порядку; висока смертність учасників трудових правовідносин; необхідність виконання обов'язків працівників, які де-факто не працюють, однак, де-юре є працівниками тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика законодавчого регулювання трудових правовідносин, незважаючи на їхню часткову інноваційність, вже досліджується науковцями. Вченими надаються як загальні огляди проблематики, так і присвячується увага окремим проблемам. Так, науковці К. Ю. Мельник та І. В. Новосельська розглядали питання оформлення трудових відносин та укладання трудового договору. Питанню обмеження прав і свобод людини і громадянина, і, зокрема, трудових прав під час воєнного стану, присвятили свої роботи А. Р. Крусян та Я. В. Сімутіна. Проблематику призупинення трудових відносин розглядали у своїх роботах М. П. Глушенко та Я. В. Свічкарьова. Припинення трудових правовідносин стало предметом дослідження Н. З. Рогатинської та М. В. Хмари.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. І законодавче регулювання, і практика правозастосування цієї сфери, зумовлює подальше дослідження як окремих питань і загальних засад трудового законодавства, так і окремих питань, зокрема, призупинення дії трудового договору.

Метою статті є дослідження актуальних проблем трудових правовідносин, їхньої правової регламентації та вироблення пропозицій щодо подальшого правового регулювання.

Вклад основного матеріалу. Наразі основою трудового законодавства є Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) 1971 року. Незважаючи на півстолітню історію правового регулювання трудових правовідносин, які суттєвим чином змінилися за часи його існування, та велику кількість законопроектів Трудового кодексу України, саме цей документ регламентує трудові правовідносини. Тільки за часів незалежної України було прийнято 151 Закон України, який вносив зміни до КЗпП України. Це при тому, що загалом у КЗпП України міститься 265 статей, за винятком 23 статей, виключених з його змісту, і не враховуючи 3 додані розділи – стосовно забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників, трудового колективу та спрощеного режиму регулювання трудових відносин. Причому останній – це новація воєнного стану.

Слід зазначити, що трудове законодавство зазнало суттєвих змін саме за період воєнного стану. Так, слід зауважити, що до КЗпП України тільки за 2022 рік,

а це, здебільшого, період воєнного стану, було прийнято 15(!) Законів України, що змінювали КЗпП України.

Для порівняння на Діаграмі 1 наводиться динаміка внесення змін до КЗпП України, а, саме, наведено кількість законів України, котрими вносилися зміни за останні шість років.

Діаграма 1.

Поряд з цим, слід зазначити, що такі зміни носять не лише кількісний, але й якісний характер.

Частково нові правові приписи стосуються особливостей трудових відносин під час воєнного стану, частково – загальних положень трудового законодавства.

Найважливішими законами, що регламентують трудові правовідносини під час воєнного стану, є такі Закони України: «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників» від 12.05.2022 року, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.07.2022 року, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18.07.2022 року, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» від 19.07.2022 року.

Зокрема, саме в період воєнного стану, отримали нові дефініції такі поняття як «трудоий договір» та «колективний договір», «сумісництво». На рівні КЗпП України отримали визначення такі правові категорії як «професія (вид занять)», «кваліфікація», «Реєстр кваліфікацій», «професійний стандарт» «мобінг (цькування)», тощо. Запроваджено нові правові форми взаємодії працівника та роботодавця – зокрема, інститут призупинення трудового договору, трудовий договір з нефіксованим робочим часом, тощо. Певного розвитку набули й дистанційні форми взаємодії між працівником та роботодавцем, зокрема, дистанційний договір та дистанційний інструктаж.

На наш погляд, найінноваційнішим є запровадження інституту призупинення дії трудового договору. Така процедура докладно регламентована статтею 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Призупинення дії трудового договору - це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором, у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором [1].

Це застосовується, наприклад, у ситуаціях, коли підприємства/установи/ організації переміщуються з тимчасово окупованих територій, а працівники залишаються. Таким чином, у зв'язку зі знаходженням працівника на особливо небезпечній території, роботодавець не може забезпечити його роботою, і працівник фактично не виконує трудові обов'язки, але, підстав для припинення трудових відносин ще немає.

Ніяких додаткових умов для призупинення дії трудового договору законодавство не містить.

У науці проводиться порівняння між призупиненням дії трудового договору та простоем, підкреслюються спільні риси, зокрема, призупинення роботи з обставин, які не залежать від волі працівника. Називаються і відмінності. Так, підставою запровадження простою можуть бути будь-які обставини, які спричинили саме припинення роботи, щодо призупинення – підставою запровадження цього стану є саме відсутність роботи, яку виконував би працівник через воєнний стан в країні. Стосовно строків: простій може тривати будь-який період часу, поки існують обставини, через які було унеможливлено виконання роботи. У випадку призупинення – на строк не більше ніж період дії воєнного стану [2, с. 65].

Слід зазначити, що практичнішим є питання сплати єдиного соціального внеску та реалізації соціальних гарантій. На час призупинення трудового договору, роботодавець не виплачує заробітну плату та не сплачує ЄСВ. Відповідно, за цей час у працівника відсутній страховий стаж.

Такий стан речей отримав негативну оцінку науковців. Так, наприклад, І. М. Новак припинення дії трудового договору, без розірвання трудових відносин, вважає легалізацію схованого безробіття, оскільки, таким чином, особа ніби вважається працевлаштованою, однак, при цьому особа не отримує заробітної плати, не може розраховувати на допомогу від держави по безробіттю, особі не зараховується страховий стаж, оскільки не сплачується Єдиний соціальний внесок [3, с. 139].

Науковець Я. В. Сімутіна, досліджуючи обмеження трудових прав в умовах воєнного стану, зазначає, що механізм призупинення трудового договору викликає питання не тільки в контексті юридичної визначеності, а й опосередковано обмежує право на соціальний захист, закріплене в статті 46 Конституції України. При цьому, дослідниця зауважує, що стаття 46 Конституції України, як і стаття 45 (*право на відпочинок – авт.*), не згадується в Указі Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» [4, с. 149].

Водночас, законодавче регулювання у цьому питанні пішло далі. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення механізму участі у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні»

від 04.11.2022 року встановлено, що наймані працівники, з якими призупинені трудові договори, мають право на добровільну сплату ЄСВ самостійно [5].

Також, слід підкреслити, що велике практичне значення мають роз'яснення Міністерства економіки України з окремих питань новітнього законодавства, зокрема, коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [6], коментар Мінекономіки до Закону України від 1 липня 2022 р. № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» [7].

Водночас, слід зазначити, що діалектика трудових правовідносин, під час воєнного стану, зумовлює виникнення нових проблемних питань та, відповідно, пошук шляхів їхнього вирішення. Так, одним з найважливіших питань є документування трудових правовідносин, яке має дуже важливі правові наслідки, зокрема, трудові книжки як документи, що підтверджують трудовий/страховий стаж. Безумовно, з 2011 року, зважаючи на запровадження електронних баз даних, здебільшого є можливість відновлення страхового стажу, однак для працівників, які втратили трудові книжки, відновлення трудового стажу до 2011 року стає фактично неможливим, що безумовно потребує відповідного правового механізму з максимальним урахуванням інтересів працівників.

Висновки і пропозиції. Враховуючи викладене, слід підкреслити стрімкий розвиток трудового законодавства, який водночас має своє відображення у правовій доктрині, у правозастосовній практиці та у судовому прецеденті. Зважаючи на нові виклики, зумовлені воєнним станом, у трудових правовідносинах запроваджено нові механізми правового регулювання, які, також, вже змінюються, відповідно до вимог сьогодення. У той же час, залишаються і невирішені питання, які мають не менш важливе значення.

Список використаної літератури

---

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 13.05.2023).
2. Свічкарьова Я. В. Щодо призупинення дії трудового договору під час воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : Юридичні науки.* 2022. № 6. С. 63-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjiu_2022_6_9 (дата звернення: 14.05.2023).
3. Новак І. М. Призупинення трудових відносин: соціально-економічні наслідки. *Особливості реалізації прав у сфері праці та соціального захисту в умовах воєнного стану: Матеріали круглого столу (12 травня 2022 р.), м. Львів, Харків, Вінниця.* 2022. С. 138-140.
4. Сімутіна Я. В. Обмеження трудових прав в умовах воєнного стану. *Альманах права.* 2022. Вип. 13. С. 146-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2022_13_25 (дата звернення: 14.05.2023).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення механізму участі у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні : Закон України від 04 листопада 2022 р. № 2734-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2734-20#Text> (дата звернення: 13.05.2023).
6. Коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b->

9157cb5a69a2&title=KomentarMinekonomikiDoZakonuUkrainiVid15-Bereznia2022-R-2136-ikhproOrganizatsiiuTrudovikhVidnosinVUmovakhVonnogoStanu (дата звернення: 13.05.2023).

7. Коментар Мінекономіки до Закону України від 1 липня 2022 р. № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин». URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e3e57b2daaeb-41b2-9dcf-c14deac391cd&title=KomentarMinekonomikiDoNormZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivUkrainiSchodoOptimizatsiiTrudovikhVidnosinVid1-Lipnia2022-R-2352-ikh> (дата звернення: 13.05.2023).

References

1. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 15 bereznia 2022 № 2136-IX. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (accessed May 14, 2023) [in Ukrainian].
2. Svichkarova Ya. V. (2022). Shchodo pryzupynennia dii trudovoho dohovoru pid chas voiennoho stanu [On the suspension of the employment agreement during martime]. *Internauka. Series: «Juridical sciences»*, vol. 52, pp. 63-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjui_2022_6_9 (accessed May 14, 2023) [in Ukrainian].
3. Novak I. M. (2022). Pryzupynennia trudovykh vidnosyn: sotsialno-ekonomichni naslidky [Suspension of labor relations: socio-economic consequences]. Features of the implementation of rights in the field of labor and social protection in martial law: Proceedings of the Round Table, P. 138-140 [in Ukrainian].
4. Simutina Ya. V. (2022). Obmezhennia trudovykh prav v umovakh voiennoho stanu [Limitation of labor rights under martial law]. Almanac of Law vol.13, pp.146-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2022_13_25 (accessed May 14, 2023) [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo sproshchennia mekhanizmu uchasti u zahalnooboviazkovomu derzhavnomu pensiinomu strakhuvanni : Zakon Ukrainy vid 04 lystopada 2022 / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2734-20#Text> (accessed May 13, 2023) [in Ukrainian].
6. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu. Komentar Minekonomiky do Zakonu Ukrainy vid 15 bereznia 2022 № 2136-IX. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=7ca63edc-a033-4a4e-a29b-9157cb5a69a2&title=KomentarMinekonomikiDoZakonuUkrainiVid15-Bereznia2022-R-2136-ikhproOrganizatsiiuTrudovikhVidnosinVUmovakhVonnogoStanu> (accessed May 13, 2023) [in Ukrainian].
7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo optymizatsii trudovykh vidnosyn/ Komentar Minekonomiky do Zakonu Ukrainy vid 1 lipnia 2022 № № 2352-IX. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e3e57b2daaeb41b29dcfc14deac391cd&title=KomentarMinekonomikiDoNormZakonuUkrainiproVnesenniaZminDoDeiakikhZakonodavchikhAktivUkrainiSchodoOptimizatsiiTrudovikhVidnosinVid1-Lipnia2022-R-2352-ikh> (accessed May 13, 2023) [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.05.2023 р.

Yu. V. Kuznetsova, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Higher State Educational Institution
«Pryazovskyi State Technical University»
the Department of Economic Theory and Business
e-mail: kuznetsova_y_v@pstu.edu

REFORMATION OF LABOR RELATIONS DURING THE STATE OF MARTIAL

Summary

The article is devoted problematic issues of labor relations during state of war. A large number of entities are participant's labor relations as both workers, and employers work. Thus, a problematic issue is important. The factors of reformatting labor relations are consider. In the article are investigated new mechanisms of legal regulation. At the same time, as a result of renewal legal regulation is made case law which reveals the conflicts of law. Further development of labor relations reveals legal gaps. Unresolved social labor relations are requiring legal regulation.

Problematic issues of legal regulation as despite all of their partial innovativeness are investigated. Authors give the general review of problematic issues. Specific problem also receives much attention. At the same time, both legal regulation and the case law enforcement in this area causes further research at certain aspects and general grounds of labor law.

The goal of the article lies in the researches topical issues of labor relations and their enforce a legal and development of proposals for further legal regulation. During the investigated used methods such as formal-legal, formal-logical, structural-functional, systematic, analytical, modeling method and other.

The article provides a detailed analysis of the amendments to the Labor Code of Ukraine. A quantitative and qualitative analysis of the data was carried out. Analyzed trends in legal regulation during martial law. The conceptual apparatus and the basic provisions of law changes has been considered. Attention is focused on such a new legal institution as the suspension term of the employment contract also positive and negative developments and the views of scientists on problematic issues and the position of the legislator in their decision and the latest legal regulation are examines.

The article deals with the problems of loss employment paper book as a document certifying pension insurance and recover document. The conclusion about rapid development of labor legislation, which at the same time has its reflection in the legal doctrine and judicial practice and precedential rule of law.

Keywords: labor legislation, martial law, suspension of the employment contract, simple, single social contribution.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280278>

УДК 347.97/.99

О. М. Борщевська, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний морський університет
Кафедра цивільного і трудового права
вул. Мечникова, 34, Одеса, 65029, Україна
e-mail: elennika2098@gmail.com

І. О. Заснов, студент 3 курсу ОР «Бакалавр»
Одеський національний морський університет
Навчально-науковий морський гуманітарний інститут
вул. Мечникова, 34, Одеса, 65029, Україна
e-mail: ziog2002@gmail.com

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню штучного інтелекту, як одного з перспективних напрямків вдосконалення українського судочинства, обумовленого сучасним етапом технічного розвитку. Розглядаються роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників та аналізується сучасний стан нормативно-правового регулювання використання штучного інтелекту в судочинстві, як в Україні, так й в інших державах. Зазначаються акти законодавства, які вже створені, та ті, які перебувають на етапі розробки та визначаються підходи до їх формування.

Констатовано, що головною проблемою, яка стає на заваді повноцінній інтеграції штучного інтелекту в судову систему України, є відсутність окремого закону, цілком присвяченого особливостям та способам використання цієї технології.

Надається перелік способів можливого використання штучного інтелекту в судочинстві та завдань, які він здатний виконувати із наведенням конкретних прикладів. Авторами пропонується розглядати його як у якості судді, так і у ролі допоміжного інструменту.

Визначаються дві групи принципів, на яких цей процес має ґрунтуватися: принципи, що лежать в основі судочинства та принципи використання штучного інтелекту. Звертається увага на особливості використання штучного інтелекту в різних формах судочинства.

Авторами визначено основні переваги від впровадження штучного інтелекту в судочинство та зазначено ризики, які супроводжуватимуть цей процес, а, також, підкреслено можливість використовувати досвід Китаю. Надаються пропозиції щодо структури потенційного Закону України «Про штучний інтелект» та завдань, які мають бути вирішені в процесі його створення.

Наголошено на необхідності зосередити подальші дослідження на більш детальній оцінці ризиків впровадження штучного інтелекту в судочинстві та потенційних способів його використання.

Ключові слова: штучний інтелект, судочинство, правове регулювання, принципи, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного суспільства характеризується активним використанням новітніх технологій у всіх сферах життєдіяльності. Правова система та судочинство як один із її найважливіших елементів ніколи не залишаються осторонь від загальносвітових тенденцій і, наразі, можна говорити про те, що проявами використання новітніх технологій є створення електронного суду, за допомогою якого впроваджуються можливості проведення судових зустрічей у форматі відео-конференції, подання позовних заяв в електронній формі, використання різноманітних реєстрів та інше.

Саме тому, постало питання щодо інтеграції у судову систему України штучного інтелекту (далі ШІ), як однієї з найперспективніших технологій. Але, передусім, необхідна апробація такої опції на предмет відповідності реаліям сьогодення, покращення ефективності та швидкості відправлення правосуддя, зменшення навантаження на учасників судового процесу, та в подальшій перспективі, якщо не повноцінної заміни, то полегшення роботи суддів і забезпечення прийняття ними більш об'єктивних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідне питання протягом останніх років все частіше підіймається у наукових колах і стало предметом дослідження таких українських науковців як Н. Голубєва, О. Заворіна, О. Кармаза, А. Кирилюк, Н. Марценко, О. Плахоткін, Г. Прохазка, Ю. Рєпіна, В. Шевчук, а, також, таких іноземних дослідників як Б. Аларі, В. Брекке, Р. Кемпбел, К. Мак-Кей, А. Ніббет, Д. Реїлінг, Е. Темелі.

Метою статті є дослідження правової системи України на предмет наявності легальних підстав для використання штучного інтелекту в судочинстві із аналізом досвіду інших країн та міжнародного законодавства. На підставі цього з'ясування, для вирішення яких завдань доцільно використовувати ШІ в судочинстві та які переваги і недоліки це матиме для судової системи України.

Виклад основного матеріалу. Особливістю, яка відрізняє відносини, що пов'язані із використанням сучасних цифрових технологій є те, що законодавство, направлене на їх врегулювання з'являється набагато пізніше, ніж самі технології. Прикладом цього можуть слугувати криптовалюти, активне використання яких відбувається ще з 2017 року, проте питання їх нормативного закріплення досі повноцінно не вирішене, і навіть прийнятий 17.02.2022 р. Закон України «Про віртуальні активи» досі не набув чинності, через що легальних підстав для обігу криптовалюти в Україні досі немає.

Подібна ситуація має місце і з технологіями на базі штучного інтелекту, популяризація яких, впродовж останніх місяців, пов'язана зі створенням безперешкодного доступу до великої кількості безкоштовних програм, що їх використовують.

Але, попри це, наразі не існує окремого нормативно-правового акту, який був би цілком присвячений ШІ, визначав би засади, порядок та особливості його використання на території України. Проте, слід звернути увагу на той факт, що певні заворушення, в цьому напрямку, вже відбулися. Так, 02 грудня 2020 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні (далі – Концепція), яка стала першим вітчизняним актом, який присвячений ШІ.

Роль цієї концепції полягає в тому, що вона визначає мету, принципи розвитку технологій штучного інтелекту в Україні, сфери в яких доцільно їх запровадити, а, також, проблеми, які необхідно подолати для цього. До сфер, в яких Концепція вважає доцільним використання ШІ належать: освіта і професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правове регулювання та етика, а, також, правосуддя.

Окрім зазначеного вище, Концепція також пропонує визначення ШІ, під яким слід розуміти «організовану сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання, шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а, також, створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [1].

Проте, слід погодитись із думкою Г. Прохазки, яка наголошує на тому, що Концепція має декларативний характер і не передбачає проведення кардинальних системних змін у національному праві. Зокрема, істотної критики зазнає саме поняття закріплене на рівні Концепції, яке характеризують як досить розмите і зосереджене не на всьому спектрі можливого застосування ШІ [2, с. 155].

В європейському законодавстві, а, саме, в розробленому Європейською комісією проєкті закону «Про штучний інтелект» (EU Artificial Intelligence Act) пропонується наступне визначення: «Система штучного інтелекту (ШІ система) - це програмне забезпечення, яке розроблене з використанням однієї або декількох технік та підходів, перелічених у Додатку I і може, для визначеного набору людських цілей, генерувати результати, такі як вміст, прогнози, рекомендації або рішення, що впливають на середовище, з яким вони взаємодіють» [3].

Таким чином, можна констатувати, що європейське визначення ШІ більш лаконічне та менш розмите у порівнянні з національним і краще відображає природу цієї технології, зокрема, вказівка на те, що ШІ слугує для виконання визначеного набору людських цілей дозволяє закріпити на рівні законодавства їх перелік, що й зроблено в українській Концепції.

Щодо перспектив законодавчого оформлення використання ШІ, то в європейській науковій думці виокремлюють два підходи до розвитку відповідного законодавства, а саме: ризико-орієнтований підхід (risk-based approach) та галузевий підхід (sector-based approach). Перший ґрунтується на оцінці ризику і передбачає створення законодавчої бази пропорційно ступеню ризиків, що виникнуть у випадку впровадження ШІ в ту чи іншу сферу, і зосереджений на запобіганні їм, тоді як менше уваги зосереджує на питанні безпосереднього регулювання цих сфер. Другий підхід передбачає зміщення акценту з боку ризиків на потреби сектору, де планується використання ШІ і передбачає більш детальне його регулювання. Проте, як зазначає у своєму дослідженні В. Брекке, ці підходи не є взаємовиключними і можуть бути поєднані [4, с. 8].

Ми вважаємо, що основою створення українського законодавства про ШІ має стати саме поєднання ризико-орієнтованого та галузевого підходів, тобто, оцінка ризиків із повноцінною розробкою конкретного сегменту, а, саме, судочинства.

Наразі загальноприйнятим баченням розвитку відповідного законодавства є створення окремого Закону України «Про штучний інтелект». Саме до таких

висновків прийшла робоча група під керівництвом О. Шевченко, розробивши Стратегію розвитку штучного інтелекту в Україні на 2022-2030 роки [5, с. 90].

Підтримуючи цю точку зору, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що створення одного закону не в змозі повноцінно врегулювати правовідносини із використанням ШІ, оскільки вони так чи інакше впливатимуть на публічно-правові та приватноправові відносини, що вже існують. Через це, доцільно говорити, що розроблення нового законодавства має бути комплексним і напрямленим, також, на внесення змін до нормативно-правових актів, що вже існують.

Так як ШІ може здійснювати широкий спектр різноманітних завдань, то необхідно з'ясувати, для яких саме цілей його можна використовувати у судочинстві. Слід зауважити, що перелік відповідних завдань офіційно закріплено на рівні Етичної хартії з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі (European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment) (далі - Хартія), прийнятій Європейською комісією з ефективності правосуддя у 2018 р. Згідно з Хартією, штучний інтелект у судочинстві може бути використано для наступних цілей: 1) удосконалення пошукової системи (в контексті прецедентного права); 2) вирішення суперечок он-лайн; 3) допомога в складанні процесуальних актів; 4) аналіз та прогнозування; 5) класифікація договорів за різними критеріями та виявлення розбіжностей або несумісних положень; 6) інформування або підтримка сторін у судових розглядах за допомогою "Чат-ботів" [6].

Відповідне положення Хартії було частково рецепійоване і покладено в основу Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, згідно із якою ШІ може виконувати наступні завдання: 1) надання юридичних консультацій широким верствам населення; 2) визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених, шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій штучного інтелекту; 3) винесення судових рішень у справах незначної складності [1].

Слід зазначити, що через свій декларативний характер, Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні не конкретизує зазначене вище положення та не передбачає створення механізму його реалізації. Тому, вважаємо за доцільне, більш детально зауважити на особливості кожної із сфер використання ШІ у судочинстві, закріплених як на рівні Концепції, так і на рівні Хартії та з'ясувати, чи втілені вони на практиці і чи можуть бути реалізовані в українській судовій системі.

Першим завданням, яке Хартія пропонує доручити ШІ є удосконалення пошукової системи. В даному випадку акцент зроблено саме на вдосконаленні процесу пошуку судових рішень, що має особливе значення для країн з англосаксонською правовою системою, в основі якої лежить прецедент. Дослідження судової практики є досить складним та кропітким процесом, який потребує аналізу великого масиву інформації. В Україні цей процес здійснюється за допомогою Єдиного державного реєстру судових рішень (далі - ЄДРСР), який дозволяє обрати критерії пошуку і, таким чином, персоналізувати результат.

Інтеграція до пошукових систем ШІ вже активно відбувається. Прикладом може слугувати створена компанією Microsoft пошукова система Bing, яка за допомогою ШІ дає персоналізовану відповідь на запит і, таким чином, значно пришвидшує процес пошуку. Така сама технологія може бути впроваджена у

ЄДРСР, що дозволить значно спростити роботу як суддів, так і юристів-практиків.

Другим завданням, яке Хартія покладає на штучний інтелект є вирішення спорів он-лайн. В Європі це положення доки не було повноцінно реалізоване, а, тому, провідною країною, є Китай, де починаючи з 2019 року створено можливість проводити судові засідання он-лайн на платформі WeChat, із штучним інтелектом у якості судді. Найчастіше таким чином вирішуються справи, пов'язані з електронною комерцією та авторськими правами. Рішення, винесені під час таких засідань, мають таку саму юридичну силу, як і винесені людиною, та підлягають оскарженню в загальному порядку [7, с. 88-89].

Третім завданням, передбаченим Хартією є допомога в складанні процесуальних актів, яка полягає в тому, що ШІ самостійно складатиме такі документи як позовні заяви, відзиви та судові рішення відповідно до отриманої від особи інформації. З цим завданням вже можуть впоратися безкоштовні програми, що працюють на основі ШІ.

Четвертим завданням є аналіз та прогнозування. Найчастіше, використання ШІ для прогнозування відбувається у сфері кримінального права і дослідження злочинності. Прикладом може слугувати американська система COMPAS, яка використовується судами у кримінальних справах, для оцінки ризику вчинення за-судженим нового правопорушення. Шляхом аналізу різноманітних показників, таких як психологічні особливості особи, характер вчиненого діяння та ін., система виносить рішення про ступінь ймовірності рецидиву з боку такої особи і суддя, під час призначення покарання, спирається саме на результати такого аналізу [8, с. 12].

Слід зазначити, що Україна вже має досвід використання подібної технології. Харківським національним університетом радіоелектроніки разом з Головним управлінням національної поліції в Харківській області було створено систему RICAS, яка використовується для аналізу кримінального стану, конкретного розслідування, групової злочинності, особливостей профілю та проведення порівняльного аналізу, що направлене на підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності та профілактику і попередження кримінальних правопорушень [9, с. 57].

П'ятим завданням відповідно до Хартії є класифікація договорів за різними критеріями та виявлення розбіжностей або несумісних положень. Слід сказати, що сюди можна віднести і дослідження різноманітної інформації, адже світова практика свідчить, що ШІ вже може впоратися із цим. У США створено систему пошуку електронної інформації eDiscovery, яка за допомогою технології машинного навчання, здатна винайти найкращий алгоритм пошуку інформації у великому обсязі електронних даних. Ефективність такого методу підтверджується тим, що він офіційно визнаний у США та Великобританії [10, с. 33].

Шостим завданням є інформування або підтримка сторін у судових розглядах за допомогою «Чат-ботів». Необхідно зазначити, що попри таке формулювання, підтримка та консультація може надаватися ще до здобуття особою статусу сторони у судовій справі, що корелюється із першим завданням, передбаченим українською Концепцією, а, саме, наданням юридичних консультацій широким верствам населення.

Однією із перших країн, яка змогла створити подібного «бота» є Канада, в якій він має назву Solution Explorer і використовується для надання

індивідуалізованої юридичної інформації у форматі питання-відповідь, а, також, містить інструменти для врегулювання спору в позасудовому порядку [11, с. 534].

Україна вже також почала здобувати подібний досвід. Так, 15 березня 2023 року Міністр цифрової трансформації Михайло Федоров повідомив, що в Міністерстві ведеться активна робота з інтеграції ШІ ChatGPT в застосунок «Дія», з метою надання громадянам можливості отримувати відповіді на запитання від ШІ, що значно підвищить якість та швидкість надання адміністративних послуг [12]. Використання цього досвіду у майбутньому дозволить провести подібну інтеграцію і з судочинством, що дасть змогу особам отримувати необхідну інформацію без звернення до юристів.

Слід зазначити, що єдиною країною, в судовій системі якої штучний інтелект вже здійснює всі зазначені вище завдання, є Китай, в якому функціонує єдина «Розумна судова система» (smart court system of systems (SOS)), яка підключена до комп'ютера кожного судді і використовується у кожній судовій справі для аналізу інформації, складання процесуальних документів, надання порад судді під час винесення рішення, оцінки підозрюваного відповідно до його соціального рейтингу та виконання окремих судових рішень, таких як арешт майна [13].

Таким чином, можна констатувати, що наразі сучасний рівень технічного розвитку дозволяє реалізувати положення як Хартії, так і Концепції і покласти на штучний інтелект виконання зазначених вище завдань. Проте, найскладнішим у реалізації все одно залишається делегування ШІ відправлення правосуддя, адже, наразі для цього немає легальних підстав.

Важливе значення для будь-якої сфери суспільних відносин мають принципи, які є фундаментальними засадами, що лежать в їх основі і дозволяють визначити, яким чином відбувається їх розвиток та функціонування. Саме тому, досить важливо зрозуміти на яких саме принципах має ґрунтуватися використання штучного інтелекту в судочинстві.

Так, можна констатувати, що досліджувана тема охоплює одразу дві великі групи принципів, а, саме: принципи, що лежать в основі судочинства та принципи, використання безпосередньо ШІ.

Найбільш повноцінно розвиненою та закріпленою на рівні законодавства є група принципів, що лежать в основі судочинства, тоді як інша поки перебуває на етапі становлення. Перелік основних засад, що лежать в основі судочинства чітко закріплено в ст. 129 Конституції України і відповідно до ст. 129 до них належать: рівність усіх учасників судового процесу, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін, підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором, забезпечення обвинуваченому права на захист, гласність, розумні строки, право на оскарження і обов'язковість судового рішення [14].

Саме ці принципи слід розглядати як фундаментальні, і будь-які нововведення у судочинство мають в обов'язковому порядку бути узгоджені з ними. Дана позиція може бути підтверджена Рекомендаціями CM/Rec (2020) 1 щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 8 квітня 2020 року, які наголошують на тому, що в процесі впровадження технологій на основі ШІ, необхідно дотримуватися базових принципів, викладених в Європейській конвенції з прав людини [15, с. 22].

Щодо принципів використання штучного інтелекту, то такі дослідники як Д. Коус та Л. Флоріді наголошують на можливості виокремлення 47 принципів, проте, найважливішими серед них мають бути наступні: незаподіяння шкоди, автономія, справедливість, та орієнтація на підвищення добробуту [16, с. 5].

Єдиним актом міжнародного законодавства, в якому сформульовано принципи використання ШІ в судочинстві, є Етична хартія з використання штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі, яка визначає 5 фундаментальних принципів, до яких належать: 1) повага до основних прав передбачає, що впровадження ШІ не повинне порушувати гарантії права на доступ до справедливого суду; 2) недискримінація, який полягає в тому, що ШІ в судочинстві не може спиратися на такі дані як стать, національність та ін.; 3) якість та захищеність передбачає, що ШІ має використовувати лише перевірені джерела інформації; 4) прозорість, неупередженість та справедливість які передбачають, що всі учасники правовідносин із використанням ШІ мають чітко розуміти алгоритм його роботи, зокрема Хартія пропонує зробити код таких програм відкритим, що, на наш погляд, є досить спірною думкою; 5) принцип «під контролем користувача» передбачає, що суддя завжди повинен мати можливість переглядати рішення винесені ШІ та дані які для цього використовувалися [6].

На нашу думку, саме ці принципи слід розглядати як фундаментальні і відштовхуватися від них при впровадженні ШІ в судову систему України.

Так як судочинство в Україні може здійснюватися у формах цивільного, господарського, кримінального та адміністративного, то необхідно з'ясувати, якою може бути специфіка використання штучного інтелекту в кожній із них.

Як зазначає у своїй роботі Н. Марценко, наразі найбільш аргументованим та доцільним, із наукової та практичної точки зору, є використання ШІ у цивільному судочинстві [17, с. 159]. Проте, з огляду на реалії українського судочинства та процесуального законодавства, вважаємо допустимим розгляд цього питання, також, в контексті господарського і адміністративного судочинства.

Необхідно сказати, що в наукових колах досить сильний акцент зроблено на необхідності проведення розмежування понять: «ШІ як суд» і «ШІ в суді». Так, під першим слід розуміти безпосереднє відправлення штучним інтелектом правосуддя, тоді як другий охоплює весь спектр можливого використання ШІ у ролі допоміжного інструменту. Такий дослідник як Е. Темелі дійшов висновку, що можливість використання штучного інтелекту в якості судді у конкретній справі залежить від наявності в ній спору [18, с. 221].

На нашу думку, саме цей критерій має бути вирішальним при визначенні можливості делегувати ШІ функції судді, оскільки відсутність спору виключає можливість розгляду справ у порядку позовного провадження, яке є більш складним у порівнянні з іншими і потребує обробки великої кількості різної інформації, що не може бути здійснено ШІ на початковому етапі його впровадження.

Саме така позиція лежить в основі чинного Цивільного процесуального кодексу України (далі - ЦПК), який передбачає поділ проваджень на наказне, окреме та позовне, одним із критеріїв якого є саме наявність спору, який характерний для справ, що розглядаються за позовом.

Окрім цього, ч. 4 ст. 119 ЦПК передбачає можливість розгляду у порядку спрощеного позовного провадження малозначних справ; справ що виникають з

трудових відносин; справ про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України; справ незначної складності [19]. Подібний підхід має місце в господарському та адміністративному судочинстві, які, також, передбачають можливість розгляду справ у порядку спрощеного провадження.

Таким чином, можна припустити, що в цивільному, адміністративному та господарському судочинстві доцільно делегувати штучному інтелекту функції судді у справах, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження.

Саме такий підхід лежить в основі політики Естонії щодо використання ШІ, яка полягає в тому, що виконання ним функцій судді можливе лише у справах незначної складності з обов'язковим забезпеченням можливості оскарження рішення [20, с. 345].

Щодо кримінального судочинства, то покладення в ньому функції судді на ШІ наразі неможливе, як із правової точки зору, так і з етичної. Це пов'язане із тим, що ШІ дуже часто упереджено ставиться до окремих категорій осіб, наприклад, американська програма COMPAS упереджено ставилася до афроамериканців, вважаючи, що вони більш схильні до вчинення протиправних дій [21, с. 50].

Наявність такого недоліку свідчить про недосконалість ШІ та наявність в його висновках істотного відсотку похибки, яка є неприпустимою під час відправлення правосуддя.

На підставі цього, можна дійти висновку, що на початковому етапі впровадження штучного інтелекту в судочинство України доцільним буде проведення пілотних проєктів, які передбачатимуть паралельний розгляд справи суддею та штучним інтелектом із наступним порівнянням двох рішень за основними критеріями, серед яких, в обов'язковому порядку, мають бути такі процесуальні елементи, як строки розгляду, оцінка доказів та інші.

На цьому етапі також необхідно буде з'ясувати, чи зможе штучний інтелект знайти компроміс між такими принципами судочинства як об'єктивність, справедливість та законність, що досить складно зробити навіть судді-людині, адже законність не завжди значить справедливість.

Таким чином, вважається за доцільне в умовах відсутності в Україні повноцінного досвіду використання штучного інтелекту розглядати його, в першу чергу, саме як додатковий інструмент, який може використовувати суддя у процесі своєї діяльності, тоді як покладення на нього функції судді можливе лише після проведення низки досліджень та дослідів.

Впровадженню ШІ в обов'язковому порядку має передувати оцінка його переваг та недоліків із визначенням негативних наслідків, до яких може призвести його використання та способів їх усунення.

На основі викладеного вище матеріалу можна констатувати, що перевагами використання штучного інтелекту у судочинстві можна вважати наступне:

По-перше, використання штучного інтелекту дозволить прискорити процес відправлення правосуддя і сприятиме дотриманню такої засади судочинства, як розгляд справи у розумні строки. Доказом цього може слугувати використання ШІ в Китаї, що, за офіційними підрахунками, дало змогу зменшити навантаження на суддів на третину та заощадити громадянам близько 1.7 мільярдів годин часу [13].

Відповідно до Звіту місцевих загальних судів про розгляд судових справ у 2022 році цивільних справ у порядку спрощеного позовного провадження було розглянуто 181 317, адміністративних справ у порядку спрощеного провадження - 7 130, і один суддя в середньому за рік розглянув 737 справи [22].

Таким чином, якщо делегувати штучному інтелекту розгляд справ у порядку спрощеного провадження, то можна значно розвантажити судову систему і зосередити роботу суддів на вирішенні більш складних справ.

По-друге, відповідно до процесуального законодавства суддя вирішує питання про достатність доказів відповідно до свого внутрішнього переконання. Така особливість призводить до того, що особливе значення для вирішення справи мають індивідуальні якості судді, через що один і той самий набір доказів один суддя вважатиме достатніми, а другий - ні.

Якщо використовувати штучний інтелект як при оцінці доказів, так і здійсненні інших дій, які потребують аналізу великої кількості інформації, то це дозволить прибрати особистісний характер цих процесів і здійснювати їх із математичною точністю.

По-третє, досить істотною проблемою усього публічного сектору України і судової системи, як його елементу, залишається корупція. Згідно із дослідженням, проведеним Transparency International, Індекс сприйняття корупції в Україні за 2022 рік склав 33 бали із 100 можливих, через що країна посіла 116 місце серед 180 країн світу [23].

Саме тому, можна говорити, що використання ШІ у якості судді стане ефективним інструментом боротьби із корупцією, адже вплив на програму, яка виноситиме рішення буде неможливим. Наслідком цього стане збільшення рівня довіри громадськості до правосуддя, адже ШІ буде неупередженим.

По-четверте, інтеграція ШІ до пошукових систем та реєстрів значно покращить якість та швидкість процесу пошуку необхідної інформації.

Незважаючи на переваги, які матиме використання ШІ у судочинстві, більше уваги у наукових колах та на рівні законодавства приділяється саме недолікам та ризикам цього процесу, до яких можна віднести наступні:

1. Недостатній рівень захищеності. В процесі використання у судочинстві ШІ матиме доступ до персональних даних великої кількості осіб, які, згідно із ст. 24 Закону України «Про захист персональних даних» підлягають захисту від незаконної обробки, випадкової втрати та знищення [24]. Саме тому, одним із головних завдань, які підлягають вирішенню є визначення способів захисту діяльності ШІ від незаконного втручання ще на етапі його розробки.

2. Взаємодія принципу захищеності та відкритості. Як вже було згадано раніше, одним зі способів реалізації принципу відкритості Хартія пропонує здійснити розміщення у відкритий доступ коду програми на основі ШІ [6]. На нашу думку, подібний варіант є недопустимим, оскільки таке рішення призведе до того, що зловмисники з легкістю зможуть втручатися в діяльність програми. Реалізація принципу відкритості вбачається можливою, шляхом донесення до широкого загалу інформації про порядок функціонування ШІ.

3. Джерела інформації. В процесі своєї діяльності штучний інтелект в обов'язковому порядку має спиратися на достовірну інформацію, яка міститься у перевірених джерелах, перелік яких має бути чітко розроблений.

4. Розробка власного ШІ чи використання вже існуючого. Ми вважаємо, що обидва підходи мають свої недоліки. У випадку, якщо держава вирішить здійснювати розробку власної програми, то це буде супроводжуватися значними витратами як грошей так і часу, що призведе до того, що процес впровадження ШІ затягнеться ще на невизначений період.

У випадку, якщо скористатися вже готовою програмою, наприклад ChatGPT, то постає питання про взаємодію між державою та її розробником, який фактично отримує контроль над судовою системою України.

5. Вплив на ринок праці. Слід відмітити, що питання того, чи зможе ШІ повноцінно замінити людину, стає предметом дискусій у багатьох сферах життєдіяльності. Такі дослідники, як Б. Аларі, та Е. Ніббет дійшли висновку, що в окремих сферах юриспруденції штучний інтелект дійсно зможе замінити юристів, наприклад, процес складання позовних заяв вже може здійснювати відповідна програма, проте, все ж таки, сучасний рівень розвитку відповідної технології не дає підстав вважати, що такі професії як адвокат, суддя та прокурор знаходяться під загрозою зникнення [25, с. 119].

6. Відповідальність. Наразі залишається відкритим питання про притягнення до відповідальності за правопорушення, пов'язані із використанням ШІ. Як слушно зазначає А. Кирилюк, коло осіб, що беруть участь в регулюванні та адмініструванні штучного інтелекту досить широке, а, тому, важко визначити винуватість конкретної особи [26, с. 513].

Ці та інші ризики і недоліки дають підстави вважати, що програми штучного інтелекту, які використовуватимуться у судочинстві слід віднести до категорії систем підвищеної небезпеки, згідно із класифікацією, запропонованою розробленим Європейською комісією проектом закону «Про штучний інтелект».

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна констатувати, що в Україні, повноцінна інтеграція штучного інтелекту в судочинство вже частково можлива з технічної, проте, неможлива з нормативно-правової точки зору.

В Україні наразі процес розвитку законодавства у цій сфері зупинився на рівні створення Концепції розвитку ШІ, що пов'язане із початком війни і необхідністю зосередити всі зусилля на боротьбі з ворогом.

На основі проведеного дослідження вважається, що для інтеграції штучного інтелекту в судочинство необхідно виконати декілька завдань, серед яких найважливішим є створення Закону України «Про штучний інтелект», який стане основним нормативно-правовим актом, присвяченим використанню цієї технології. Пропонуємо поділ відповідного закону на дві частини: Загальну та Особливу.

В Загальній частині буде сформульовано понятійний апарат, визначено завдання та повноваження державних органів у сфері використання ШІ, принципи функціонування цієї сфери правовідносин, ризики із обов'язковим зазначенням способів їх уникнення, вичерпний перелік сфер, де використання відповідної технології неможливе, а, також, порядок притягнення до відповідальності за порушення відповідного законодавства. Особлива частина буде присвячена порядку та специфіці використання штучного інтелекту в окремих сферах, однією із яких буде судочинство.

Для прийняття цього закону необхідно:

По-перше, сформувати принципи використання штучного інтелекту, як в судочинстві, так і в інших сферах, спираючись при цьому на зарубіжний досвід, проте, враховуючи реалії та особливості українського суспільства.

По-друге, визначити особливості використання ШІ в судочинстві, зокрема, можливі варіанти та порядок його застосування і перелік завдань, які він може виконувати.

По-третє, провести досліді із використання ШІ для того, щоб зрозуміти в яких галузях доцільне його використання та чи можливе ефективне здійснення їх завдань, зазначених вище.

По-четверте, необхідно забезпечити поступову підготовку населення до відповідних нововведень, шляхом тісної взаємодії зі ЗМІ та врахуванням громадської думки.

Лише після вирішення цих найважливіших завдань можна буде говорити про повноцінну інтеграцію штучного інтелекту в судочинство України і його ефективне використання.

Список використаної літератури

---

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 247 (в чинній редакції від 29.12.2021 р.).
2. Прохазка Г. А. Штучний інтелект в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 153–155.
3. The Artificial Intelligence Act. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/> (дата звернення 26.03.2023 р.).
4. Brekke V. A. Artificial Intelligence in the judicial system: Maintaining the independency of the judiciary power in the development, implementation, and use of artificial intelligence. Master thesis. University of Oslo, 2022. URL: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/95269> (дата звернення 27.03.2023 р.).
5. Щодо Проекту стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні на 2022 – 2030 рр. / за заг. ред. Шевченко А. І. *Artificial Intelligence*. 2022. № 1. С. 75-157 (в чинній редакції від 29.12.2021 р.).
6. CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment> (дата звернення 29.03.2023 р.).
7. Шевчук В. М. Перспективи запровадження технологій штучного інтелекту в судову діяльність в сучасних умовах. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 5 лист. 2020 р. *Право*, 2020. С. 86-94.
8. McKay C. Predicting risk in criminal procedure: actual tools, algorithms, AI and judicial decision-making. *Legal Studies Research Paper Series: The University of Sydney Law School*. 2019. № 19/67. P. 1-25.
9. Заворіна О. П., Нечаєва І. О. Використання можливостей штучного інтелекту в кримінальному провадженні. Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 5 лист. 2020 р. *Право*, 2020. С. 55-58.
10. Репіна Ю. С. Світові стандарти практики використання штучного інтелекту у судочинстві. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 41. С. 29-37.
11. Голубева Н. Ю. Розмежування ODR та онлайн-судів. Наука та суспільне життя в Україні в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 21 травня 2021 р. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 533-535.

12. Мінцифри тестує ChatGPT для надання послуг українцям у «Дії». URL: <https://forbes.ua/news/mintsifri-testue-chatgpt-dlya-nadannya-poslug-ukraintsyam-v-dii-15032023-12375> (дата звернення 29.03.2023 р.).
13. Chen S. China's court AI reaches every corner of justice system, advising judges and streamlining punishment. South China Morning Post. 2022.
14. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 256к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (в чинній редакції від 01.01.2020 р.).
15. Кармаза О. О., Федоренко Т. В. Принципи штучного інтелекту в правосудді України. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 18-24.
16. Floridi L., Cows J. A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. *Harvard Data Science Review*. 2019. P. 1-15.
17. Марценко Н. С. Використання штучного інтелекту у цивільному судочинстві. Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. м. Київ, 2 грудня 2021 р. Одеса : Фенікс, 2021. С. 59-65.
18. Themeli E., Philipsen S. AI as Court: Assessing AI deployment in Civil Cases, in K. Benyekhlef (ed), *AI and Law. A Critical Overview*, Editions Themis 2021. P. 213-232.
19. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. С. 1530. Ст. 492 (в чинній редакції від 01.04.2023 р.).
20. Campbell R. W. Artificial intelligence in the courtroom: the delivery of justice in the age of machine learning. *Colo. Tech L.J.* 2020. № 18.2. P. 323-349.
21. Плахоткін О. В. Практика застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 45-57.
22. Звіт місцевих загальних судів про розгляд судових справ у 2022 році № 1-мзс. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення 03.04.2023 р.).
23. Індекс сприйняття корупції 2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> (дата звернення 03.04.2023 р.).
24. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. С. 1188. Ст. 481 (в чинній редакції від 27.10.2022 р.).
25. Alarie B., Nibbet A. How Artificial Intelligence Will Affect the Practice of Law. *University of Toronto Law Journal*. 2018. № 68. P. 106-124.
26. Кирилюк А. В. Відповідальність штучного інтелекту. Правове життя сучасної України: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 15 травня 2020 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 511-514.

References

1. On the approval of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1556-p. (2021, December 29). *Uriadovyi kurier*, 247 [in Ukrainian].
2. Prokhozka G. A. (2022). Artificial intelligence in international law. *Legal scientific electronic journal*, 2, 153-155 [in Ukrainian].
3. The Artificial Intelligence Act. URL: <https://artificialintelligenceact.eu>.
4. Brekke V. A. (2022). Artificial Intelligence in the judicial system: Maintaining the independency of the judiciary power in the development, implementation, and use of artificial intelligence. Master thesis. University of Oslo. URL: <https://www.duo.uio.no/handle/10852/95269>.
5. Shevchenko A. I. (Ed.). (2022). Regarding the draft Strategy for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine for 2022-2030. *Artificial Intelligence*. 1, 75-157 [in Ukrainian].
6. CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment>.

7. Shevchuk V. M. (2020). Prospects for the introduction of artificial intelligence technologies in judicial activity in modern conditions. The use of artificial intelligence technologies in the fight against crime: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 86-94). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
8. McKay C. (2019). Predicting risk in criminal procedure: actual tools, algorithms, AI and judicial decision-making. *Legal Studies Research Paper Series: The University of Sydney Law School*. 19/67, 1-25.
9. Zavorina O. P. & Nechaieva I. O. (2020). Use of artificial intelligence capabilities in criminal proceedings. Using the achievements of modern science and technology in solving crimes: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 55-58). Kharkiv : Pravo [in Ukrainian].
10. Repina Yu. S. (2021). World standards of the practice of using artificial intelligence in the judiciary. The issue of fighting crime, 41, 29-37 [in Ukrainian].
11. Golubeva N.Yu. (2021). Distinguishing ODR and online courts. Science and social life in Ukraine in the era of global challenges for humanity in the digital era: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 533-535). (Vol.2). Odesa. Publishing House «Helvetyka» [in Ukrainian].
12. The Ministry of Digitization is testing ChatGPT to provide services to Ukrainians in «Diya». URL: <https://forbes.ua/news/mintsifri-testue-chatgpt-dlya-nadannya-poslug-ukraintsyam-v-dii-15032023-12375> [in Ukrainian].
13. Chen S. (2022). China's court AI reaches every corner of justice system, advising judges and streamling punishment. South China Morning Post.
14. Constitution of Ukraine № 256к/96-ВР (1996, June 28). *Vidomosti Verkhovnoy Rady Ukrayiny*, 30, 141 [in Ukrainian].
15. Karmaza O. O. & Fedorenko T. V. (2021). Principles of artificial intelligence in the justice system of Ukraine. *Law and society*. 2, 18-24. [in Ukrainian].
16. Floridi L. & Cows J. A (2019). Unified Framework of Five Principles for AI in Society. *Harvard Data Science Review*. 1-15.
17. Martsenko N. S. Use of artificial intelligence in civil justice. Social and digital transformation: theoretical and practical problems of legal regulation: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 59-65). Odesa: Feniks [in Ukrainian].
18. Themeli E. & Philipsen S. (2021). AI as Court: Assessing AI deployment in Civil Cases, in K. Benyekhlef (ed), *AI and Law. A Critical Overview*, Editions Themis. 213-232.
19. Civil Procedure Code of Ukraine 1618-IV (2004, March 3). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 40, 1530 [in Ukrainian].
20. Campbell R. W. (2020). Artificial intelligence in the courtroom: the delivery of justice in the age of machine learning. *Colo. Tech L.J.* 18.2, 323-349.
21. Plahotkin O. V. (2019). The practice of using artificial intelligence in criminal justice. *Herald of criminal justice*. 4, 45-57 [in Ukrainian].
22. Report of local general courts on the consideration of court cases in 2022 № 1-mzs. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 [in Ukrainian].
23. Index of perception of corruption 2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/> [in Ukrainian].
24. Law of Ukraine on the protection of personal data № 2297-VI (2010, June 1). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 34, 1188 [in Ukrainian].
25. Alarie B. & Nibbet A. (2018) How Artificial Intelligence Will Affect the Practice of Law. *University of Toronto Law Journal*. 68, 106-124.
26. Kirilyuk A. V. (2020). Responsibility of artificial intelligence. Legal life of modern Ukraine Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 511-514). (Vol. 3). Odesa. Publishing House «Helvetyka» [in Ukrainian].

Стаття надійшла 01.05.2023 р.

O. M. Borschevska, PhD, Associate Professor
Odesa National Maritime University
the Department Civil and Labor Law
Mechnikov Street, 34, Odesa, 65029, Ukraine
e-mail: elennika2098@gmail.com

I. O. Zasnov, Student 3d year of the Bachelor's Program
Odesa National Maritime University
Educational and Scientific Maritime Humanitarian Institute
Mechnikov Street, 34, Odesa, 65029, Ukraine
e-mail: ziog2002@gmail.com

LEGAL BASIS AND PROSPECTS OF THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE JUDICIAL SYSTEM OF UKRAINE

Summary

The article is devoted to the study of artificial intelligence, as one of the promising areas of improvement of the Ukrainian judiciary, due to the current stage of technical development. The works of domestic and foreign researchers are considered and the current state of legal regulation of the use of artificial intelligence in the judiciary both in Ukraine and in other countries is analyzed. Acts of legislation that have already been created and those that are at the stage of development are noted, and approaches to their formation are determined.

It has been established that the main problem that stands in the way of the full integration of artificial intelligence into the judicial system of Ukraine is the absence of a separate law entirely devoted to the features and ways of using of this technology.

A list of ways of possible use of artificial intelligence in judicial proceedings and the tasks that it is capable of performing is given with concrete examples. The authors suggest considering it both as a judge and as an auxiliary tool.

Two groups of principles on which this process should be based are defined: the principles underlying judicial proceedings and the principles of using artificial intelligence. Attention is drawn to the peculiarities of the use of artificial intelligence in various forms of judicial proceedings.

The authors identified the main advantages of the introduction of artificial intelligence in the judiciary and indicated the risks that will accompany this process, as well as the opportunity to use China's experience. Proposals are provided regarding the structure of the potential Law of Ukraine «On Artificial Intelligence» and the tasks to be solved in the process of its creation.

It is emphasized the need to focus further research on a more detailed assessment of the risks of introducing artificial intelligence in the judicial system and potential ways of its use.

Keywords: artificial intelligence, judiciary, legal regulation, principles, foreign experience.

Н. С. Василевська, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: vasilevska_nadia@ukr.net

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНИЙ НАРИС

У статті проведено аналіз змін нормативної бази України, які забезпечують функціонування різних видів страхування у сфері охорони здоров'я. Висвітлено існуючі проблеми надання медичних послуг, пов'язані з російською агресією та введенням воєнного стану в Україні. Проаналізовано зміни в порядку надання медичної допомоги за договором добровільного страхування та в сфері обов'язкового солідарного медичного страхування за програмою медичних гарантій.

Ключові слова: медичне страхування, надання медичних послуг, медичне обслуговування населення, медична допомога, договір добровільного медичного страхування, медична евакуація.

Постановка проблеми. Організація сфери охорони здоров'я в кожній країні має за мету якнайкраще та найдієвіше забезпечити доступ до якісних медичних послуг широкому колу громадян. В основному, ця задача реалізується двома шляхами: підвищенням якості підготовки медичних фахівців та розбудовою мережі закладів охорони здоров'я, а, також, залученням публічного та приватного капіталів для процесів всередині системи. Ідея державного фінансування системи охорони здоров'я не витримала перевірки часом та суспільно-економічними чинниками, і для повноцінного функціонування, потребує розбудови альтернативних джерел. Розповсюдженим в світі є залучення коштів громадян або потенційних пацієнтів через систему страхування. В Україні досі, саме держава є основним джерелом дотацій в сфері медицини. Зміни розпочаті під час медичної реформи у 2017 р. запустили процеси розвитку страхової медицини. «Під медичним страхуванням пропонується розуміти сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб при отриманні медичної допомоги, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок страхових грошових фондів, які формуються зі страхових внесків» [1]. Факт воєнного вторгнення в Україну, стагнація в економічному секторі держави, нові потреби в сфері медичного обслуговування знову корелюють вектор розвитку медичного страхування та функціонування сфери охорони здоров'я взагалі. Через повномасштабні воєнні дії в Україні, населення було змушене адаптуватись до нових реалій, а функціонування низки державних інститутів стало під загрозою. Воєнний стан в Україні змінив принципи роботи багатьох систем в суспільстві. Вразливою стала й страхова система України, з новими викликами стикнулася

надавачі медичних послуг. Отже, в науковій статті ми розглянемо докладніше один із найпоширеніших видів страхування – медичне страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування медичного страхування фрагментарно висвітлюються в роботах таких вчених як В. Рудень, І. Сенюта, О. Черномаз та ін. Аналізу правових аспектів медичного страхування присвячені роботи С. Стеценко та В. Стеценко. Поняття і систему страхування зобов'язань з надання медичної допомоги, докладно розглядав Р. Майданик. Дослідженнями сучасних проблем медичного страхування займалися такі вітчизняні вчені, як Є. Дяченко, Н. Нагайчук, С. Осадець та ін. Проблеми запровадження загальнообов'язкового медичного соціального страхування вивчали Н. Андріішина, Т. Бахтеева, С. Санченко. Втім, ситуація воєнного часу, економічні та демографічні проблеми, виклики з якими зіткнулась медична система України, потребують цілісного осмислення та швидкого реагування з боку державних інститутів та науковців.

Метою статті є системне вивчення нормативного забезпечення окремих питань страхових відносин в сфері надання медичних послуг та аналіз порядку надання медичної допомоги в рамках гарантованого державою пакету, пов'язаного з введенням воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. У відповідному листі Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 р. за номером 2024/02.0-7.1, війна визначається як «форс-мажор», а це, в свою чергу, завжди прописується в договорах страхування [2]. Цей пункт може бути підставою для відстрочення виконання обов'язку, без нарахування пені чи штрафів, але, в свою чергу, не звільняє від зобов'язань по договору. Виконання зобов'язань відстрочується до закінчення форс-мажорних обставин. Тобто, всі права й обов'язки сторін, що уклали такий договір, залишаються чинними. Але є деталі. Закон України «Про страхування», введений в дію Постановою Верховної Ради України від 7 березня 1996 року, передбачив здійснення медичного страхування в обов'язковій і добровільній формах. «Добровільне страхування - це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком. Загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно, відповідно до вимог цього Закону. Конкретні умови страхування визначаються при укладенні договору страхування відповідно до законодавства» [1]. Так, видами добровільного медичного страхування є: медичне страхування (безперервне страхування здоров'я); страхування здоров'я на випадок хвороби; страхування медичних витрат; страхування життя і здоров'я волонтерів на період надання ними волонтерської допомоги. (Медичне страхування відрізняється від страхування життя, так як не передбачає ризик смерті або дожиття до певного віку чи до закінчення терміну дії договору страхування, тобто є ризиковим видом страхування). Добровільне медичне страхування посідає друге місце на страховому ринку. Його особливість – корпоративність, саме керівництво компаній та підприємств зацікавлені в такому продукті. Добровільне медичне страхування здійснюється на основі договору між страховиком і страхувальником. Згідно з нормами Податкового кодексу України договір добровільного медичного страхування – «договір страхування, який передбачає страхову виплату, що здійснюється закладам охорони здоров'я у разі настання страхового

випадку, пов'язаного із хворобою застрахованої особи або нещасним випадком. Такий договір має, також, передбачати мінімальний строк його дії, один рік та повернення страхових платежів виключно страхувальнику при достроковому розірванні договору» [3]. Договір добровільного медичного страхування по суті є згодою між страховиком і медичною організацією на надання останньою медичної допомоги застрахованому в певному об'ємі та належної якості. Національний банк України на офіційному сайті від 27 лютого 2022 року рекомендував страховикам спростити процедуру врегулювання випадків, що мають ознаки страхових, шляхом максимального використання електронних документів і копій необхідних документів у разі неможливості отримання оригіналу. Страхові компанії в своїх рекламних компаніях запевняють, що в сфері добровільного медичного страхування – страховики повною мірою виконують свої зобов'язання за полісами. Винятком є травми або поранення, отримані внаслідок бойових дій. Договори страхування продовжують діяти, незалежно від воєнного стану. Не покриваються воєнні ризики (лише в випадках відповідного поліса, який існує, але, є дуже затратним і винятковим), а зона бойових дій і тимчасово окуповані території країни виключаються із зони покриття. Зауважимо, відсутня чітка визначеність таких територій та зон, що, в подальшому, може бути підставою для спорів зі страховиками. Розпорядженням КМУ № 1085-р від 7 листопада 2014 року затверджено перелік населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії розмежування. Після повномасштабної російської агресії територія бойових дій значно розширилась, а чіткого переліку таких адміністративно-територіальних одиниць наразі немає. 13 березня 2022 року Постановою КМУ № 269 внесені зміни до порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб, де визначаються території, на яких проводяться бойові дії. Але чітке нормативне визначення відсутнє. У регіонах, де страховик не може організувати, або оплатити вартість наданої медичної послуги, застрахований може самостійно звернутися до медичного закладу, а, потім, отримати компенсацію за витрачені кошти (при наявності відповідних документів, що, також, може бути проблематичним).

Громадяни, які травмовані внаслідок воєнних дій, або важкохворі, які через бойові дії не можуть в повній мірі скористатись медичною допомогою, мають право подати заявку на Програму медичної евакуації. Медична евакуація – система заходів з транспортування пацієнтів для надання високоспеціалізованої допомоги до спеціалізованих закладів охорони здоров'я, як на території України, так і поза її межами. Критерії направлення наших громадян, для лікування за кордон, на період дії воєнного стану вказано в Наказі № 574 МОЗ України від 05.04.2022 р. Транспортування та лікування хворого, в рамках медичної евакуації, проводиться за рахунок міжнародних організацій та країн, що приймають пацієнтів. В Україні лікування фінансує Національна служба здоров'я України, в межах Програми медичних гарантій. Впровадження Програми медичних гарантій, на наш погляд, є кроком у створенні в Україні загального медичного страхування.

В Законі України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», зазначено, «програма державних гарантій медичного обслуговування населення (програма медичних гарантій) - програма, що визначає пе-

релік та обсяг медичних послуг, медичних виробів та лікарських засобів, повну оплату надання яких, держава гарантує пацієнтам за рахунок коштів Державного бюджету України, згідно з тарифом, для профілактики, діагностики, лікування та реабілітації, у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а, також, у зв'язку з вагітністю та пологами» [4]. Через цю програму втілюються основні принципи медичної допомоги: універсальність, доступність, загальність. Форма забезпечення універсального доступу, через розподіл системи податків, а не цільового податку, являється однією із форм загальнообов'язкового солідарного медичного страхування. Державне солідарне медичне страхування – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає повну або часткову оплату, за встановленим тарифом, за рахунок коштів державного фонду, наданих застрахованим особам необхідних медичних послуг та лікарських засобів, у межах гарантованого державою пакета, у разі настання страхового випадку. Солідарне медичне страхування в різних формах існує в багатьох країнах – Німеччина, Франція, Великобританія... Кожна країна виробила свою схему взаємодій держави, страхових фондів, страхових організацій та приватного капіталу, відповідно до потреб та історичного минулого. В Україні відсутнє сприйняття Програми медичних гарантій та Національної служби здоров'я – головного розпорядника коштів в сфері охорони здоров'я, як елементів страхової медицини. «Національна служба здоров'я України (НСЗУ) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення» [5]. Серед задач НСЗУ можна виділити наступні: акумулює бюджетні надходження в сфері охорони здоров'я та оперує ними від імені держави; укладає договори з закладами охорони здоров'я, фізичними особами підприємцями, які мають ліцензії на здійснення медичної діяльності; контролює дотримання умов договорів і відшкодовує медичним закладам вартість наданих ними послуг... Фактично, НСЗУ є національним страховиком, який укладає договори із закладами охорони здоров'я та закупає у них медичні послуги для населення по встановленим тарифам. А в Законі України «Про страхування» зазначено: «для здійснення обов'язкового страхування Кабінет Міністрів України, якщо інше не визначено законом, встановлює порядок та правила його проведення, форми типового договору, особливі умови ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методику актуальних розрахунків», що підтверджує зазначену вище думку [1].

Для громадян України, з введенням воєнного часу, нічого не змінилося в правилах надання первинної та екстреної медичної допомоги, скоротилися планові госпіталізації на рівні спеціалізованої медичної допомоги, в повному об'ємі працює програма Доступні ліки. Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) одразу затвердило зміни в роботі закладів охорони здоров'я Наказом № 374 від 24 лютого 2022 року про «Тимчасові заходи у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії РФ проти України». Пропонувалось: тимчасово припинити планові госпіталізації, підготувати додаткові хірургічні команди для допомоги пораненим, забезпечити в повному обсязі надання екстреної меддопомоги.

З огляду на обставини, відомство рекомендувало збільшити надання допомоги із застосуванням телемедицини та проводити медико-соціальну експертизу за спрощеною процедурою і заочно.

В результаті еміграції всередині країни і поза її межами, з'явилась нова категорія пацієнтів – внутрішньо переміщенні особи (ВПО). Для них первинна медична допомога надається по спрощеному алгоритму (це МОЗ врегулювало окремим Наказом № 496 від 17.03.2022 р.). Якщо пацієнт має зв'язок зі своїм сімейним лікарем, то зберігається можливість отримати дистанційно консультацію лікаря, електронний рецепт за програмою Доступні ліки, направлення до лікаря спеціаліста. В той же час, пацієнт може звернутися до будь-якого центру первинної медико-санітарної допомоги. Укласти нову декларацію з сімейним лікарем не обов'язково. ВПО отримує весь пакет послуг, гарантований Програмою медичних гарантій, яка не зазнала жодних змін фінансування і гарантує забезпечення пацієнтів безоплатною медичною допомогою та ліками. Це стосується й осіб, що перебувають за кордоном. В той же час, українці за межами країни, які оформили статус тимчасово переміщених осіб або особи, які потребують тимчасового захисту, мають доступ до системи охорони здоров'я на рівні з громадянами приймаючих країн.

Одним з проблемних питань, без точного правового визначення постає питання медичного консультування в режимі он-лайн. На багатьох ресурсах, як страхових організацій, так і державних структур галузі охорони здоров'я – он-лайн консультування пропонується як окремий вид медичної послуги. В «Порядку організації медичної допомоги на первинному, вторинному (спеціалізованому), третинному (високоспеціалізованому) рівнях із застосуванням телемедицини затвердженому Наказом МОЗ України № 681 від 19.10.2015 р., надається визначення категорій «телемедичне консультування - надання медичної допомоги пацієнту лікарем із застосуванням телемедицини; телемедицина - комплекс дій, технологій та заходів, що застосовуються при наданні медичної допомоги, з використанням засобів дистанційного зв'язку у вигляді обміну електронними повідомленнями...», також, зазначається про створення відповідних кабінетів телемедицини в закладах охорони здоров'я, прописується їх оснащення, вказується на категорію утверджених і зареєстрованих лікарів, що можуть надавати дані послуги, надаються форми первинної медичної документації, яку потрібно заповнювати. Під час війни МОЗ України визначає «Перелік ушкоджень, поранень та інших станів, надання медичної допомоги при яких, потребує застосування телемедицини в умовах воєнного стану» затвердженням Наказом МОЗ України № 1062 від 20.06.2022 р., а, також, вказує на «Порядок надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини, реабілітаційної допомоги із застосуванням телереабілітації на період дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях», затверджений Наказом МОЗ України № 1695 від 17.09.2022 р.

Ми можемо виділити основні положення: ЗОЗ та медичні працівники, які надають телемедичні послуги, мають бути підключені або зареєстровані в телемедичних системах; медична допомога із застосуванням телемедицини здійснюється здебільшого між ЗОЗ шляхом обміну медичною інформацією; телемедичні послуги надаються відповідно до режиму роботи надавача таких послуг та визначеного графіку роботи закладу; випадок надання медичної допомоги

із застосуванням телемедицини необхідно оформлювати як медичний запис в Електронній системі охорони здоров'я (відповідно до Наказу МОЗ України № 587 від 28.02.2022 р.). Щодо роботи фізичних осіб – підприємців, які мають право господарської діяльності з надання медичних послуг, і які можуть надавати медичну допомогу із застосуванням телемедицини, правила та застереження незмінні, окрім визначеного кабінету телемедицини (його можна не мати). Вони зобов'язані забезпечити збереження медичної таємниці та конфіденційності, цілісності медичної інформації про стан здоров'я пацієнта, а, також, виконання вимог Закону України «Про захист персональних даних» та дотримання норм етики та деонтології надання медичної допомоги. Як бачимо, консультування медичним працівником пацієнта за допомогою різних месенджерів до телемедицини не відноситься, а інше законодавством не врегульовано. В той же час, дистанційне спілкування з сімейним лікарем, з яким у пацієнта встановлені правові відносини і який фіксує всі його діагнози в медичну карту, порушенням не буде. Страхові організації можуть пропонувати телемедичні послуги, якщо в них встановлені договірні відносини з відповідним закладом охорони здоров'я, а той, в свою чергу, вніс даний вид консультації в перелік платних послуг.

Висновки і пропозиції. Регулювання страхових відносин в сфері медичних послуг потребує доопрацювання та гармонізації з іншими нормативно-правовими актами у сфері охорони здоров'я, зокрема, щодо забезпечення виконання договорів добровільного медичного страхування на деокупованих територіях та територіях бойових дій; щодо організації зрозумілого та реального порядку надання медичних послуг, гарантованих особам, що виїхали за кордон на тривале перебування; щодо процедурного оформлення медичної допомоги внутрішньо переміщеним особам в рамках гарантованого державою пакету послуг; щодо надання дистанційних медичних послуг та он-лайн консультування. Відповідно останнього пункту, зауважимо, що з огляду на відсутність у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» поняття, яке б позначало процес використання інформаційних технологій для безпосереднього надання медичної допомоги, он-лайн консультування можуть носити лише характер інформування. Щодо стану страхового ринку, війна нещадно вдарила по економіці та платоспроможності громадян, великі міжнародні страхові компанії залишають ринок України, втрачають надходження вітчизняні страхові компанії, а ризики не зменшуються, тому, ми вважаємо, що забезпечення гідного рівня надання медичної допомоги надалі, буде все більше залежати від державних структур та злагодженої роботи всіх ланок системи охорони здоров'я, що, відповідно, потребує швидкого нормативно-правового реагування.

Список використаної літератури

---

1. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96>.
2. Лист Торгово-промислової палати від 24.02.2022 р. № 2024/02.0. URL: https://cci.vn.ua/wp-content/uploads/2022/02/Lyst_TPPU_fors-mazhor_-28.02-1.jpg.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168->

19#Text.

5. Про утворення Національної служби здоров'я України: Постанова КМУ від 27.12.2017 р. № 1101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF#Text>.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.

References

1. Pro strakhuvannya: Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 № 85/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96> [in Ukrainian].
2. Lyst Torhovo-promyslovoyi palaty vid 24.02.2022 № 2024/02.0. URL: https://cci.vn.ua/wp-content/uploads/2022/02/Lyst_TPPU_fors-mazhor_-28.02-1.jpg [in Ukrainian].
3. Podatkovyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
4. Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannya naselennya: Zakon Ukrainy vid 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> [in Ukrainian].
5. Pro utvorennia Natsionalnoyi sluzhby zdorov'ya Ukrainy: Postanova KМУ vid 27.12.2017 № 1101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].
6. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ya: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 14.05.2023 р.

N. S. Vasilevska, PhD Student

Odesa I. I. Mechnikov National University

the Department of Civil Law Disciplines

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

e-mail: Vasilevska_nadia@ukr.net

MEDICAL INSURANCE DURING THE STATE OF MARTIAL IN UKRAINE: A PRACTICAL IMPLEMENTATION

Summary

The organization of the healthcare sector in every country aims to provide the widest possible access to quality medical services for a broad range of citizens. A widespread practice globally is the involvement of citizens or potential patients through an insurance system. Changes initiated during the healthcare reform in 2017 have launched the development of insurance medicine processes. The fact of military invasion in Ukraine, stagnation in the country's economic sector, and new needs in the field of medical services once again correlate with the vector of development of medical insurance and the functioning of the healthcare sector as a whole. The state of martial in Ukraine has altered the principles of the insurance system's operation in the country and changed the provision of medical services for certain categories of citizens. The article provides an analysis of the changes in Ukraine's regulatory framework that ensure the functioning of various types of health insurance in the healthcare sector. It highlights the existing problems with the provision of medical services related to Russian aggression and the imposition of martial law in Ukraine.

The changes in the procedure for providing medical assistance under voluntary insurance contracts and in the field of mandatory solidarity health insurance under the medical guarantees program are analyzed. War is defined as a «force majeure», which is always stipulated in insurance contracts. This clause may be the basis for postponing the performance of an obligation

without accruing penalties or fines, but it does not release from obligations under the contract. Insurance contracts remain in effect regardless of the state of war. War risks are not covered (except in cases of specific policies that exist but are very expensive and exceptional), and areas of military operations and temporarily occupied territories are excluded from the coverage zone. One of the problematic issues without a precise legal definition is the question of online medical consultation.

The challenges of wartime create new types of relationships in the field of medical insurance, requiring a prompt response from the state and the preservation of the principles of universality, accessibility, and quality of medical services. The absence of a Law on Medical Insurance, a list of individuals who can be subject to mandatory medical insurance, and the absence of insurance for professional risks of medical workers, combined with the economic problems of the insurance market caused by the actions of the Russian Federation during the war, create new problems for private sector insurers. The share of insurance companies' decreases and the National Health Service remains the main insurer.

This article is the result of an analysis of the processes and mechanisms for providing medical services within the framework of voluntary and solidarity-based health insurance during wartime, as well as the changes that require a prompt response from the legal system.

Keywords: medical insurance, medical service providers, medical care, medical insurance contract, medical evacuation.

А. Л. Святошнюк, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: arina_leonidovna@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7728-3190

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ЕЛЕКТРОННИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У науковій статті здійснено аналіз поняття та правової природи електронних послуг в Україні. Необхідність визначення поняття та правової природи електронних послуг в Україні, обумовлено нагальною потребою у дослідженні даного інституту, у зв'язку з розвитком економічних відносин та розвитком бізнесу та інформаційних технологій. Можливість використання електронних послуг значно економить час та ресурси, спрощує процес отримання необхідних документів та скорочує бюрократичні процедури. Принципові позиції і оцінки, здійсненні у процесі дослідження, обумовлені теоретичними поглядами науковців на електронні послуги.

Ключові слова: послуга, електронна послуга, ознаки послуг, ознаки електронних послуг, електронний ресурс, діджиталізація.

Постановка проблеми. Можливість використання електронних послуг значно економить час та ресурси, спрощує процес отримання необхідних документів та скорочує бюрократичні процедури. Важливо відзначити, що забезпечення доступності та якості електронних послуг є одним із пріоритетів державної політики у багатьох країнах.

У контексті громадянського суспільства електронні послуги сприяють підвищенню рівня прозорості та відповідальності державних установ, що, у свою чергу, сприяє зміцненню довіри громадян до влади. Крім того, електронні послуги забезпечують доступність державних та муніципальних послуг для всіх категорій громадян, включаючи людей з обмеженими можливостями та мешканців віддалених регіонів.

Це, також, пов'язано з тим, що електронні послуги скорочують необхідність фізичного перебування громадян в офісах державних установ, що особливо актуально в умовах пандемії COVID-19.

Однак, при цьому, дуже важливо забезпечити високий рівень якості електронних послуг, що надаються. Також, незважаючи на широке використання електронних послуг в Інтернет просторі, проте окремі питання щодо визначення поняття та правової природи електронних послуг залишаються відкритими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання про послуги взагалі висвітлюються у працях таких науковців, як: М. О. Барінов, М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, Р. М. Гейнц, Н. В. Дроздова, О. С. Іоф-

фе, О. Ю. Кабалкін, І. С. Канзафарова, С. М. Клейменова, Н. В. Козлова, М. В. Кротов, Д. І. Степанов, Є. Д. Шешенін та інші.

Однак, зазначені науковці досліджували актуальні питання послуг взагалі, проте, дослідженню поняття та правової природи електронних послуг – достатньої уваги не приділялося.

Метою статті є визначення поняття та правової природи електронних послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до визначення поняття «електронна послуга», треба надати визначення терміну «послуга».

Звертаючись до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), у ст. 177 зазначається, що «одним із об'єктів цивільних прав є послуги» [1, ст. 177].

У ст. 901 ЦК України зазначено, що «за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається у процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором» [1, ст. 901].

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення поняття «послуга». Загалом, фахівці визначають послугу через категорію «дія». Так, «термін «послуга» необхідно розглядати як дію, роботу, операцію, результат господарської діяльності, комплекс заходів щодо надання отримувачу послуги, певного необхідного для нього блага, яке він може спожити під час отримання послуги (транспортні послуги, побутове, медичне обслуговування) і використовувати її результати в майбутньому (консультаційні, інформаційні послуги тощо)» [2, с. 95].

Інші науковці визначають послугу, як «діяльність щодо надання однією стороною іншій певного блага, що має користь для цієї сторони, задовольняє її потреби та може здійснюватися за ініціативою особи або ж на її прохання» [3, с. 80].

О. С. Іоффе зазначав, що «в договорі про надання послуг йде мова про діяльність таких видів, що не одержують або не обов'язково повинні одержати втілення в матеріалізованому, а, тим більше, в упредметненому результаті» [4, с. 419].

Отже, на основі вищенаведених визначень, можна виокремити такі ознаки послуги: 1) послуга є певною діяльністю; 2) не має матеріального втілення; 3) споживається у процесі виконання; 4) результати такого «споживання» можна використати у майбутньому.

Таким чином, послугою є певна діяльність суб'єктів, що не має матеріального втілення, споживається у процесі виконання та результат такої діяльності може бути використаний у майбутньому.

Щодо визначення поняття електронної послуги, слід звернутися до діючого законодавства. Закон України «Про електронні довірчі послуги» визначає електронну послугу, як «будь-яку послугу, що надається через інформаційно-телекомунікаційну систему» [5, ст. 1].

Відповідно до Модельного Закону «Про електронні державні послуги»: «електронні державні послуги необхідно розуміти як державну послугу, що надається інформаційно-комунікаційною мережею з використанням інформаційних технологій» [6, ст. 1].

У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про Схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства» від 15.05.2013 р. № 386-р. під електронною

послугою розуміється «послуга, надана громадянам та організаціям в електронному вигляді за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій» [7].

Згідно Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні, «електронна послуга – це адміністративна та інша публічна послуга, що надається суб'єкту звернення в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем» [8].

У теорії цивільного права під поняттям «електронні послуги» пропонується розуміти «надання в електронній формі урядової інформації: програм і напрямів діяльності уряду, формування стратегій задля розв'язання найважливіших суспільних проблем. Електронні послуги характеризуються новими формами громадянської участі та співробітництва між владою і громадянами» [9].

Електронна послуга, що надається в рамках цивільного права, має такі ознаки: можливість отримання послуги віддалено через Інтернет; наявність договору або іншого правового акту на надання послуги, що регулює відносини між сторонами; обов'язкове виконання вимог закону про захист споживачів та інших норм цивільного права; прозорість та зрозумілість умов надання послуги для одержувача; відповідальність за неякісне чи неналежне надання послуги; не «вимагає» особистої присутності.

Таким чином, на основі вищезазначених понять та ознак послуг та електронних послуг, можливо дати наступне визначення електронної послуги – це певна діяльність, що здійснюється на основі договору про надання послуг, не «вимагає» особистої присутності суб'єктів, надається в електронній формі за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, споживається у процесі використання, результати можуть бути використані у майбутньому.

Щодо правової природи електронної послуги, електронна послуга може бути як цивільним договором, так і адміністративним актом. Якщо державний орган чи муніципальна організація надають електронну послугу, це зазвичай регулюється адміністративним правом. І тут надання послуги може бути регульовано певними нормами, як, наприклад, порядок подання заяви, терміни розгляду заяви тощо.

Якщо ж електронна послуга надається приватною компанією або фізичною особою, це може регулюватися цивільним правом.

У цьому випадку електронна послуга розглядатиметься як цивільний договір між сторонами і повинна відповідати нормам цивільного права, таким як обов'язковість договору, терміни виконання послуги, відповідальність за невиконання тощо.

Правова природа електронної послуги у цивільному праві полягає в тому, що вона може бути надана як фізичним, так і юридичним особам, вона повинна відповідати вимогам закону про захист прав споживачів та іншим нормам цивільного права, а, також, має бути оформлена у вигляді договору чи іншого правового акту.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на основі проведеного дослідження, можна зробити висновок, що електронна послуга – певна діяльність, що здійснюється на основі договору про надання послуг, не «вимагає» особистої присутності суб'єктів, надається в електронній формі за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, споживається у процесі використання, результати

можуть бути використані у майбутньому. Правова природа електронної послуги залежить від її надання та контексту її використання.

Список використаної літератури

---

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Тищенко Ю. Поняття «послуга»: в міжнародному та вітчизняному праві. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 4. С. 89-98.
3. Уткіна М. С., Харченко А. Л. Щодо електронних послуг в Україні: юридична природа, ознаки та принципи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 1 (36). С. 80-84.
4. Иоффе О. С. Обязательственное право. М. : Юрид. лит., 1975. 880 с.
5. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
6. Модельний закон про електронні державні послуги, який було прийнято на тридцять четвертому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасників СНД (Постанова № 34-7 від 07.04.2010 р.). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_m99.
7. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/386-2013-%D1%80>.
8. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 918-р. / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#n8>.
9. Ємельяненко О. Традиційний та електронний уряд: концептуальні відмінності. URL: <http://www.viche.info/journal/811/>.

References

---

1. Civil Code of Ukraine (2003, January, 16). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
2. Tischenko Yu. (2018). The definition of service: in foreign and national law. *International trade: economics, finance, law*, 4 [in Ukrainian].
3. Utkina M. S., Harchenko A. L. (2021). About electronic services in Ukraine: legal nature, features and principles. *Prikarpat'skiy yuridichniy visnik*, 1 (36) [in Ukrainian].
4. Ioffe O. S. (1975). Obligation law. M: Yuridichna literatura [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine on electronic trust services № 2155-VIII. (2017, October, 5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>. [in Ukrainian].
6. Model law on electronic state services № 34-7 (2010, April, 7). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_m99. [in Ukrainian].
7. On acceptance of strategy of improvement of information society № 386-p (2013, May 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/386-2013-%D1%80>. [in Ukrainian].
8. On acceptance of concept of development of the system of electronic services in Ukraine № 918-p (2016, November, 16). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#n8> [in Ukrainian].
9. Yemelyanenko O. Traditional and digital government: concepts differences. URL: <http://www.viche.info/journal/811> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.05.2023 р.

A. L. Sviatoshniuk, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: arina_leonidovna@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7728-3190

THE DEFINITION AND LEGAL NATURE OF ELECTRONIC SERVICES IN UKRAINE

Summary

The scientific article analyzes the concept and legal nature of electronic services in Ukraine. The need to define the concept and legal nature of electronic services in Ukraine is due to the urgent need to research this institute in connection with the development of economic relations and the development of business and information technologies. The possibility of using electronic services significantly saves time and resources, simplifies the process of obtaining the necessary documents and shortens bureaucratic procedures. The principle positions and evaluations implemented in the research process are determined by the theoretical views of scientists on electronic services.

Therefore, in the article are defined the following characteristics of a service can be distinguished: 1) a service is a specific activity; 2) has no material embodiment; 3) consumed in the execution process; 4) the results of such «consumption» can be used in the future.

It is also defined that a service is a certain activity of subjects that does not have a material embodiment, is consumed in the process of execution, and the result of such activity can be used in the future.

It is underlined the following features of electronic service provided under civil law: the possibility of receiving the service remotely via the Internet; the existence of a contract or other legal act for the provision of a service that regulates relations between the parties; mandatory compliance with the requirements of the law on consumer protection and other norms of civil law; transparency and comprehensibility of the terms of service provision for the recipient; responsibility for low-quality or improper service provision; does not «require» personal presence.

It is given the definition of the concept of electronic service from the point of view of certain actions. It is also defined the legal nature of electronic service agreement.

Keywords: service, electronic service, features of services, features of electronic services, electronic resource, digitalization.

Д. С. Січко, канд. юрид. наук, доцент
Чорноморський національний університет ім. П. Могили
Кафедра цивільного та кримінального права і процесу
вул. 68-десантників, 10, Миколаїв, 54000, Україна
e-mail: ds.sichko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7872-9120

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Збройна агресія Росії проти України змусила залишити або покинути своє місце проживання сотні тисяч жителів тимчасово анексованих і окупованих територій. Потреба у належному забезпеченні та захисті їх прав – з урахуванням становища в якому вони опинились – зумовило введення у систему українського законодавства категорії «внутрішньо-переміщена особа», який виражає особливості становища цих осіб та їх участі у правовідносинах, у т.ч. у відносинах власності. Необхідність ґрунтовного дослідження змін, принесених новелами законодавства та, особливо, повномасштабне військове вторгнення у 2022 році зумовлюють актуальність цієї статті.

На основі матеріалів дослідження визначено, що запропоновані законодавством спеціальні заходи для захисту права власності ВПО (тимчасове безоплатне проживання, набуття права на земельну ділянку із земель державної власності, отримання кредиту під нерухомість на пільгових умовах та інші) можуть розглядатися як способи захисту права власності ВПО у їх взаємозв'язку між собою та у зв'язку з іншими правами цих осіб.

Констатується, що розвиток теорії форм та способів захисту цивільних прав відбувається, переважно, у спеціальних способах захисту права власності (юрисдикційної форми), які полягають: 1) у заходах захисту рухомого майна; 2) у наданні пільг та компенсацій для ВПО, у зв'язку із втратою можливості користуватися та розпоряджатися своїм майном; 3) у створенні винятків із правових режимів, які враховують особливості фактичного становища ВПО; 4) у передбаченні спеціальних повноважень органів влади, спрямованих на захист майнових прав ВПО.

Ключові слова: право власності; правовий статус внутрішньо переміщених осіб; захист прав внутрішньо переміщених осіб; правове регулювання у воєнний стан.

Постановка проблеми. Початок збройної агресії Росії проти України та її фактичні наслідки у 2014-2023 рр. змусили залишити або покинути своє місце проживання сотні тисяч жителів тимчасово анексованих і окупованих територій. Потреба у належному забезпеченні та захисті їх прав – з урахуванням становища в якому вони опинились – зумовило введення у систему українського законодавства категорії «внутрішньо-переміщена особа». Такий спеціальний статус виражає особливості становища цих осіб та їх участі у правовідносинах, у т.ч. у відносинах власності.

З огляду на новизну для вітчизняного законодавства цей міжгалузевий правовий субінститут продовжує свій розвиток у правозастосовній діяльності та у законодавчому процесі. Зокрема, останнє несе із собою помітні зміни для теоретичного розуміння юрисдикційних та неюрисдикційних форм захисту права влас-

ності фізичних осіб. Необхідність ґрунтовного дослідження змін, принесених новелами законодавства та судовою практикою у 2021-2022 рр., та, особливо, початок повномасштабного військового вторгнення у 2022 році зумовлюють актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання досліджуваної теми розглядалися рядом вчених вітчизняної науки. Зокрема, такі дослідники як Л. Наливайко та А. Орешкова досліджували зміст поняття «внутрішньо переміщені особи» в контексті сучасних реалій українського суспільства [1]. У статті О. Здебського, Г. Юровської, О. Шаповалова розглядаються такі проблемні питання як: отримання статусу ВПО іноземцями та особами без громадянства, які постійно проживають на території України; працевлаштування; визнання Україною документів про реєстрацію народжень, смертей та шлюбів, виданих на непідконтрольній території, тощо [2]. У дослідженні І. Басової розглянуто широке коло питань соціального захисту ВПО, зокрема, пенсійного забезпечення, соціального захисту на випадок безробіття, отримання грошової допомоги, тощо [3].

Безпосередньо проблемні питання захисту права власності та майнових прав ВПО розглядали: О. Соколов (Юрисдикційний захист майнових прав внутрішньо переміщених осіб) [4]; А. Федорова (Практика ЄСПЛ у справах про компенсацію для ВПО втраченого, пошкодженого або зруйнованого житла) [5]. У працях таких вчених як Є. Ліннік та І. Булик [6], В. І. Теремецький та О. М. Соколов [7] та інших, розглянуто теоретичні та практичні питання форм та способі захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб. На окрему увагу заслуговує дисертаційне дослідження З. Книш, присвячене науково-практичним проблемам цивільно-правової охорони права власності внутрішньо переміщених осіб [8].

Відаючи належне внеску попередників маємо відзначити, що ними здійснено науково-теоретичне осмислення основних елементів правового статусу ВПО. Проте, недостатньо дослідженими у науковій літературі на сьогодні є новели 2021-2023 рр. Законів України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [9], «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [10] та їх вплив на розуміння юрисдикційних та неюрисдикційних форм, а, також, способів захисту права власності внутрішньо переміщених осіб.

Мета статті полягає у вивченні новел українського законодавства з питань захисту права власності внутрішньо переміщених осіб та їх впливу на розуміння юрисдикційних та неюрисдикційних форм, а, також, способів захисту права власності внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Важливе положення права власності у системі прав людини і громадянина зумовлене його історично-зумовленим значенням для соціально-економічного розвитку суспільства та держави. У вимірі правосуб'єктності суб'єктів правовідносин, право власності є одним із фундаментів для регламентації позитивної та негативної відповідальності, позаяк воно гарантується та охороняється законом та державою на рівні з природними правами людини. Зумовлене процесом суспільного розвитку суто правове розуміння природи приватної власності виражено у нормах Основного Закону, де, між іншими, закріплено положення, які мають засадниче значення для субінституту захисту права власності. Серед них норми:

– про непорушне право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися майном, добросовісно набути у встановленому законодавством порядку (ч. 1, 4 ст. 41 Конституції України);

– про заборону примусового відчуження об'єктів права приватної власності (ч. 5 ст. 41);

– про забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності без розрізнення (ч. 4 ст. 13) [11].

Втілення цих засадничих положень у цивільному законодавстві визначило організаційно-правову структуру та правові засоби механізму захисту права власності. Зокрема, Глава 3 Цивільного кодексу України (далі – Кодекс) окреслила форми та загальні способи (ст. 16) захисту цивільних прав та інтересів, а Глава 29 Кодексу – умови їх застосування у ситуаціях, які моделюють типові порушення нормативного порядку цивільного обороту в Україні (ст.ст. 387-388, 390-394). А саме:

- незаконне заволодіння майном, без відповідної правової підстави;
- добросовісне придбання майна за відплатним договором в особи, яка не мала права його відчужувати;
- стягнення доходів від майна з недобросовісного набувача;
- створення перешкод власнику майна у користуванні або розпорядженні ним;
- оспорювання (невизнання) права власності на майно за його законним власником;
- порушення права власності внаслідок видання органом державної влади чи місцевого самоврядування правового акту, який не відповідає закону;
- зниження цінності об'єкта нерухомості внаслідок дій, що призвели до погіршення умов проживання або ведення господарської діяльності на відповідній території [12].

Принциповою рисою, яка унеможливує безумовне перенесення вищенаведених умов у правову ситуацію внутрішньо переміщеної особи (далі – ВПО) є те, що ці ситуації відбуваються із порушенням чинного законодавства, у той час як загрози для права власності ВПО виникають поза дією законів держави України – внаслідок неможливості забезпечити діяльність органів влади та здійснення правосуддя на тимчасово анексованих та окупованих територіях.

За умови, що цивільно-правові відносини з приводу об'єктів, які перебувають на тимчасово окупованих територіях відбуваються не у правовому полі держави України, а виключно в середині «цивільного обороту», підтримуваного окупаційними адміністраціями – більшість звернень ВПО з приводу захисту своїх майнових прав у традиційній юрисдикційній формі до суб'єктів власних повноважень в Україні можуть бути неефективними з огляду на неможливість життя ними примусових засобів до суб'єктів, які своїми діями (або бездіяльністю) порушують право власності ВПО.

Правовий примус є основою юрисдикційних способів захисту права власності. Їх дієвість забезпечує зобов'язальна сила актів судової влади (ч. 2 ст. 16 Кодексу), Указів Президента України, розпоряджень (рішень) органів державної влади та місцевого самоврядування (ст. 17 Кодексу).

Відповідно до характеру зобов'язального впливу на правовідносини юрисдикційні способи захисту права власності поділяються на такі групи:

– підтвердження права власності, яке не визнається або оспорується – забезпечується поданням позову до суду про визнання права власності;

– припинення або попередження порушення права власності забезпечується поданням негаторного позову; позовом до суду або направленням індивідуально чи колективного письмового звернення (особистого звернення) до посадової особи, уповноваженого органу чи службової особи цього органу про визнання незаконними дій, бездіяльності або рішень органів державної влади та місцевого самоврядування, тощо;

– відновлення порушеного права – забезпечується поданням віндикційного позову, позову про відшкодування збитків, тощо [7].

Президентом України, органами державної влади та місцевого самоврядування захист права власності відбувається в адміністративному порядку. Зокрема, Президент має повноваження зупиняти дію актів (п. 15 част. першої ст. 106 Конституції України), скасовувати акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п. 16) та накладати вето на новоприйняті Парламентом закони (п. 30 част. першої ст. 106 Конституції України), які тягнуть за собою або вже спричинили порушення гарантій правового статусу особи, викладених в Основному Законі, у т.ч. порушення права власності.

Захист права власності в адміністративному порядку органами державної влади та місцевого самоврядування, також, може реалізовуватися через скасування акту органу нижчого рівня або через застосування ними способів захисту цивільних прав та інтересів, передбачених ч. 2 ст. 16 Кодексу відповідно до визначених законодавством юрисдикційних повноважень (наприклад, у порядку безоплатної передачі земельних ділянок у власність громадян (ч. 3 ст. 116 Земельного кодексу України) [13].

Таким чином, у межах юрисдикційної форми захисту права власності доцільно розрізнити загальні та спеціальні способи захисту. Ознакою загальних способів є їх пряме закріплення у цивільному законодавстві. Визначальною ознакою спеціальних способів захисту права власності є їх реалізація у межах галузевих механізмів регулювання суспільних відносин (адміністративного права, земельного права, тощо). Ці способи не є чітко визначеними у цивільному законодавстві, проте, їх застосування має на меті захист та забезпечення цивільних прав.

Поруч із правом звернення до суду, до компетентної посадової особи, до органу державної влади чи місцевого самоврядування, цивільне законодавство визнає право особи, чиє право власності порушене, самостійно вживати заходи від порушень і протиправних посягань (ст. 19 Кодексу).

Розглядаючи питання самозахисту як неюрисдикційної форми захисту права власності, потрібно зазначити, що передумовами реалізації даної форми є підтвердження наступних фактів: 1) наявність відповідного речового права у особи, яка реалізує захист; 2) обраний спосіб самозахисту не суперечить вимогам законодавства; 3) доцільність і відповідність способу самозахисту наявній загрози; 4) неможливість скористатись юрисдикційним способом захисту; 5) належність суб'єкта захисту цивільного права.

Результати вивчення законодавства про права ВПО, чинного у період з 2014-2020 рр., свідчать, що законодавчим органом було розроблено деякі юрисдикційні та неюрисдикційні способи захисту права власності. Серед них чільне місце

належить положенням част. третьої та част. шостої ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» про покладання відповідальності за порушення прав і свобод людини та громадянина, покладання обов'язку з відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації для ВПО на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію [10]. При цьому, держава Україна зобов'язується «всіма можливими засобами» сприяти у стягненні такого відшкодування.

Вбачається, що ця норма є спробою закласти правову основу для уможливлення загального юрисдикційного захисту цивільних прав ВПО та інших осіб, які постраждали через бойові дії та окупацію. Проте, основним її недоліком – на момент прийняття Закону (15 квітня 2014 року) – є суто декларативний характер, оскільки законодавством не передбачено конкретного правового механізму реалізації такого зобов'язання. І навіть навпаки – іноземні держави користуються імунітетом від пред'явлення цивільного позову згідно із част. першою ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право». Подолання цього імунітету можливе лише за згодою «... компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України» [14].

Також, слід виокремити групу засобів, спрямованих на компенсацію наслідків позбавлення можливості ВПО користуватися чи розпоряджатися житловою нерухомістю. Серед них:

– можливість тимчасового безоплатного проживання (до 6 місяців від часу взяття на облік як ВПО), надання у тимчасове користування житлового приміщення або соціального житла;

– набуття права на земельну ділянку із земель державної власності, розміщену за місцем фактичного перебування ВПО;

– можливість отримати кредит на пільгових умовах (у т.ч. іпотечний) для будівництва або придбання житла [9].

Ці засоби компенсації слід розглядати у взаємозв'язку між собою та з іншими правами ВПО – лише у такому разі вони можуть класифікуватися як спосіб захисту права власності. Практична реалізація цих засобів передбачає спеціальні виключення для ВПО із чинних правових режимів. Наприклад, у разі отримання ВПО суми у вигляді адресної цільової благодійної для купівлі / будівництва квартири / житлового будинку – вона не обкладається податком на прибуток та податком на додану вартість.

Також, законодавець розробив заходи захисту рухомого майна. Зокрема, абз. 10 ч.1 ст. 9 та п. 9 ч. 8 ст. 11 Закону передбачається, що особа, яка покидає постійне місце проживання, у зв'язку із подіями, що передбачені ч. 1 ст. 1 може звернутися до місцевих державних адміністрацій за сприянням у переміщенні належного рухомого майна під час залишення місця проживання на такій території [9].

Вбачається, що цей спосіб захисту має ознаки спеціального способу юрисдикційної форми захисту права власності – через необхідність звернення до уповноваженого органу державної влади, а, також, має ознаки самозахисту як неюрисдикційної форми захисту права власності, оскільки перевезення такого

майна здійснює сама особа, використовуючи можливості (ресурси), які надає орган влади. Втім, вбачається що процедура перевезення такого майна потребувала б детальнішого врегулювання, зокрема, у частині видів та кількості майна, які особа може безперешкодно перемістити через лінію розмежування.

Вищенаведене про юрисдикційні та неюрисдикційні способи захисту права власності ВПО (за законодавством 2014-2020 рр.), дозволяє констатувати, що чимало питань залишилися неврегульованими, а саме:

- механізм притягнення Російської Федерації до відповідальності за порушення права власності ВПО, які відбулися як наслідок воєнних дій або під час окупації (у вигляді знищення майна, пошкодження, розграбування, тощо);

- механізм захисту права власності ВПО від звернення стягнення на майно, унаслідок неможливості виконувати фінансові зобов'язання;

- умови ввезення рухомого майна з тимчасово окупованих територій.

Новели законодавства 2021-2022 рр. спрямовано на виправлення цих недоліків. З точки зору захисту права власності, принциповою зміною є викладення ч. 1 ст. 1 та ч. 3 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» у новій редакції (на підставі Закону № 2217-IX від 21.04.2022 р.). Норми цих статей набули імперативного характеру та встановлюють, що за усіма без виключення суб'єктами права, зокрема, ВПО зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому числі на нерухомість, які знаходяться на тимчасово окупованій території (при умові, що воно набуто відповідно до законів України). Таким чином, встановлено, що не може бути інших юридичних підстав для припинення права власності ВПО на належне їм майно, окрім законодавства України. Цим однозначно визначено правову позицію держави у перспективних спорах про визнання права власності ВПО щодо «добросовісних набувачів», які під час окупації фактично володіли цим майном на підставах, визначених «законодавством» окупаційної влади та у інших перспективних спорах (приклади позовів про компенсацію для ВПО в практиці ЄСПЛ, зокрема: справи «Доган та інші проти Туреччини», «Ді-мейдс проти Туреччини», «Луїзиду проти Туреччини» та інші).

Слід відзначити, що проблематика захисту прав і свобод ВПО досить давно є предметом обговорення на міжнародному рівні. У 1998 році представником Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб підготовлено «Керівні принципи з питань щодо переміщення осіб в середині країни». Таким чином, питання ВПО стали частиною міжнародного гуманітарного права [15].

Розглядаючи Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення неможливо оминати увагою норми Принципу 21, якими встановлено зобов'язання захищати майно та власність ВПО від розграбування; використання для прикриття військових операцій або цілей (таким чином забезпечується захист від знищення унаслідок бойових дій); каральних дій, а, також, знищення або експропріації як одного з видів колективного покарання.

Окремою частиною наголошується на зобов'язанні держави забезпечувати захист права власності ВПО на залишені майно та власність: від знищення, від довільної або протизаконної експропріації, привласнення чи використання.

Дія керівних принципів, як частини міжнародного гуманітарного права поширюється на:

- держави, які зіткнулися з явищем внутрішнього переміщення;
- усі інші органи влади, групи осіб і окремих осіб в їх відносинах з внутрішньо переміщеними особами;
- міжурядові і неурядові організації при роботі із ситуаціями внутрішнього переміщення.

Втім, реалізація наведених положень у відповідних організаційно-правових механізмах ускладнюється тим, що відносини між сторонами протистояння визначаються, насамперед, міркуваннями політичної доцільності. Так, до 2022 року українська сторона уникала прямих переговорів із «владою» так званих «ДНР» та «ЛНР», остерігаючись визнання їх суб'єктності. До моменту дипломатичного «визнання» «ДНР» та «ЛНР» Російською Федерацією, її представники заперечували причетність до вторгнення та окупації територій Луганської та Донецької областей, і, відповідно, «не мали підстав» відповідати за збереженість залишеного майна та власності ВПО.

Ці передумови були та залишаються головною перешкодою для напрацювання дієвого двостороннього механізму захисту прав власності ВПО. Наприклад, однією з можливих форм функціонування такого механізму є визнання відчуження нерухомого майна, яке перебуває на тимчасово окупованій території. Легітимна можливість ВПО продати своє майно, а третьої особи – придбати це майно дозволила б, з одного боку, створити умови для реалізації права власності ВПО, а з іншого – створити правові гарантії права власності добросовісних набувачів (відповідно до законодавства України), для оспорення якого після деокупації територій не буде юридичних підстав.

В свою чергу, відмова іншої сторони сприяти забезпеченню прав ВПО у такий спосіб, може розглядатися як відмова виконувати положення Керівних принципів щодо забезпечення прав ВПО та бути одним із аргументів для подання міжнародного позову на країну-агресора.

Велике значення для захисту права власності ВПО мають норми ст. 9-2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внесені Законом № 1646-IX від 14 липня 2021 року. Ними передбачено ряд обмежень щодо обчислення суми погашення грошових зобов'язань по договорах позики та кредиту, набутих ВПО до початку військової агресії РФ проти України, зокрема, щодо не нарахування неустойок; не настання відповідальності у вигляді сплати суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення та процентів річних від простроченої суми та не застосування інших санкцій майнового характеру [16].

Також, законодавцем удосконалено механізм реалізації права ВПО на самозахист відносно рухомого майна, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях шляхом внесення виключень у режим переміщення товарів з тимчасово окупованої території. Зокрема, відповідно до Закону № 1207-VII, дозволено переміщення особистих речей у ручній поклажі та супроводжуваному багажі; надано право вивезення особистих речей та майна, що були у вжитку, та які необхідні для облаштування на новому місці проживання (у т.ч. меблі, побутова техніка та ін.); визначено, що фізична особа самостійно визначає обсяг переміщуваних через лінію розмежування особистих речей та майна під час самостійної евакуації через лінію зіткнення.

- пошкодженого або зруйнованого житла у практиці Європейського суду з прав людини. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2016. № 4. С. 8-30.
6. Лінік Є. П., Булик І. Л. Захист права власності внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 1. С. 47-54.
  7. Теремецький В. І., Соколов О. М. Способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 16. С. 30-39.
  8. Книш З. І. Цивільно-правова охорона права власності внутрішньо переміщених осіб: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль: ЗУНУ. 2020. 211 с.
  9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
  10. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
  11. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
  12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
  13. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
  14. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
  15. Висновок на проект Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52046&pf35401=312041>.
  16. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо звільнення деяких категорій внутрішньо переміщених осіб від негативних наслідків невиконання грошових зобов'язань за кредитними договорами та договорами позики: Закон України від 14 липня 2021 року № 1646-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1646-20#Text>.

References

1. Nalyvaiko L. P., Orieshkova A. F. (2018). Vnutrishno peremishcheni osoby: vyznachennia poniattia. *Pravo i suspilstvo*. № 1. Ch. 1. S. 34-39. [in Ukrainian].
2. Zdebskyi O., Yurovska H., Shapovalova O. (2017). Problemni pytannia zakhystu prav vnutrishno peremishchenykh osib. *Mala entsyklopediia notariusa*. № 1(91). S. 118-122. [in Ukrainian].
3. Basova I. S. (2020). Vnutrishno peremishchena osoba yak subiekt prava sotsialnoho zakhystu. Kyiv: Nika-Tsentr. 288 s. [in Ukrainian].
4. Sokolov O. M. (2017). Yurysdyktsiyni zakhyst mainovykh prav vnutrishno peremishchenykh osib. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. Vyp. 6(1). S. 112-115. [in Ukrainian].
5. Fedorova A. L. (2016). Pravo vnutrishno peremishchenykh osib na kompensatsiiu vtrachenoho, poskodzhenoho abo zruinovanoho zhytla u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Zhurnal yevropeiskoho i porivnialnoho prava*. № 4. S. 8-30. [in Ukrainian].
6. Linik Ye. P., Bulyk I. L., (2018). Zakhyst prava vlasnosti vnutrishno peremishchenykh osib. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy*. № 1. S. 47-54. [in Ukrainian].
7. Teremetskyi V. I., Sokolov O. M. (2018). Sposoby zakhystu mainovykh prav vnutrishno peremishchenykh osib. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 16. S. 30-39. [in Ukrainian].
8. Knysh Z. I. (2020). Tsyvilno-pravova okhorona prava vlasnosti vnutrishno peremishchenykh osib: dys. ... kand. yur. nauk: 12.00.03. Ternopil: ZUNU. 211 s. [in Ukrainian].
9. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20 zhovtnia 2014 roku № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. [in Ukrainian].

10. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovy rezhyr na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 15 kvitnia 2014 roku № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>. [in Ukrainian].
11. Konstytutsiia Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukrainian].
12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. [in Ukrainian].
13. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25 zhovtnia 2001 roku № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>. [in Ukrainian].
14. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy vid 23 chervnia 2005 roku № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>. [in Ukrainian].
15. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib». URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52046&pf35401=312041>. [in Ukrainian].
16. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib» shchodo zvilnennia deiakyykh katehoriï vnutrishno peremishchenykh osib vid nehatyvnykh naslidkiv nevykonannia hrshovykh zoboviazan za kredytnymy dohovoramy ta dohovoramy pozyky: Zakon Ukrainy vid 14 lypnia 2021 roku № 1646-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1646-20#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.05.2023 р.

D. S. Sichko, PhD, Associate Professor
Petro Mohyla Black Sea National University
the Department of Civil and Criminal Law and Procedure
St. 68 Desantnykiv, 10, Mykolaiv, 54000, Ukraine
e-mail: ds.sichko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7872-9120

PROTECTING OF PROPERTY RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Summary

The beginning of Russia's armed aggression against Ukraine and its actual consequences in 2014-2015 forced hundreds of thousands of residents of the temporarily annexed and occupied territories to leave their place of residence. The need for proper provision and protection of their rights - taking into account the situation in which they found themselves - led to the introduction of the category "internally displaced person" into the system of Ukrainian legislation, which expresses the peculiarities of the position of these persons and their participation in legal relations, including in property's relations. The development of this interdisciplinary legal sub-institute has an impact on the theoretical understanding of the forms of protection of property rights of individuals. The need for a thorough study of the changes brought by the amendments to the legislation and, especially, a full-scale military invasion in 2022 determine the relevance of this article.

The purpose of the article is to study the novelties of Ukrainian legislation on the protection of the property rights of internally displaced persons and their impact on the understanding of jurisdictional and non-jurisdictional forms, as well as ways of protecting the property rights of internally displaced persons.

Based on the research materials, it was determined that the legislation proposed special measures to protect the property rights of IDPs (temporary free residence, acquisition of the right to a plot of land from state-owned lands, obtaining a real estate loan on preferential terms and others) can be considered as ways of protecting the property rights of IDPs in their relation-

ship with each other and in connection with other rights of these persons.

The development of the theory of forms and methods of protection of civil rights takes place mainly in special methods of protection of property rights (of jurisdictional form), which consist of: 1) in measures to protect movable property; 2) in the provision of benefits and compensations for IDPs in connection with the loss of the ability to use and dispose of their property; 3) in creating exceptions from legal regimes that take into account the specifics of the actual situation of IDPs; 4) in the provision of special powers of authorities aimed at protecting the property rights of IDPs.

Keywords: property right; legal status of internally displaced persons; protection of the rights of internally displaced persons; legal regulation in martial law.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ
ДО НАУКОВОГО ФАХОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА»

Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти та науки України від 06 березня 2020 р. науковий фаховий журнал «Правова держава» отримав категорію «Б» (юридичні науки) в переліку наукових фахових видань (Наказ Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р.).

Науковий фаховий журнал «Правова держава» успішно пройшов процес оцінки і внесений до наукометричної бази даних ICI Journals Master List на 2021 рік. На підставі поданої інформації в анкеті і аналізі випусків журналу за 2021 рік, експерти Index Copernicus розрахували значення індексу:

ICV 2021 = 85,15. <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=32241>

1. У виданні публікуються матеріали, в яких висвітлюються актуальні питання та аналіз теоретичних та практичних проблем сучасного стану розвитку правової системи, розгляд теоретичних проблем розвитку окремих елементів правової системи України, дослідження місця національної правової системи серед правових систем сучасності та її адаптація до європейських стандартів, загальнотеоретичні питання правознавства, актуальні проблеми публічно-правових наук та тенденції розвитку науки приватного права.

2. До друку приймаються статті українською, англійською та німецькою мовами.

3. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції **onu.pd.odessa@gmail.com** у форматі **Автор_Назва статті**, оформлену згідно вказаних вимог.

4. Рукопис статті, супроводжується:

- Довідкою про автора.

- Авторський реферат (анотація) статті англійською мовою для розміщення на веб-сайті видання. Авторський реферат повинен містити прізвище та ім'я автора (-ів), місце роботи або навчання, назву та стислий зміст статті. Реферат повинен бути написаний з використанням наступного алгоритму: мета та актуальність теми; методика (методи) дослідження; отримані результати; практичну цінність статті. Обсяг реферату має бути не менше 1800 знаків. Переклад англійською мовою повинен бути достовірним (не машинним).

5. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Автори повинні подавати оригінальні наукові статті, а якщо автори використовували роботи та / або вислови інших людей, вони повинні бути належним чином оформлені у вигляді цитат. Плагіат у всіх його формах розцінюється як неетична поведінка і є неприйнятним.

6. Автор не має публікувати статтю, в якій описується по суті одне й те саме дослідження, у більш ніж одному науковому виданні або первинній публікації. Подання статті до більш ніж одного наукового видання одночасно розцінюється як неетична поведінка і є неприйнятним. Автор не має подавати на розгляд в інші наукові видання раніше опубліковані статті. У випадку, якщо автор у вторинній публікації використовує матеріали попередніх праць, автор має навести поси-

лання на первинну статтю. Редколегія залишає за собою право на рецензування, редакційні виправлення, скорочення і відхилення статей. Відповідальність за матеріал статті несе автор (автори).

7. Наукові статті, що надійшли до редколегії, обов'язково проходять сліпе подвійне рецензування та перевірку на оригінальність статті, після чого відповідальний секретар редколегії повідомляє авторів про позитивне чи негативне рішення щодо прийняття статті для публікації у збірнику.

8. Технічні вимоги до оформлення наукової статті:

- загальний обсяг статті має складати до 20 сторінок;

- кількість співавторів – не більше двох;

- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора **Word for Windows®**;

- стандарти:

а) **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»;

б) поля: **ліве** – 20 мм, **праве** – 20 мм, **верхнє** – 20 мм, **нижнє** – 20 мм; сторінки без нумерації;

с) **абзац** – 1,25 см;

д) **переплетіння** – 0 см;

е) **інтервал між рядками** – 1,5 пт.;

ф) інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт.;

г) відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт.;

h) шрифт набору – Times New Roman;

і) **назва, текст статті, додатки** – кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5;

- стаття набирається по всій ширині абзацу;

9. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:

- **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.);

- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа українською (або мовою статті). Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище; науковий ступінь, вчене звання**, назва факультету або кафедри, де працює автор (або автори); **адреса; e-mail** (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5).

- порожній рядок;

- **назва статті** – великими літерами, по центру українською (або мовою статті) (Times New Roman, 14 пт., жирний). Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок;

- **анотація** українською (або мовою статті) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5);

анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити: актуальність теми дослідження, постановка проблеми та завдання, аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення недосліджених частин загальної проблеми, постановка завдання, викладення основного матеріалу (**стисло**), висновки відповідно до статті;

- **ключові слова** (3-10 слів) українською (або мовою статті) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5);

- порожній рядок;

- **основний матеріал статті:**

Структура статті має бути такою:

- **Постановка проблеми;**
- **Аналіз останніх досліджень і публікацій;**
- **Мета статті;**
- **Виклад основного матеріалу;**
- **Висновки і пропозиції.**

- **література** (Times New Roman, 14 пт., **жирний**, по центру); перелік літератури є останнім в статті і його необхідно оформити відповідно чинних вимог з оформлення літератури;

- **стаття надійшла** у нижньому правому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);

- **ініціали та прізвища** авторів у верхньому правому кутку листа англійською мовою. Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище; науковий ступінь, вчене звання**, назва факультету або кафедри, де працює автор (або автори); **адреса; e-mail, ORCID** (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1).

- **анотація** англійською мовою (від 1800 знаків) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1);

- **references** (Times New Roman, 14 пт., **жирний**, по центру).

10. **Літературні джерела, що цитуються**, повинні бути пронумеровані відповідно з порядком звертання до них у тексті. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...".

11. **Список літератури** наводиться наприкінці статті відповідно до порядку звернення по тексту на мові оригіналу, відповідно до ДСТУ 7152:2020 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» (ISO 8:2019, NEQ; ISO 18:1981, NEQ; ISO 215:1986, NEQ).

12. **References** повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>).

До уваги авторів та читачів!
Науковий журнал «Правова держава» з 2016 року
виходить з періодичністю 4 рази на рік.

ГРАФІК ВИПУСКУ НОМЕРІВ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА»
на 2023 рік

№.№ випуску	Початок прийому статей	Закінчення прийому статей	Електронна версія журналу	Друкована версія журналу
49	15.02.2023	15.03.2023	15.04.2023	30.04.2023
50	15.04.2023	15.05.2023	15.06.2023	30.06.2023
51	15.08.2023	15.09.2023	15.10.2023	30.10.2023
52	15.10.2023	15.11.2023	15.12.2023	30.12.2023

Редколегія має право редагувати текст статей,
погоджуючи відредагований варіант
з автором, а також не приймати рукописи,
якщо вони не відповідають вимогам
журналу «Правова держава».

Українською, англійською та німецькою мовами

Опубліковані матеріали відбивають позицію автора,
яка може не збігатися з думкою редакції.
За достовірність фактів, статистичних даних та інших матеріалів
відповідальність несе автор або особа, яка надала матеріал.
Передрукування матеріалів допускається з дозволу редакції.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 16843-5605ПР від 20.07.2010 р.

Підписано до друку **15.06.2023 р.** Формат 70x108/16. Ум.-друк. арк. 12,95
Зам. № 2306-01. Тираж 100 прим.

Адреса редколегії:
Україна, 65058, Одеса, Французький бульвар, 24/26
Тел.: (048) 702-31-31
e-mail: onu.pd.odessa@gmail.com
www.pd.onu.edu.ua

Надруковано у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.)
Україна, 65009, Одеса, вул. Зоопаркова, 25
Тел. +38 050 7775901, +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.fenixbooks.com